

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

**FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
KATEDRA GENDEROVÝCH STUDIÍ**

**VE VÍRU UDÁLOSTÍ:
YWCA A SPOLKOVÝ ŽIVOT V ROCE 1948**

**BC. MICHAELA APPELTOVÁ
DIPLOMOVÁ PRÁCE**

VEDOUCÍ PRÁCE: VĚRA SOKOLOVÁ, Ph.D.

PRAHA 2008

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím uvedených archivních zdrojů a literatury. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem.

V Praze dne 15.května 2008

Michaela Appeltová

PODĚKOVÁNÍ

Na tomto místě bych chtěla poděkovat především vedoucí práce, Věře Sokolové, Ph.D., za její kritické komentáře, neustálou inspiraci a neutuchající podporu.

Chtěla bych také poděkovat ředitelce YWCA Jiřině Kozderové a všem členkám senior-klubu YWCA, bez nichž by tato práce vůbec nevznikla, a zejména těm, jež se mnou ochotně sdílely své životní příběhy a vzpomínky.

Můj velký dík patří Kristýně Ciprové, která mě po celou dobu výzkumu a psaní této práce povzbuzovala a dodávala inspiraci, Lucii Segl'ové za poskytnutí článku a podnětné diskuse, Ivě Baslarové a Tamaře Novákové za nápady k doplnění některých částí, Samuelu Lucasovi za anglické korektury, a mnohým dalším za jejich podporu.

OBSAH

Abstrakt	5
Abstract	6
Seznam zkratek	7
Úvod	8
Teoreticko-metodologická část	12
Metodologie	12
Vědění jako proces	16
Vědění jako moc.....	19
Spoluzodpovědnost	21
Myšlení dualit.....	23
1948 - historický kontext	26
Vznik YWCA a vývoj její činnosti do roku 1948	36
Meziválečné období	36
Válka	44
Poválečná činnost.....	45
Únor 1948 v YWCA	51
Ustavení akčních výborů.....	52
Přihlášení ke spolupráci s masovými organizacemi.....	58
Sjednocování a likvidace spolkového života	62
Vznik právního oddělení ÚAV NF a jeho činnost v oblasti spolků.....	62
Národní správa ve spolcích	66
Sjednocování ženských spolků a spolků mládežnických a tělovýchovných.....	75
YWCA mezi RČŽ a SČM.....	82
Horký podzim: důsledky ostrého kurzu proti reakci	89
Závěr	100
Seznam použitých zdrojů	103

ABSTRAKT

Tato práce se zaměřuje na „jiný“ subjekt historie, kdysi významnou ženskou organizaci Obrodné hnutí mladých žen v Československu (*YWCA*), z jejíž perspektivy popisuje a analyzuje proměnu spolkového života po převzetí moci Komunistickou stranou Československa v roce 1948.

Práce nejprve poukazuje na činnost *YWCA* od vzniku až do roku 1948, přičemž archivní materiály doplňují vzpomínky členek na činnost *YWCA*. Hlavní část diplomové práce se věnuje událostem po únoru 1948. Dokladuje nejasnou vizi KSČ o podobě spolkového života a rozsahu ideologické kontroly – popisuje nejasné vymezení pravomocí jednotlivých orgánů ve spolcích a diskuse o podobě masových organizací mládeže a žen, které probíhaly ještě dlouho po únoru 1948. Diskutuje nerozhodnost KSČ, zda *YWCA* s některou z masových organizací sloučit anebo ji zlikvidovat a obavu z mezinárodního dopadu zrušení *YWCA*, která v nerozhodnosti hrála roli. Práce dále popisuje proces likvidace spolků, jmenování národních správců a správkyně, jejichž účelem měla být lepší politická kontrola spolků, a slučování s masovými organizacemi. Diplomová práce také analyzuje činnost národních správkyně *YWCA* ve prospěch tohoto spolku a spoluzodpovědnost *YWCA* na budování komunistického režimu. Rozkrývá tak dualitu režim-lid a poukazuje na nutnost vnímat obě strany jako diferencované a v konkrétních osobách ztělesněné instituce.

V neposlední řadě jsou s použitím analytické kategorie genderu rozebrána nastolená témata, jako například charakter *YWCA* jako ženské organizace nebo nerovnost postavení funkcionářů a funkcionářek KSČ jako zakládajícího prvku nového režimu.

Klíčová slova: *YWCA*, ÚAV NF, Komunistická strana Československa, SČM, RČŽ, masové organizace, spolky, akční výbory, národní správa, 1948, gender.

ABSTRACT

This thesis concentrates on the “other” subject of history writing, once an important women’s organisation in Czechoslovakia, the Young Women’s Christian Association (*YWCA*) and from its perspective analyzes the changes that occurred in the NGOs sector after the communist takeover in February 1948.

At first the thesis deals with its programme as well as the activities from its founding until 1948. Archive materials are in this part supplemented with the memories of its members. The main part of the thesis addresses the changes after 1948. It proves that the Communist Party did not have a clear vision of the extent of ideological control it would seek over the society – the thesis describes discussions about the structure of women and youth mass organisations that continued long after February 1948; the Communist Party indecisiveness about whether to liquidate the *YWCA* or merge it with one of the mass organisations; also a concern for the international consequences of liquidating the *YWCA* may have played its role in the communist indecisiveness.

Further, the thesis describes the process of liquidating associations, institutionalising the National Administrators in charge of the associations for the purpose of exercising better political control, and/or merging the associations with mass organisations. On the other hand the analysis reveals that National Administrators acted to the advantage of the *YWCA* and also that the *YWCA* supported of the new regime. Therefore, as such the thesis problematizes the binary relation of regime-people and shows the importance of understanding both sides of the binary as differentiated and embodied institutions.

Last but not least, the thesis engages the analytic category of gender to analyze among others the character of the *YWCA* as a women’s organisation and the gender inequality lying at the foundations of the new regime.

Key words: *YWCA*, Central Action Committee of the National Front, Communist Party of Czechoslovakia, the Union of Czech Youth (*SČM*), the Council of Czechoslovak Women (*RČŽ*), mass organizations, action committees, National Administration, 1948, gender.

SEZNAM ZKRATEK

ABS – Archiv bezpečnostních složek ministerstva vnitra
AHMP – Archiv hlavního města Prahy
AV RČŽ – akční výbor Rady československých žen
Čsl. - československý
ČSM – Československý svaz mládeže
JSČZ - Jednotný svaz českých zemědělců
KSČ – Komunistická strana Československa
MPSP – ministerstvo práce a sociální péče
MV – ministerstvo vnitra
MZd – ministerstvo zdravotnictví
NA – Národní archiv
NF – Národní fronta
ONV – okresní národní výbor
OV KSČ – okresní výbor Komunistické strany Československa
PIB – Pražský informační bulletin YWCy
RČŽ (také Rada čsl. žen) – Rada československých žen
RŽ – Rada žen
ROH – Revoluční odborové hnutí
SČM – Svaz české mládeže
STM – soutěž tvořivosti mládeže
ÚAV NF – ústřední akční výbor Národní fronty
ÚAV YWCA – ústřední akční výbor YWCA
ÚKM – Ústřední komise mládeže
ÚKŽ – Ústřední komise žen
ÚRO – Ústřední rada odborů
ÚV KSČ – ústřední výbor Komunistické strany Československa
ÚV SČM – ústřední výbor Svazu české mládeže
YMCA - Young Men's Christian Association
YWCA – Young Women's Christian Association
ŽNR – Ženská národní rada
ZNV – Zemský národní výbor

Úvod

Před více než dvěma lety jsem název YWCA slyšela poprvé. Palác YMCA mi byl důvěrně známý, ale YWCA? Zatímco jsem bloudila po pražských Vinohradech a hledala její sídlo – chtěla jsem se zúčastnit přednášky Věry Sokolové „o genderu“ v senior klubu YWCA, protože mě lákalo dozvědět se něco o tom, že se „členky během komunismu scházely, přestože organizace měla činnost zakázanou“ – přemýšlela jsem, co mě tam čeká. Netušila jsem, že ten obyčejný vchod do průjezdu čtyřpatrového domu č. 33 v Rybalkově ulici skrývá sídlo kdysi tolik významného ženského spolku, Obrodného hnutí mladých žen v Československu (YWCA – *Young Women's Christian Association*).

Uplynul však další rok, než jsem se znovu zúčastnila setkání starších členek YWCA. Trochu jsem se obávala, jak mě přijmou a jak se mezi nimi budu cítit já, ale mé obavy se ukázaly zbytečné. S překvapením jsem je pak slyšela vyprávět různé příběhy a vzpomínky a hovořit o tom, že prožily zajímavé a hodnotné životy. Překvapená jsem byla proto, že „není výjimkou, že mnoho žen je překvapených, že jsme si vybraly [k rozhovoru] právě je a mnohé vysloví větu, že na jejich životě přece není nic zajímavého.“¹ A začala jsem se ptát, zda na nesamozřejmé sebeuvědomění členek YWCA má nějaký vliv tato organizace, a pokud ano, co byla a je zač.

Postupně jsem začala zjišťovat, že YWCA kdysi vlastnila celý dům v Žitné ulici v Praze, který jim dnes „město nechce vrátit“.² Dům sloužil jako zázemí pro ženy a dívky a scházely se v něm významné ženské osobnosti československého společenského života. Alice Masaryková, Milada Horáková, Antonie Kleinerová, Hana Benešová, a mnohé další promlouvaly s dívkami, přednášely jim o postavení žen v tehdejší Československu, rozvíjely jejich vědomosti a všeobecně podporovaly činnost spolku. Většina z nich byla přímo v jeho vedení. Samotné ywčanky³ se účastnily činnosti Ženské národní rady, zastřešující organizace ženských spolků, která se podílela na legislativní úpravě postavení žen v Československu. Díky svému mezinárodnímu charakteru do Čsl. YWCA přijížděly také ženy ze všech koutů světa, a dívky tak měly možnost s nimi rozmlouvat a srovnávat situaci žen v různých zemích. Styky na západ také umožnily přijímat a distribuovat poválečnou americkou pomoc, ale možná právě ony nakonec vedly k nucenému postupnému omezování činnosti a konečné likvidaci po převzetí moci Komunistickou stranou Československa v roce 1948.

¹ Kiczková a kol. 2006: 39, překlad autorky.

² V Žitné ulici 12 dnes sídlí finanční úřad.

³ Toto pojmenování není mé, používají ho současné členky.

Po celých osmnáct let od „sametové“ revoluce, kdy YWCA obnovila svou činnost, se její ředitelka marně snaží získat zpět dům v Žitné a prestiž organizace mezi obyvateli. Organizace opět provozuje mateřské centrum, schází se v ní kluby, pořádá zájmové kurzy a letní tábory, tentokrát se však ve dveřích ženské osobnosti české, nejen politické scény nestřídají. Postupně se snad daří prosadit jméno YWCA zpět do povědomí, na jaře roku 2007 získala čestný titul „Organizace uznaná MŠMT pro oblast práce s dětmi a mládeží.“⁴

Historie existence YWCA je tedy nesmírně zajímavá. Je proto s podivem, že se dosud nikdo nepustil do jejího zpracování. Únorové události roku 1948 a jejich důsledky v politicko-ekonomické rovině jsou zpracovávány velmi často, na druhou stranu činnost spolků, a zejména těch ženských, nebývá častým předmětem zájmu českých historiků a historiček. Cílem této práce je proto přispět k poznání událostí roku 1948 z perspektivy „jiného“ subjektu a přinést tak další příběh do únorových a poúnorových dějin.

V první řadě má práce potvrzuje na konkrétní organizaci platnost Kaplanovy teze, že komunistická strana v únoru převzala moc, ale teprve začala hledat způsoby, jak ji uplatnit v praxi.⁵ Z hlediska spolku s mezinárodní základnou to platí dvojnásob. Spolkový život sice začal být omezován, spolky – v případě, že je nečekala úplná likvidace – byly začleňovány do masových organizací, a obecný směr vedoucí k pacifikaci občanské angažovanosti tak byl nastolen. Avšak bezprostředně po únoru 1948 vydávala komunistická strana pouze obecné směrnice pro sjednocení spolkového života a pro činnost a kompetence nových orgánů – akčních výborů a ministerstvem zavedené národní správy. Ty rozsah své působnosti musely hledat samy „za pochodu“. Také konkrétní podoba masových organizací, a dokonce i samotná ideologická rovina jejich činnosti, byla předmětem dlouhodobých diskusí a střetů.

Na spolku YWCA se dále ukazuje, že zjednodušování spolkové struktury byl *proces*, v němž představitelé/ky komunistické strany ještě dlouho po únoru nedokázali/y nebo nechtěli/y rozhodnout, co s některými spolky podniknout. V případě YWCA se jednalo o to, zda ji začlenit do některé z masových organizací s podobným zaměřením činnosti, Svazu československé mládeže (dále SČM) nebo Rady československých žen (dále RČŽ), anebo zlikvidovat. Představitelé/ky KSČ také diskutovali/y o možnost využít mezinárodní styky YWCA k „boji proti imperialismu“, každopádně se obávali/y mezinárodního ohlasu likvidace. Pro samotnou YWCA to pak znamenalo vyjednávání se všemi zúčastněnými stranami, resp. neustálou snahu o rozhodnutí kompetentních orgánů.

⁴ Viz www.ywca.cz

⁵ Kaplan 1991b.

Hledání způsobů, jak nastolit mocenskou kontrolu ve spolkové oblasti, a nejasnosti ve směrnících, pak otevřely velký prostor pro jednání individuálních aktérů a akterek, ať už ve smyslu tvrdého přístupu k prosazování ideologie anebo jednání ve prospěch spolků. Z dostupných archivních materiálů se zdá, že národní správkyň YWCA, původně dosazené za účelem efektivnější kontroly činnosti spolku, jednaly v jeho prospěch. Jejich činnost tak poukazuje na to, že představitele a představitelky komunistické strany nelze jednoznačně vnímat jako někoho, kdo se za každou cenu snažil prosadit mocenskou kontrolu. Komunistickou stranu tedy nelze vnímat jako odosobněnou abstraktní entitu, „režim“, který převzal moc a uplatňoval ji nad „lidem“.

Toto binární myšlení, které z komunistické strany dělá uzurpátorku moci a z obyvatel/ek oběť jejích mocenských ambicí, je neudržitelné ještě z jednoho hlediska. Z archivního výzkumu se ukázalo, že YWCA se prostřednictvím svých představitelk spolupodílela na ustavení komunistického režimu a jeho dalším působení. Přihlásila se ke kladné spolupráci s „lidově demokratickým režimem“ i masovými organizacemi, účastnila se jimi pořádaných akcí a před volbami vydala v tisku výzvu k členkám, aby zachovaly kladný postoj k režimu. Je samozřejmě otázkou, zda měly představitelky a členky na výběr a jaké důsledky by mělo odmítnutí podílet se na spolupráci s „režimem“. Pravděpodobně by to vedlo k perzekuci představitelk a možná i členek a k likvidaci spolku. A to z vcelku pochopitelných důvodů představitelky YWCA zřejmě nechtěly. Koncept spoluzodpovědnosti však umožňuje nejednoznačnější, kritický a komplexnější pohled na mechanismy ustavení komunistického režimu v Československu.

Celou prací se prolíná genderová analýza nastolených témat, která rozkrývá jejich další dimenzi. Zejména to je otázka po charakteru YWCA jako ženské organizace, kterou archivní výzkum začal. Ukázalo se, že díky osobnostem, které ve spolku působily a díky jejímu členství v Ženské národní radě, poválečné Radě československých žen, se YWCA spolupodílela na zlepšení postavení žen ve společnosti a působila feministicky emancipačním směrem. Ukazovala možnosti veřejné aktivity žen, zvyšovala sebe-vědomí dívek a žen a vzdělávala je, na druhou stranu v nich však potvrzovala a podporovala tradiční roli ženy nabídkou kurzů, zásadami, které prosazovala a hodnotami, které v dívkách pěstovala. Emancipační a genderově tradiční jsou zdánlivě neslučitelné charakteristiky, které však za určitých podmínek, na něž v práci poukazuji, mohou v rámci jedné organizace fungovat.

Tato diplomová práce je rozdělena do několika částí. Nejprve vysvětluji metodologický postup a genezi této práce, uvádím svá epistemologická východiska a teoretické koncepty, s nimiž dále pracuji. Teoreticko-metodologickou část následuje historický kontext roku 1948,

v němž se věnuji z hlediska této práce nejdůležitějším vnitropolitickým událostem. Jelikož historie YWCA není dosud zpracována, vracím se v další kapitole zpět ke vzniku organizace a její činnosti až do roku 1948, přičemž archivní výzkum prokládám vzpomínkami a prožitky tehdejších členek YWCA. Události února 1948, vznik akčních výborů a jejich činnost je obsahem následující kapitoly, která se z koncepčního hlediska zabývá tezí spoluzodpovědnosti.

Nejobsáhlejší částí této diplomové práce je kapitola popisující slučování a likvidaci spolkového života po únoru 1948. Přináší zcela nový archivní materiál, který dokladuje výše zmíněnou Kaplanovu tezi. Věnuji se činnosti právního oddělení Ústředního akčního výboru Národní fronty, které provádělo soupisy spolků a likvidovalo je, a analyzuji institut národní správy, která byla do spolků zavedena jako jeden z prostředků kontroly, případně likvidace. Rozebírám činnost národních správkyní a pro YWCU důležité diskuse o podobě jednotných organizací mládeže a žen. V neposlední řadě se věnuji potížím vyplývajícím z nejasnosti ohledně začlenění YWCA do SČM a RČŽ a spolupráci YWCA s oběma organizacemi.

V závěrečné části se věnuji důsledkům „ostrého kurzu proti reakci“, který vedení KSČ zahájilo v září 1948. Je to poprvé, co se v souvislosti se spolkem YWCA setkáváme s brutálnější stránkou začátků komunistického režimu – přímým nátlakem, zatýkáním, nuceným přerušением činnosti. V samotném závěru se dostávám daleko za horizont roku 1948, kdy po výrazných finančních zásazích ze strany „režimu“ a po zákazu klubovní a kurzovní činnosti od září 1950 se představitelky YWCA rozhodly k likvidaci spolku.

TEORETICKO-METODOLOGICKÁ ČÁST

Metodologie

„Existuje neustálé vzájemné působení mezi historikovým přístupem k bádání a způsobem, jakým badatelský proces ovlivňuje historika," tvrdí Christopher Browning.⁶ Tato diplomová práce jeho tvrzení zcela naplnila. Přístup k výzkumu historie YWCA, rozsah a konkrétní téma této práce prošly od prvního momentu, kdy jsem se s YWCA a jejími členkami seznámila, nesčetnými změnami.

Počáteční představy o tom, že archivní výzkum – nezbytný, jelikož o historii této organizace nebyla napsána žádná odborná publikace – bude pouze dokreslovat interpretace orálně historických rozhovorů se členkami, se v průběhu archivního výzkumu i natáčení rozhovorů ukázaly jako těžko realizovatelné. Materiály archivního fondu YWCA jak v Národním archivu v Praze, tak v Moravském zemském archivu v Brně totiž obsahují velmi málo dokumentů z doby před druhou světovou válkou, na kterou si zase vzpomínají členky. Při likvidaci organizace v roce 1943 okupačními úřady jich byla většina zničena – členské seznamy, zápisy ze schůzí výborů, jednání o koupi či pronájmu táborových objektů, směrnice, smlouvy, atd.⁷ O poválečné činnosti YWCA mi, na rozdíl od bohatého archivního materiálu, zase řekly málo samotné členky, s nimiž se mi doposud podařilo mluvit – během války se provdaly, nastoupily do práce a „ono to pak rychle skončilo“, a na YWCA vzpomínaly jen málo.

Přesto jsem chtěla nechat ženy promluvit i poté, kdy jsem zúžila téma na YWCA v letech 1948 až 1951 (kdy došlo k likvidaci spolku). Zkušenosti, prožitky a myšlenky žen-členek YWCA o prvních letech „budování socialismu“ se v archivních materiálech nevyskytují, ačkoliv právě ony mají potenciál rozkrýt významy toho, co „velké dějiny“

⁶ Iggers 2002: 110.

⁷ Přesto se ve fondu organizace v Národním archivu (fond 626) a v Moravském zemském archivu (fond brněnské pobočky YWCA, G 446), i ve vlastním fondu YWCA uloženém v její pražské kanceláři, nachází zajímavé dokumenty a materiály i k meziválečné činnosti. Kompletních šest ročníků časopisu *Nová žena*, jehož šéfredaktorkou byla Pavla Molnářová (po druhé světové válce nakrátko ústřední ředitelka, poté členka ústředního výboru) a v němž se – kromě termínů schůzek klubů, typů pořádaných kurzů a přednášek, organizovaných tanečních čajů – objevují také povídky a básně zejména o ženách či psané ženami, názory příspěvatelek a příspěvatelů (potažmo redakce) na tehdejší společenské postavení ženy, rozborů zákonů upravujících toto postavení a další. Fondy obsahují také korespondenci se světovým ústředím YWCA v Ženevě, ručně psané poznámky k některým přednáškám a k táborové činnosti, indicie o spolupráci s Junákem a Sokolem, některé zápisy z výborových schůzí, a další materiály. Dlužno však podotknout, že meziválečnou část archivních materiálů jsem z důvodů zaměření této práce nestudovala nijak podrobně. Nehledě na to, že další materiály mohou být uloženy v jiných fondech – instituci státní správy, spřátelených a spolupracujících organizací, atd.

znamenal, jak je prožívaly, a hlavně jak si je pamatují. Navíc se jedná o hlasy, které byly z psaní historie vylučovány, zkušenosti žen tedy nejsou v chápání minulosti obsaženy. Přes veškerou mou snahu se však ani k tomuto období příliš nevyjadřovaly. Při interpretaci rozhovorů je samozřejmě kladen důraz také na to, co je zamlčeno, a ticho kolem změny politického a společenského systému tedy má svou výpovědní hodnotu, o to více, že ženy na toto období nechtěly příliš vzpomínat. Zpětně se mi však zdá, že studium archivních materiálů si samo řeklo o konečnou podobu práce, v níž na analýzu rozhovorů již nebyl prostor.

To však pro mě znamenalo velký etický problém. Původním záměrem práce, s nímž jsem rozhovory, prozatím se třemi ženami, vedla a který jsem ženám zdůrazňovala, bylo postavit jejich vzpomínky minimálně na stejnou úroveň důležitosti jako archivní materiály. Když se tyto dvě části ukázaly jako nekompatibilní, chtěla jsem rozhovory z diplomové práce úplně vypustit, protože jsem se obávala, abych v opačném případě, kdy jim nedávám tolik prostoru, kolik by si zasloužily, vzpomínky žen spíše nezneužívala, než využívala pro historickou analýzu.⁸ Na druhou stranu byly natolik zajímavé, že jsem se nakonec rozhodla je v práci použít a ilustrovat jimi zejména meziválečnou činnost YWCA, a dále analyzovat, jakou ženskou organizací YWCA vlastně byla, zda feministicky emancipační nebo podporovala tradiční genderové role, anebo byla ještě jiná.⁹

Práce je nakonec zaměřena na rok 1948 z toho důvodu, že bohužel zatím neexistuje systematické odborné zpracování postupného „zjednodušování“ spolkového života těsně po únoru 1948 – jaké diskuse probíhaly nad vznikem masových organizací, které orgány a jakým způsobem rozhodovaly o začleňování toho kterého spolku do masových organizací či přímo o jejich likvidaci, jak se k nově ustavenému režimu postavily samotné spolky a zda a jakým způsobem mohly ovlivňovat svou situaci – a nebylo tedy při zpracovávání historie YWCA na koho odkazovat. Koneckonců na nedávné dvoudenní několikapanelové konferenci k roku 1948: *Únor v Československu: Nástup komunistické totality a proměny společnosti*, pořádané Ústavem pro soudobé dějiny, byl pouze jeden příspěvek věnovaný oklešťování spolkového života po únoru 1948 – jehož autor na začátku svého příspěvku prohlásil, že výzkum je teprve v plenkách a příspěvek se nezakládá na systematickém výzkumu.¹⁰

⁸ Tato obava vychází z mého feministického vzdělání. Feministický přístup k výzkumu, v tomto případě vedení rozhovorů, totiž klade velký důraz na zodpovědnost badatele/ky. Viz např. Kiczková 2006.

⁹ Vzhledem k využití rozhovorů pouze na ilustraci nebudu popisovat metodologii jejich přípravy a vedení, používala jsem však metodu orální historie a v průběhu práce mě provázely tyto publikace: Vaněk, Mücke, Pelikánová 2007; Kiczková 2006, Kvale 1996, Segřlová (nepubl.článek).

¹⁰ Jedná se o příspěvek Dušana Janáka: *Likvidace spolků a vytváření masových organizací po únoru 1948 (na příkladu českého Slezska)*. Konference proběhla 25.–27. února 2008 v rámci konferenčního cyklu *České*

Tato diplomová práce je nicméně podpořena studiem literatury relevantního období, velmi přínosná a inspirativní pro mě byla zejména kniha Jiřího Knapíka *Únor a kultura, sovětizace české kultury 1948-1950*, která mě upozornila na některé důležité orgány a jejich archivní fondy, pomohla pochopit a formulovat souvislosti kulturní (spolkové) politiky a v neposlední řadě mě díky své struktuře provázela krok za krokem rokem 1948.

Archivní fond YWCA v Národním archivu je nezpracovaný a obsahuje celkem 17 kartonů, v Moravském zemském archivu jsou kartony 2. Většina archivních dokumentů se týká období po druhé světové válce, jsou mezi nimi zápisy schůzí výborů, korespondence s českými institucemi i světovým ústředím YWCA, účetní doklady i texty velikonočních a vánočních her. Vzhledem k tomu, že fond brněnského archivu jsem nestudovala, protože materiály v něm obsažené jsou v drtivé většině z předválečného nebo válečného období a fond Národního archivu pak obsahuje pouze (v nejlepším případě měsíční) zprávy brněnské pobočky pro ústředí, je nutné upozornit na jistý pragocentrismus práce. Důležitá je také skutečnost, že materiály Národního archivu byly setříděny a dočasně inventarizovány v roce 1955, tedy v době ideologického dohledu, a je tedy možné, že některé „nevhodné“ dokumenty byly při převzetí fondu skartovány.¹¹ Zpráva o zpracování fondu to však nepotvrzuje, obsahuje informace o tom, že z materiálů byly vypsány poznatky na „Osoby“ (jména některých členek jsou podtržena červeně, jiná oranžově, zpráva nezmiňuje, co která barva znamená) a věcné poznatky, zpráva pak zvláště upozorňuje na dokumenty o zahraničních cestách členek.

Abych byla schopna zjistit, co se v roce 1948 (a následujícím období) dělo se samotnou YWCA – které poúnorové orgány a jakým způsobem rozhodovaly o zavedení národní správy, existenci a další činnosti YWCA a obecně jak probíhalo ovládnutí, zmasovění a téměř úplná likvidace spolkového života v Československu – musela jsem se zaměřit nejen na fond YWCA, ale také na další fondy.

Začala jsem proto pátrat ve fondech stranických i státních orgánů a masových organizací po nějakých stopách po YWCA. Většinou bezvýsledně. S každou zavřenou složkou stoupala frustrace z toho, že materiály YWCA hovoří o jednáních ústředního akčního výboru

křížovatky evropských dějin. 1918 ~ 1938 ~ 1948 ~ 1968. Dušanu Janákovi jsem zavázána za potvrzení, že témata likvidace spolků a zavádění národní správy do nich nejsou zpracována, za informace o spolkovém zákoně z roku 1951 a za informaci o likvidaci spolků hádankářů a křížovkářů.

¹¹ Fond není inventarizován v pravém slova smyslu, jelikož není zpracovaný. Materiály však byly provizorně setříděny do tematických skupin. Ve fondu však zcela chybí pozvánky na zasedání ústředního akčního výboru YWCA mezi červnem 1948 a lednem 1951 a zápisy z nich. Vzhledem k tomu, že spolek dále vyvíjel činnost je nepravděpodobné, že by akční výbor nezasedal. Otázkou tedy je, zda zápisy ze schůzí nebyly pořizovány nebo se ztratily, byly zničeny při přebírání archivního materiálu od představelek YWCA anebo je skartoval dotýčný archivář.

Národní fronty (dále ÚAV NF), k nimž v dostupných fondech neexistují zápisy; že národní správkyně byly členkami ústředního výboru SČM/ČSM¹², ale soudě podle zápisů se na schůzích (nejen) předsednictva Svazu o YWCA nejednalo a stejné ticho panovalo na jednáních RČŽ, přestože probíhaly diskuse o tom, zda a do které z obou organizací se YWCA začlení; že názory národních správkyně na další rozsah činnosti a existenci spolku nelze s jistotou posuzovat, protože k tomu neexistují nebo dosud nejsou zpracované archivní materiály. Z velké části jsou totiž fondy SČM/ČSM, RČŽ-RŽ¹³ ministerstva vnitra, ministerstva zahraničních věcí, krajských a okresních výborů KSČ, nezpracované, a je tedy možné, že obsahují další materiály k YWCA a spolkům vůbec, které doplní nebo změní v této práci přednesená tvrzení. Anebo také neobsahují, zápisy třeba nebyly pořizovány nebo jednání probíhala neoficiálně. Koneckonců, rozhodnutí ÚAV NF nikdy nedostaly představitelky YWCA písemně, vždy je tlumočila národní správkyně.

Ačkoliv jsem prostudovala omezený počet archivního materiálu, z dokumentů fondu YWCA a později také z dalších fondů jednoznačně vyplývá klíčová informace: otázka „co s YWCA?“ trápila nejen mě, ale také představitele/ky komunistické strany i obou masových organizací, SČM a RČŽ. Ti/y evidentně nevěděli/y anebo nechtěli/y definitivně rozhodnout, zda spolek zlikvidovat, sloučit, anebo jej ponechat v činnosti. Archivní výzkum provedený pro tuto práci tak podává důkaz Kaplanově tezi, že vrcholní představitelé komunistické strany v prvních týdnech a měsících po únoru 1948 teprve hledali způsoby, jak získanou moc uplatnit v praxi.¹⁴ Pro komplexnější pochopení a interpretaci jak této teze, tak historie YWCA je však nezbytný další archivní výzkum, můj se z důvodu rozsahu diplomové práce omezil pouze na některé důležité (a zpracované) fondy.

V první řadě se jedná o fond YWCA, v němž jsem prostudovala dokumenty vážící se zejména k roku 1948. Dále to jsou v Národním archivu uložené fondy ÚAV NF, který měl rozhodovat o dalším působení YWCA, a ÚV KSČ, kde mě zajímaly materiály masových organizací a jednání nejvyšších představitelů státu a komunistické strany. Zpracované části fondů MV, MPSP a MZV, soudě dle rejstříků, neobsahují informace o YWCA, přesto jsem v archivu MV vyhledala složky obsahující informace o spolcích. Vzhledem k tomu, že OV KSČ na Praze 2 zabral místnosti v sídle YWCA, prozkoumala jsem také jeho fond, uložený

¹² ČSM je zkratkou pro Československý svaz mládeže, který vznikl sloučením Českého a Slovenského svazu mládeže a dalších mládežnických organizací na slučovacím sjezdu na jaře 1949.

¹³ Rada československých žen na valné schůzi z června 1948 vypustila z názvu slovo „československý“, proto zkratka RŽ.

¹⁴ Kaplan 1991b; Knapík 2004.

v Archivu hlavního města Prahy (obsahuje pouze jednání předsednictva, zbytek je nezpracován). V neposlední řadě jsem se vydala do Archivu bezpečnostních složek, které obsahovaly materiály k zadržení čtyř vrcholných představitelk YWCA na podzim r. 1948.

V této metodologické části bych pak chtěla upozornit ještě na tři spíše technické záležitosti. Za prvé, přestože jsem se snažila zachovat co největší autenticitu archivních materiálů, upravila jsem redakčně gramatickou stránku citací. Jednalo se zejména o překlepy, chybějící písmena a čárky. Za druhé jsem sjednotila názvy zápisů ze schůzí nejrůznějších orgánů, na něž odkazuji v poznámkách. A za třetí, při psaní práce se ukázalo, že někdy pro YWCA používám termín „spolek“, jindy „organizace“, YWCA sama měla v názvu „hnutí“ – jsem si vědoma jejich různého právního základu, v práci je však používám zaměnitelně.

Vědění jako proces

Sám o sobě byl archivní výzkum procesem, který jsem občas řídila svým zájmem a později i zaměřením na informace k tématu práce, jindy řídily materiály mne, naváděly mě k dalším fondům a archiváliím a vyvolávaly otázky (na které pak většinou bohužel neodpovídaly). Zákonitě tak došlo k tomu, že některé materiály, zejména zápisy zasedání akčních a výkonných výborů a korespondenci s různými institucemi v letech 1948-1951, jsem musela číst opakovaně. Jednou jsem se zaměřila na fakta, podruhé na procesy, jednou mě v textu zaujala politická a ideologická kontrola spolku YWCA, poté jsem spíše vnímala „přizpůsobení vnitropolitické situaci v ČSR“ ze strany spolku.¹⁵

Z toho se ukazuje, jak důležité je vnímat historii jako interpretativní vědu, kdy „předmět historického bádání [je] podmíněn historikovými zájmy a předsudky.“¹⁶ A nejen předmět bádání, ale také způsob výzkumu a způsob čtení textů, protože, za prvé, „[k]aždý text lze číst a interpretovat nespočetně různými způsoby,“¹⁷ také v závislosti na tom, jaké otázky mu klademe. Takto jsem například zjistila, že plánované velikonoční školení vůdkyň klubů v dubnu 1948 se neuskutečnilo nejen proto, že ministerstva po únorových událostech dočasně zastavila dotace, ale také proto, že ywčanky pak už nenašly další vhodný termín jeho konání. Tedy, tam, kde bych předpokládala ideologický záměr, se ukazuje z hlediska historie „banální“

¹⁵ NA, fond 626, 4-4: Zpráva o činnosti organizace určená ÚAV NF, do rukou ministra Čepičky, datována 29. října 1948.

¹⁶ Iggers 2002: 18.

¹⁷ *Tamtéž.*

důvod pro neuskutečnění daného školení.¹⁸ Právě na této informaci se mi ukázalo, že při čtení materiálů a jejich interpretaci je třeba velká opatrnost.

Za druhé, zápisy schůzí stejně jako zprávy určené různým institucím, na nichž tato diplomová práce z velké části stojí, jsou již interpretacemi zapisovatelek a zapisovatelů, texty závislémi na svých autorech a autorkách.¹⁹ Dokonce, jak ukázala např. Kathryn Brown při výzkumu polské autonomní oblasti v Sovětském svazu v letech 1925-1935, i oficiální zápisy, tabulky a čísla, mohou historickou realitu vytvářet, ne ji popisovat.²⁰ Neznamená to však, že archivní materiály nepopisují skutečné události, že neodkazují k reálným budovám a konkrétním lidem²¹, je ale nutná opatrnost při interpretaci minulosti z těchto materiálů. Například při citování ze zápisů bylo nutné stále si připomínat, že se jedná již o *parafráze* toho, co která členka YWCA či člen/ka jiné instituce na dané schůzi mohl/a ale také nemusela říct.

A za třetí, „[h]istorik [a historička] je vždy zajatcem svého vlastního myšlenkového světa a jeho [a její] myšlení a vnímání je určováno jazykovými kategoriemi, se kterými pracuje.“²² Jinými slovy, jak na to poukázala kritická teorie vědy a feministická kritika zvláště, čtení textů a poznávání obecně se neděje v sociálním a kontextuálním vakuu, ale z perspektivy dané osoby – jejích osobních zájmů a očekávání²³, politické a sociální historie, vědeckého vzdělání, ale také širších společenských diskurzů a používaných vědeckých paradigmat, včetně metod výzkumu. K sebereflexivnímu odhalení možných vlivů na výzkum a zejména mocenských vztahů vstupujících do produkce vědění používají feministickou teorii ovlivněné badatelky a badatelé koncept „lokace“, který zároveň klade nárok na odpovědnost badatele/ky za průběh výzkumu i re-prezentaci zkoumaného.²⁴

Kromě toho je problematické používat současné jazykové kategorie (kdy se samozřejmě nejedná jen o lingvistickou záležitost, kategorie na sebe nabalují symbolické významy a promítají se do struktury společnosti) pro popis či interpretaci minulosti, jak na to poukázala například Leila Rupp ve studii stejnopohlavních vztahů ve Spojených státech Amerických v 19.

¹⁸ Koncept „banality zla“ použila Hannah Arendt, když popisovala proces s Eichmannem. Jeho zlo, v němž druzí viděli cílenou nacistickou ideologii, je podle Arendt prázdné nic, „obyčejnost“ člověka plnicího příkazy. Arendt

¹⁹ *Tamtéž*: 111-124.

²⁰ Brown 2000: 50.

²¹ Sokolová: 2008.

²² Iggers 2002: 18.

²³ Sandra Harding (1986) upozorňuje, že osobní zájmy a cíle, které vedou badatelku nebo badatele k výzkumu a mohou mít vliv na jeho průběh a výsledky, není třeba vnímat pouze v negativním smyslu jakéhosi omezení, ale také pozitivně jako „vášeň“ k poznání.

²⁴ Koncept nastolila v polovině osmdesátých let Adreinne Rich, feministická aktivistka a básnířka, podle níž „místo na mapě je rovněž místem v historii v rámci které jsem jako žena, Židovka, lesba a feministka stvořena jako taková se snažím tvořit“. Od té doby prošel řadou proměn, k současným diskusím o politice lokace viz např. esej Dagmar Lorenz-Meyer in Linková M., A. Červinková 2004.

a 20. století. Při mém výzkumu se to nejzřetelněji projevilo na analýze sociálních vztahů mezi muži a ženami jako *genderové* analýze, nebo na binárním diskurzu „režimu-lidu“.

Ze všech těchto důvodů nemůže být historikem či historičkou vyprávěný příběh objektivním popisem uplynulých událostí jako nějaké „skutečnosti“, ale pouze interpretací minulosti založené na znalostech, „zájmech a předsudcích“ badatele/ky, vzpomínkách pamětníků/ic a samozřejmě také závisí na (ne)úplnosti a stavu (ne)zpracovanosti archivních dokumentů. Podle Haydena Whitea vyžaduje historické vyprávění „jistou dávku obrazotvornosti k tomu, aby tato fakta a události vytvořily souvislý příběh.“²⁵ Postmoderní lingvistická teorie dokonce popřela rozdíl mezi krásnou literaturou a dějepisectvím, mezi literárním dílem a historickou prací. Historická díla jsou podle postmoderních teoretiků „verbálními fikcemi, jejichž obsah je stejně tak *vynalézán* jako *nalézán* a jejichž formy mají více společného se svými protějšky v krásné literatuře než s přírodovědnými studiemi.“²⁶

Pokud by však byla kritika dějepisného vědeckého poznání přijata,

„smysluplné dějepisectví by nebylo možné [...] Cílem jeho narativních konstrukcí je rekonstrukce skutečné minulosti. Vztah ke skutečnosti, jež předcházela vzniku dějepisného textu a existovala mimo něj a o které má historický text podat srozumitelnou zprávu, ... je konstitutivním prvkem dějepisectví a zároveň prvkem odlišujícím ho od báje či padělků.“²⁷

Jakkoliv se pravda a skutečnost staly v posledních desetiletích diskutovanými kategoriemi a jakkoliv je tato diplomová jakousi „fikcí“ na druhou, interpretací interpretovaného, není literárním dílem, nýbrž pokusem o rekonstrukci a interpretaci části historie spolku YWCA.

Jak píše Kathryn Brown v úvodu do svého historického cestopisu: „Prohlášení, která se zdají odkazovat na fakta, jsou pouhými argumenty a interpretacemi. Nenárokují si, že předkládám tu jedinou pravdu nebo že jsem objevila skutečnou minulost, ale z mé nedokonalé a neúplné perspektivy jsem zobrazila jen prchavou část.“²⁸

²⁵ Iggers 2002: 12.

²⁶ *Tamtéž*: 111. zvýr. v orig.

²⁷ Iggers 2000: 20-1.

²⁸ Brown 2000: vii, překlad autorky: „Statements I make in the spirit of fact and assertion are merely arguments and interpretations. I do not claim to speak for one truth, nor to have recovered a definitive past, but only a fleeting glimpse of it from my imperfect point of view.“

Vědění jako moc

Je to právě feministická kritika produkce vědění, s ohledem na zaměření práce zejména historiografie, z níž tato práce vychází.²⁹ Nejzásadnější kritikou je androcentrismus vědy, který vede k marginalizaci žen nejen jako subjektů, ale také objektů vědeckého poznání. Feministickým badatelům a badatelkám však nejde pouze o vyrovnání počtu mužů a žen jako zkoumajících nebo o doplnění žen do učebnic historie, což je samozřejmě také důležité – v historiografii to jsou směry, jež se zaměřují buď na tzv. „ženské klenoty“ anebo přináší zkušenosti žen, tedy se zaměřuje zejména na důležitá a v „tradiční“ historiografii dlouho marginalizovaná témata jako rodina, mateřství, předávání tradic, atd.³⁰ Zaměření této diplomové práce na ženskou organizaci a rozhovory se ženami by mohlo naznačovat, že se jedná o práci vedenou v tomto směru. Jak ale zdůrazňuje Joan Scott, takto zaměřený historický výzkum „neříká nic o tom, jak jsou [vztahy mezi pohlavími] konstruovány, jak fungují nebo jak se mění“.³¹ Jinými slovy, například informace, že YWCA pořádala kurzy šití a přešívání pro ženy, neříká nic o tom, proč to byly výhradně ženy, které se jich účastnily. Scott proto poukázala na nutnost používat gender jako *analytickou* kategorii historického zkoumání, oblasti analýzy vycházející z její definice pak ve své práci používám.

Scott tvrdí, že „gender je konstitutivní prvek sociálních vztahů založený na vnímaných rozdílech mezi pohlavími“³², tedy že sociálně konstruované rozdíly mezi pohlavími – konstruované jako objektivní – určují sociální vztahy a strukturu společnosti, a naopak. Za prvé to jsou kulturní symboly, které odkazují k mnohostranným, často protichůdným reprezentacím femininity a maskulinity a spolu se Scott se lze ptát: které symboly komunistická ideologie prosazovala, proč a jak? Za druhé, v návaznosti na výše uvedený foucaultovský koncept moci, která nevychází z jednoho centra (KSČ), ale je roztroušená po celém sociálním poli (činnost

²⁹ Linková Marcela, Alice Červinková (eds). 2004. Sborník obsahuje autorské texty, které blíže objasňují feministickou kritiku objektivitu a androcentrismu vědeckého poznání. Kromě již zmíněného textu Lorenz-Meyer, Jan Matonoha předkládá argumenty feministické kritiky vědy, Marianna Szapuová se pak zaměřuje specificky na androcentrismus a Etela Farkašová poukazuje na binaritu racionality a emocionality ve vědeckém diskurzu, která vedla k vyloučení žen a emocí, resp. osobních zájmů a cílů, z „pravidel“ z vědeckého poznávání. V této souvislosti autor a autorky upozorňují, že přiznaná subjektivita v žádném případě není relativismem. Ten se stejně jako idea objektivitu vědeckého poznání vzdává zodpovědnosti za způsob získávání poznatků a jejich prezentaci, naopak politika lokace k převzetí odpovědnosti přímo vybízí.

³⁰ Ženské klenoty (*Women Worthies*), jak je nazvala Davis, jsou ženy náboženského nebo politického života, jejichž biografie a přínos společnosti tento směr historického bádání chtěl ukázat. Blíže k nedostatkům tohoto pojetí viz Natalie Z. Davis 1976 nebo Gianna Pomata 1993. její esej se zaměřuje na vývoj tvorby učebnic historie – jež nejprve měly za cíl zahrnout pouze ženy, později pracovaly (a pracují) s konceptem genderu.

³¹ Scott 1988: 157.

³² Scott 1988: 167.

národních správkyn, bezpečnosti, rozhodnutí spolku „obejít“ směrnicí v září 1948 o pořádání kurzů pouze pro vlastní člen(k)y, tím že přijmou člen(k)y všechny zúčastněné), je nutné zpochybnit homogenost diskurzů a poukázat na soupeřící interpretační schémata. Což platí také, za třetí, pro zdánlivě univerzální a ahistorické koncepty maskulinity a femininity a s nimi propojené instituce jako pracovní trh, vzdělání, aktivní občanství, atd. Individuální rovina a konstrukce identity, se tedy, za čtvrté, propojuje s rovinou sociálně-kulturní v mnoha aspektech a nejrůznějšími způsoby. V souvislosti s YWCA se lze ptát po tom, jakou femininitu a femininitu ve vztahu k maskulinitě YWCA prosazovala? Nakolik se tyto koncepty proměňovaly v čase? Jak se k těmto konceptům stavěly členky?

Všechny tyto roviny lze podle Scott analyzovat také v souvislosti s třídou, rasou a dalšími kategoriemi identity, klíčovým aspektem genderových vztahů je však jejich souvislost s mocí. Podle Scott je koncept genderu *primárním* signifikantem mocenských vztahů, je to „pole, v němž a skrze nějž je moc artikulována.“³³ Jedná se jak o moc politickou, tak o moc v širším slova smyslu, kdy gender funguje jako legitimizační prvek sociálních vztahů. V této souvislosti se dá zkoumat, jaké byly obrazy femininity a jak se tyto obrazy dále projevíly v tom, do kterých oblastí veřejného života ženy měly nebo neměly přístup. Při výzkumu pro tuto práci se například ukázalo, že muži zabraňovali funkcionářkám KSČ v politické aktivitě právě proto, že to byly ženy – které tuto nerovnost reflektovaly, ačkoliv by ji jako genderovou nerovnost nepopsaly.

Pokud tedy historikové a historičky budou používat gender analyticky, umožní jim to komplexnější vnímání historické kontinuity a změny, společenských struktur i identity člověka a jeho/její možnosti jednat. Cílem této práce není detailně rozebrat všechny aspekty genderového řádu Československa v druhé polovině 40. let a jejich případné proměny po únoru 1948, v průběhu práce však nabízím genderovou analýzu archivních materiálů tam, kde jsem to pro lepší porozumění předkládaných témat považovala za zásadní.

V této souvislosti bych chtěla upozornit, že feministické zaměření mé diplomové práce se projevuje také v jazyce. Kritika generického maskulina je jedním z hlavních témat feministické lingvistiky, která upozorňuje na zneviditelňování žen používáním tohoto tvaru, a navrhuje proto alternativy – od generického femininina, přes obecné negenderované pojmy, až po používání obou tvarů.³⁴ Rozhodla jsem se pro používání obou tvarů.

³³ *Tamtéž*: 169. Scott však upozorňuje, že gender není jediným polem signifikace moci, ale v židovsko-křesťanské a islámské tradici se zdá být dlouhodobě nejdůležitějším.

³⁴ Blíže viz Valdová 2004.

Spoluzodpovědnost

Při studiu archivních materiálů z let 1948 až 1951 bylo zajímavé uvědomovat si vývoj mého postoje k YWCA a také ke komunistkám, které se únorovými událostmi dostaly do čela spolku. Na počátku jsem YWCA vnímala jako oběť komunistických mocenských ambicí, předsedkyni ÚAV YWCA i národní správkyně jako cizí, nepřátelské a k mocenské kontrole nasazené osoby. Při čtení archivních materiálů a později při psaní práce se však stále více vracela otázka, nakolik je pozice oběti udržitelná – zda se YWCA prostřednictvím svých představitelk – ustavením akčních výborů a působením v nich, souhlasným postojem k „lidově demokratickému zřízení“ a zapojením do aktivit anebo pouhou snahou o další působení spolku – spoluúčastnila budování nového režimu.

Na tuto otázku však neexistuje jednoduchá odpověď. Heda Margolius Kovály ve své vzpomínkové knize *Pod krutou hvězdou*³⁵ popisuje poválečnou solidaritu při obnovování válkou zničené země, pocit vzájemné závislosti jedince a společnosti, který vznikl v koncentračních táborech a snahu vybudovat takový společenský řád, v němž by nemohlo dojít k opakování válečných hrůz. Na své první poválečné schůzi se přítomné členky a představitelky YWCA přihlásily k odkazu těch, jež zemřely v koncentračních táborech. „Naplnění jejich odkazu viděly jsme v úsilí o spolubudování a zabezpečení národa, o upevnění jeho mravních sil, v boji proti zbytkům fašismu, ve snaze o šíření zásad demokracie a konečně ve spolupráci, v každém úsilí, které směřuje k zabezpečení a zachování světového míru.“³⁶ Později, v roce 1946 se pak YWCA přihlásila k budovatelskému programu první Gottwaldovy vlády, účastnila se národních směn práce, vyklízela a rekonstruovala zničený dům v Žitné.

Podle Margolius Kovály toto úsilí, ale také ochota vzdát se na nějaký čas vlastní svobody při budování nové, spravedlivé společnosti a „představa, že komunismus je jediný systém...v němž nemůže existovat národní nebo rasový útlak“ byly důvody, proč komunismus přitahoval mnoho lidí.³⁷ Pro představitelky a členky RČŽ, včetně YWCA, to pak mohla být také idea rovnoprávnosti žen a mužů. Rétorika provázející výzvu k zakládání akčních výborů, která se nesla v duchu dokončení očisty československé společnosti od fašistických nebo reakčních živlů, kteří zabraňují dalšímu pokroku společnosti a vybudování celosvětového míru, vyhrocená mezinárodní situace hrozící dalším konfliktem, a naděje v nový, spravedlivý řád proto komplikují jednoduché označení nejen YWCA jako spoluúčastnice budování nového

³⁵ Český překlad knihy dosud nevyšel, v angličtině pod názvem *Under a Cruel Star. A Life in Prague 1941-1968*.

³⁶ NA, fond 626, karton 4-7: Zpráva o činnosti pražské YWCA od května 1945 do konce roku 1946.

³⁷ Margolius-Kovály 1997: 61.

společenského řádu. (K tomu je nutno připočíst také zastrašování, zatýkání a atmosféru strachu, jež prosazení „vlády jedné strany“ po únoru 1948 provázelo – je proto otázkou, zda vůbec měly představitelky YWCA na výběr.)

Na druhou stranu si nelze nevšimnout, že již na konci února 1948 Milada Horáková odmítla vznik a činnost akčního výboru RČŽ a akčních výborů obecně, protože ty podle ní představovaly nedemokratickou, nezákonnou cestu politického jednání. A jak později v eseji *Moc bezmocných* ukázal Václav Havel – ačkoliv se nedá bezvýhradně aplikovat na politický a společenský systém a události roku 1948 – politické jednání je morální jednání, v němž jde o realizaci lidské identity, důstojnosti a naplňování vlastní svobody. Jinými slovy političnost se zakládá v morálce, v existenciální dimenzi lidského života. A právě proto jsou do systému „zapleteni“ úplně všichni. „Postavení v mocenské hierarchii [společnosti] diferencuje lidi co do míry odpovědnosti a viny, nikomu však nedává odpovědnost a vinu bezvýhradnou a nikoho na druhé z odpovědnosti a viny nikoho nevyvazuje.“³⁸ Havel byl z několika stran obviňován z idealismu, a ve své podstatě neuskutečnitelných nároků na odvalu a morálku člověka v represivním systému³⁹, jeho esej přesto poukazuje na způsob fungování mechanismu, který je možné použít jako základ k analýze (spolu)zodpovědnosti jednotlivých aktérů/ek na komunistickém režimu.

Nejen Havel v analýze komunistického „post-totalitního systému“, ale také historička nacistického Německa Claudia Koonz přišla s širokým vymezením spoluúčasti na totalitním režimu, tentokrát německých žen na nacistické „mašinérii“. Koonz zpochybnila předchozí oddělení soukromé a veřejné sféry, které ženy vyvazovalo z politické odpovědnosti na nacistickém režimu, právě proto, že ženy byly „vykázány“ do domácností. Poukázala tak na to, že také ženy jakožto manželky a matky, ale i jako zaměstnankyně ve zdravotnictví nebo školství, nesly svůj díl zodpovědnosti.⁴⁰ Analýza této historičky je samozřejmě mnohem jemnější a komplexnější, ale stejně jako Havel tvrdí, že politická pasivita je politickým aktem, že i „pouhou“ snahu o přežití, při níž člověk musí přistoupit na kompromisy, je nutno vnímat jako spoluúčast na systému. Obě analýzy tak poukazují na to, že zodpovědnost je sice diferencovaná, nicméně není jen otázkou aktivní podpory daného režimu, ať už se jedná o činnost v bezpečnostních složkách, stranické politice nebo státním úřadu.

³⁸ Havel 1991: 70.

³⁹ Téměř okamžitě po samizdatové publikaci *Moci bezmocných* přišel s touto kritikou Havlova eseje Petr Pithart, a rozvířil tím diskusi nejen o zodpovědnosti za chod „systému“, ale také o „legitimní“ podobě odporu vůči komunistickému režimu. Blíže viz *Charta 77, 1977-1989, Od morální k demokratické revoluci*. Uspořádal Vilém Prečan. 1990. Praha: Čs. dokumentační středisko nezávislé literatury ve spolupráci s Ústavem pro soudobé dějiny.

⁴⁰ Sokolová 2004.

Myšlení dualit

Vytváření akčních výborů a očista společnosti v období bezprostředně po únorových událostech roku 1948 je sice ještě popisována jako spontánní záležitost, do níž se nadšeně zapojila celá společnost (k oddělení „strany“ a „lidu“ tedy ještě nedošlo, zato je homogenizována společnost, bylo by totiž zajímavé zjistit, zda nadšení a spontánnost při zniku akčních výborů skutečně odpovídá tehdejšímu událostem, zda se v některých spolcích, podnicích a orgánech neobjevily formy protestu a odporu – a vznik AV RČŽ, který popisují níže, je toho příkladem⁴¹). Následující období je však už paradoxně vnímáno prizmatem politických a sociálních dějin, jež individuální osoby a instituce spojily do monolitických těles „KSČ“, „(státo)strany“, „režimu“ či „komunistické moci“ na jedné straně a „lidu“ na straně druhé.⁴²

Převzetí kontroly nad společností, potažmo spolkovým životem, a její udržování však nelze jednoduše popisovat v dualitě režim–lid, resp. režim–spolek. Kromě výše zmíněné spoluzodpovědnosti spolků, existovalo mezi spolky a nejvyššími stranickými orgány či lidmi, jež o spolcích rozhodovali, několik mezičlánků, z nichž všechny mohly mít na toto rozhodování nějaký vliv, ačkoliv konečné slovo o rozsahu činnosti a další (ne)existenci spolků nakonec měli/y nejvyšší představitelé/ky komunistické strany. Například se jedná o národní správce a správkyně, dosazené nejen do hospodářských subjektů, ale také do spolků, o představitele masových organizací, atd.

Právě tyto mezičlánky – za nimiž se skrývají konkrétní lidé se svými agendami, cíli a motivacemi, na jejichž základě vlastním způsobem chápali komunistickou ideologii a přistupovali k jejímu prosazování a k veřejné angažovanosti vůbec – poukazují na vnitřní diferencovanost „strany“.⁴³ V této souvislosti je za prvé důležité, že „[i]deologie není soubor myšlenek stojících mimo společnost, ale je diskursivním polem obsahujícím ideje, které lidé internalizují a dále přenášejí...“⁴⁴ Jestliže diskuse o obsahu ideologie a rozsahu kontroly společnosti, stejně jako diskuse o likvidaci a zmasovění spolkového života probíhaly mezi

⁴¹ Činnost akčních výborů Národní fronty zkoumal v tým historiků a historiček Ústavu pro soudobé dějiny vedený Jiřím Kocianem v grantovém projektu nazvaném *Proces upevňování totalitního systému v Československu (Akční výbory Národní fronty po únoru 1948)*, který skončil v prosinci 2007. Mezi dosud publikovanými výsledky se však nevyskytují konkrétní příklady způsobů ustavení akčních výborů v podnicích, organizacích a na úřadech a jejich činnosti.

⁴² Sokolová 2008: 45.

⁴³ Sokolová 2008: 48-9.

⁴⁴ *Tamtéž*: 41, překlad autorky.

nejvyššími představiteli/kymi KSČ ještě dlouho po únoru 1948⁴⁵, nejednotnost v ideologii i politické praxi musela zákonitě platit také pro nižší články komunistické hierarchie. Jsou to právě tito konkrétní lidé, jejich vlastní malé „ideologie“, způsoby chápání „stranické linie“ a aktivity, které vykonávali při jejím prosazování, jež odhalují mechanismy a způsoby provádění v literatuře často homogenizovaného „stranického nátlaku“.⁴⁶ Zpochybňují totiž ideu, že moc přichází z jednoho centra, ze „strany“ jako abstraktní entity, oblasti stojící „nad“ společností.⁴⁷

Toto foucaultovské pojetí moci roztroušené v celém sociálním poli na druhou stranu poukazuje na to, že členové/ky komunistické strany nebyli/y jakýmsi automaty plnícími příkazy „seshora“.⁴⁸ Naopak, měli moc prosazovat své vlastní agendy, záměry a cíle, a to na obě strany. Jako prosazování pouze komunistické ideologie a mocenské kontroly proto nelze jednoznačně a automaticky chápat ani „přílišnou energičnost“, kterou vyvinul akční výbor RČŽ v Brně, když v podstatě zastavil činnost místní pobočky YWCA, tak ani samotnou aktivní činnost v KSČ. Z mého výzkumu vyplývá, že národní správkyň, dosazené do spolku YWCA jako nástroje kontroly a moci nad spolkem vzhledem k jejich členství ve Svazu české mládeže (případně také předsedkyně AV YWCA Běla Friedländerová jako členka RČŽ), mohly působit a působily ve smyslu zachování spolku, a tedy proti jeho likvidaci a proti dominantnímu diskurzu sjednocení a „zmasovění“ spolkového života.

Tato skutečnost pak vrhá jiné světlo také na teorii masových organizací jako „převodových pák“ komunistické ideologie.⁴⁹ Ačkoliv samotná činnost národních správkyň či předsedkyně ústředního akčního výboru závisela na rozhodnutí ÚAV NF (potažmo vedení KSČ) o existenci YWCA – a tedy na *politice* vůči spolkům – jejich konkrétní aktivity prosazující nebo neprosazující komunistickou *ideologii*, způsoby jednání s vedoucími představitelkami YWCA i jejich vzájemné vztahy pak zcela závisely na dotyčných osobách. Jak argumentuje Joan W. Scott, i když v jiném kontextu: „abychom zjistili význam, musíme se zabývat jak individuálními subjekty, tak sociálními strukturami a zkoumat jejich vzájemný vztah. Obojí totiž představují klíč k pochopení mechanismů změny.“⁵⁰ Je proto nutná také analýza „zezdola“, od individuálních aktérů a akterek, aby se ukázaly mechanismy ustavení a zejména pak fungování masových organizací jako „převodových pák“ (včetně oblastí a okolností, za nichž jako „převodové páky“ nefungovaly) a aby se rozkryla tato homogenizující

⁴⁵ Knapík 2004.

⁴⁶ Sokolová 2004.

⁴⁷ Sokolová 2008: 40.

⁴⁸ *Tamtéž*: 46.

⁴⁹ Kaplan 1991b.

⁵⁰ Scott 1998: 167.

kategorie. Alespoň v prvních letech komunistického režimu totiž není jednoznačně a nediferencovaně aplikovatelná.

Zaměření na konkrétní aktivity jednotlivců a způsoby prosazování stranické ideologie však nemá za cíl popřít existenci společného diskurzu vrcholných představitelů KSČ a ostatních členů a členek strany. Zároveň se tím nepopírá skutečnost, že masové organizace prosazovaly stranickou ideologii.⁵¹ Je však nutné zkoumat, jakými konkrétními způsoby se na tom podílely konkrétní osoby. Dualita abstraktních entit režim-lid, nejen upírá moc prosazovat vlastní agendu jednotlivým subjektům a zakrývá vnitřní rozrůzněnost obou skupin, včetně možnosti jakési „opozice“ na straně „režimu“ a aktivního prosazování ideologie na straně „lidu“. Tato dualita také přenechává zodpovědnost za prosazení a fungování „režimu“ právě těmto abstraktním entitám⁵², což velice snadno může sklouznout ke zjednodušující démonizaci jedné a viktimizaci druhé strany této duality. Přesto je nutné mít na paměti, že „strana“ a „lid“ (spolky) byli v mocensky rozdílných pozicích a že proto nelze oběma přičítat stejný díl zodpovědnosti na ustavení a prosazení „vlády jedné strany“.⁵³

⁵¹ Podobně jako na to poukazují například nesčetné studie holocaustu a fungování nacistické „mašinérie“ vedené z mikrohistorické perspektivy či pohledu dějin všedního dne – rozkrytí (opoziční, konformní anebo obojí) činnosti individuálních aktérů a akterek v rámci nacistického režimu nepopírá existenci nacistické politiky jako takové. Viz např. Sokolová 2004, Iggers 2002: 107-110.

⁵² Sokolová 2008: 49.

⁵³ Teze o nejasné vizi komunistické strany, jak získanou moc uplatnit, a koncept spoluzodpovědnosti mohou vyvolávat otázku po tom, jak koncepčně uchopit samotné únorové události 1948. Na tuto otázku má práce však neodpovídá, vyžadovalo by to studium jiných materiálů.

1948 - HISTORICKÝ KONTEXT

Následující stránky přináší kontextuální zasazení této diplomové práce do politických událostí roku 1948. Vzhledem k velkému množství literatury i předpokladu obecných znalostí čtenáře/ky se zaměřuji pouze na klíčové události tohoto období, a to zejména ty, které mají souvislost se spolkovým životem anebo přímo YWCA.

V průběhu roku 1947 se na mezinárodní scéně stupňovalo napětí. Vzájemné obviňování ze zasahování do poválečného rozdělení sfér vlivu v Evropě mezi spojenci, resp. Sovětským svazem na jedné straně a Francií, Británií a Spojenými státy na straně druhé, začalo eskalovat do vyhroceného sporu, hrozícího dalším válečným konfliktem. Americký prezident Harry Truman vyhlásil v březnu 1947 nový směr americké zahraniční politiky, tzv. Trumanovu doktrínu, podle níž se měly Spojené státy stát garantem demokracie ve světě a která vedla k politice „zadržování komunismu“.⁵⁴

Po hromadném odmítnutí „Marshallova plánu“, programu hospodářské pomoci, státy sovětského vlivu bylo na konferenci komunistických stran ve Szklarské Porebě na konci září 1947 vytvořeno Informbyro (Kominterna) a na stejné konferenci hovořil Andrej Ždanov, vedoucí osoba sovětské kulturní politiky, o tom, že

„jednotný protifašistický tábor již přestal existovat. První tábor je sdružen kolem USA, je imperialistický a protidemokratický, opírá se o reakční kruhy Velké Británie a Francie [...] Kolem Sovětského svazu se prý sdružuje nový progresivní tábor demokratický a protiimperialistický, tvoří ho spolu s SSSR především nové evropské lidové demokracie...“⁵⁵

Molotov o pár týdnů později vyhlásil americký imperialismus největším nebezpečím světovému míru. Pro Československo, jejíž zahraniční politika se po druhé světové válce orientovala téměř výhradně na Sovětský svaz a (nejen) pro spolky se styky na západ, to byly významné zprávy.⁵⁶

⁵⁴ Faure 2006.

⁵⁵ Veber 2008: 112.

⁵⁶ Blíže o mezinárodních souvislostech viz např. Durman (2004), Veber (2008). Peripetie česko-amerických vztahů po druhé světové válce popisuje např. Justine Faure v knize *Americký přítel: Československo ve hře americké diplomacie 1943-1968*. Ta uvádí, že i přes orientaci československé zahraniční politiky na SSSR se Moskvě nedařilo „konkurovat angloamerické propagandě“ (citace ÚV KSSS), v listopadu 1946 pak proběhl výzkum veřejného mínění, v němž téměř polovina obyvatel/ek Československa prohlásila, že největší sympatie chová ke Spojeným státům (Francie byla 20% na druhém místě, Velká Británie s 10% na třetím, SSSR byl zmíněn v kategorii „jiné“, k níž se přihlásilo 24% respondentů/ek). Faure 2006: 60.

V tomto duchu také přednesl Rudolf Slánský, generální tajemník KSČ, program strany na další období v zemi, která jako poslední v rámci sféry Sovětského vlivu ještě neměla rozhodnuto v boji „kdo s koho“: „v mezinárodní politice a) rozvinout boj proti anglo-americkému imperialismu a proti Západnímu Německu jako jeho spojenci, b) propagovat ve větší míře slovanskou politiku a Sovětský svaz a c) zesílit boj proti kulturnímu spojení Československa se Západem.“⁵⁷ Jeho návrh programu vnitřní politiky se v postatě dá shrnout do jediného bodu: převzít moc (a ovládnout zejména bezpečnost a armádu). Mimochodem, kulturní propojení státu se západem se nakonec komunistům podařilo výrazně omezit, to hospodářské sami (tajně) využívali.⁵⁸

Vzhledem k rostoucím k mocenským ambicím komunistické strany, jisté neschopnosti nekomunistických stran tyto ambice prohlédnout a vzhledem ke způsobu dosahování usnesení Národní fronty – od konce války koalice šesti vládních politických stran, jejíž jednání musela končit dohodou všech stran – se stupňovalo napětí také na vnitrostátní scéně.⁵⁹ Jak píše Kaplan, komunisté totiž „[n]a udržení NF a koalice měli zájem pouze za předpokladu, že poslouží jejich mocenskému cíli... Více než dvouletá historie koalice potvrzuje, že mocenské úmysly komunistů byly hlavním a trvale rušivým prvkem koalice od jejího zrodu. A jejich cílem byla likvidace NF jako lidově demokratické koalice.“⁶⁰

Když na začátku roku 1948 ministr vnitra Václav Nosek začal zcela viditelně mocensky zasahovat do situace v Bezpečnosti a přesouvat příslušníky SNB, krize Národní fronty vyvrcholila. Ministři nekomunistických stran podali 21. února demisi, kterou prezident Beneš po čtyřech dnech přijal a pověřil předsedu vlády a zároveň předsedu KSČ Klementa Gottwalda, aby doplnil kabinet a sestavil vládu novou. Gottwald ji doplnil komunistickými či prokomunistickými ministry (jedinou ženou ve vládním kabinetu byla ministryně výživy Ludmila Jankovcová, před únorem 1948 ministryně průmyslu), a KSČ tak začala ovládat další politický i společenský vývoj Československa.⁶¹

Již den poté, co ministři nekomunistických stran podali demisi, vyzývá předseda vlády Klement Gottwald k zakládání akčních výborů Národní fronty, které mají provést očistu veřejného života. Ta sice byla oficiálně vedena po linii dokončení poválečné očisty společnosti od fašistických živlů, akční výbory však byly ustavovány místními organizacemi KSČ a

⁵⁷ Veber 2008: 113.

⁵⁸ Viz Kaplan 1993. *Majetkové zdroje KSČ...*, Faure 2006.

⁵⁹ Kaplan 1991a.

⁶⁰ *Tamtéž*.

⁶¹ Blíže o únorových událostech den po dni viz Kaplan (1997), Veber (2008), ad. O reakci západních zemí viz např. Faure (2006): 83-8, Veber (2008): 357-360.

vzhledem k nekonkrétním směrnícím živelně ustavované výbory v závodech, podnicích, úřadech a dalších institucích však ve skutečnosti působily jako prostředek k „vyřizování účtů“ mezi komunisty/kami a jejich odpůrci/kyněmi.

„Akční výbory, jejichž vytváření podnítl Klement Gottwald 21. února 1948, se na několik týdnů staly určující politickou silou v zemi. S jejich pomocí KSČ prováděla čistky ve všech oborech politického, hospodářského a společenského života. Existence těchto orgánů postrádala faktickou oporu v legislativě, působily prostě jako revoluční nástroj nové politické moci. Zastřešující roli měl plnit Ústřední akční výbor Národní fronty (ÚAV NF), vzniklý 23. února 1948.“⁶²

Gottwaldovu výzvu k zakládání akčních výborů doplnil 24. února ministr vnitra Václav Nosek vydáním oběžníku (s odvoláním na nařízení 4/1945 o volbě a pravomoci národních výborů, jež jsou tímto nařízením podřízeny kontrole lidu), kterým ukládá zemským a okresním národním výborům, aby „bez prodlení vešli ve styk s akčními výbory, aby s nimi spolupracovali, všestranně umožňovali práci těchto akčních výborů, dbali jejich podnětů a učinili tyto podněty předmětem jednání sborových složek národního výboru.“⁶³ Přesto však proces ustavování AV a jejich činnost provázal chaos, nevyjasněnost kompetencí mezi akčními a výkonnými výbory organizací a mezi akčními výbory a národními v rámci státní správy. Ani samotní straničtí funkcionáři neměli úplně jasno v tom, zda akční výbory nahrazují ty stranické – ÚV KSČ již v polovině března konstatuje, že „[p]oměr strany k [akčním výborům] NF není našim funkcionářům jasný. Pracují v AV a zanedbávají stranu. Je nutno vydat jasné směrnice...“⁶⁴ Směrnice však vydány nebyly a celá záležitost se na pořad dne vrátila v obměněné podobě na konci léta.

Vzhledem k povšechným směrnícím o pravomocích a rozsahu činnosti akčních výborů byla jejich činnost nekontrolovatelná (a jak se ukázalo např. při Sokolském sletu i později, také nedůsledná⁶⁵) – přebíraly vedení podniků, úřadů a organizací, propouštěly ze zaměstnání, dávaly příkazy k zatýkáním a k domovním prohlídkám, nařizovaly vystěhování nespolehlivých osob, zakazovaly vstup do úřadů, jmenovaly národní správce/kyně do hospodářských podniků, atd.⁶⁶ Že se při zakládání AV projevila také touha po moci, lze ilustrovat na příkladě Slezského zemského divadla v Opavě, kde „vznikly dokonce tři akční výbory, které se navzájem

⁶² Knapík 2004: 22.

⁶³ NA, fond 1075/3.

⁶⁴ NA, fond 100/4, karton 1-6.

⁶⁵ Pavka (2003) cituje Slánského, který na konferenci v lednu 1949 kritizoval nedostatečné aktivní zapojení stranických funkcionářů do pounorové očisty, a uvádí dva důvody nedůslednosti členů/ek akčních výborů: za prvé byl nedostatek proškolených kádrů a za druhé „zejména zpočátku byly optimisticky viděny možnosti politické i ideologické konverze elit“ (s. 39).

⁶⁶ Kaplan 1997: 392.

vylučovaly a prohlašovaly za „reakční akční výbory“, což si vynucovalo ustanovení rozhodčího orgánu.“⁶⁷ Vznikem – nelegálních – akčních výborů se tedy otevřel obrovský prostor k nezákonným praktikám, však také ÚAV NF od samého počátku své existence dostával protesty proti vylučování jednotlivců z podniků, státních úřadů i spolků a stížnosti na praktiky členů a členek jednotlivých výborů.⁶⁸ Činnost akčních výborů byla zpětně legalizována až 21. července 1948 – přestože návrh na legalizaci a omezení pravomocí akčních výborů ministr spravedlnosti Alexej Čepička předložil předsednictvu ÚV KSČ již 30. března.⁶⁹ Předsednictvo to tehdy odmítlo jako předčasné a činnost AV legalizovalo až přijetím zákona č. 213/1948, Sb., o úpravě některých poměrů na ochranu veřejných zájmů.⁷⁰

Kaplan píše, že na základě činnosti akčních výborů bylo z práce propuštěno asi 28 000 lidí, v tom ale nejsou započítáni ti, jež propustili samotní nadřizení. Okamžitě po únoru pak bylo propuštěno asi 4000 dělníků/ic, kteří/ré se neúčastnili/y generální stávkou 24. února, 18% tehdejších vysokoškoláků/ček, přes 500 VŠ profesorů/ek a docentů/ek, proběhla masivní čistka zaměstnanců/kyň národních výborů, z nichž bylo vyloučeno asi 75000 lidí. Nastal přesun asi 9000 osob německé národnosti z pohraničí do vnitrozemí a zhruba 65000 lidem bylo odňato volební právo. Z odborů a závodních rad bylo odvoláno na 20 000 funkcionářů/ek a „[p]řibližně stejný počet postižených byl v tělovýchovných organizacích, nejvíc v Sokole.“⁷¹ Tyto údaje rozhodně nejsou vyčerpávající ani komplexní, koneckonců např. velká část vyloučených odborníků ze závodů byla přijata zpět, protože je neměl z hlediska odbornosti kdo nahradit.⁷² Cílem uvedených čísel je pouze hrubě přiblížit rozsah vylučování. Z hlediska zaměření této práce je pak zásadní skutečnost, že dosud nebyl zpracován důsledek čistky ve spolcích.

Komunistická strana Československa sice převzala moc, ale podle Kaplana

„[b]ezprostředně po únoru 1948 měli vedoucí komunističtí funkcionáři zcela jasno pouze o dvou základních rysech politického systému: tvorba politické linie státu a dalších hlavních politických rozhodnutí se přesune výhradně na orgány komunistické strany; politický

⁶⁷ Knapík 2004: 31.

⁶⁸ NA, fond 367/92.

⁶⁹ Kaplan 1991b: 24.

⁷⁰ Účinný od 8. srpna 1948. Zákon stažen dne 8.4.2008 z webových stránek www.lexdata.cz, dne 8. 4. 2008.

⁷¹ Všechny údaje viz Kaplan 1991b 10-11. Činnost akčních výborů Národní fronty zkoumal v tým historiků a historiček Ústavu pro soudobé dějiny vedený Jiřím Kocianem v grantovém projektu nazvaném *Proces upevňování totalitního systému v Československu (Akční výbory Národní fronty po únoru 1948)*, který skončil v prosinci 2007. Mezi dosud publikovanými výsledky se však konkrétní příklady způsobů ustavení akčních výborů v podnicích, organizacích a na úřadech a jejich činnosti nevyskytují.

⁷² Pavka (2003).

pluralismus bude zlikvidován. Přesnější názory na konečnou podobu politické struktury a na způsob její přestavby postrádali...⁷³

Archivní výzkum provedený pro tuto práci potvrzuje, že ani okleštění bohatého spolkového života se neřídilo předem připraveným plánem, spíše ještě dlouho probíhalo „za pochodu“. Nehledě na to, že také o samotný obsah ideologie, která tvořila legitimizační základ nového mocenského monopolu, respektive o rozsah kontroly společnosti a zdůvodnění této kontroly, se mezi vedoucími politickými představiteli vedly, alespoň v zakladatelském období, bouřlivé diskuse.⁷⁴

Komunisté nicméně okamžitě začali realizovat své předúnorové představy o fungování Národní fronty. Provedli čistku v ostatních nekomunistických stranách, a ač ne zcela bez odporu, byl po několika měsících monopol jedné strany – či spíše uplatnění vedoucí role strany, jak znělo oficiální vysvětlení – dotvořen.⁷⁵ Národně socialistická a lidová strana se změnily v „bezvýznamné instituce“⁷⁶ (národní socialisté se přejmenovali na Československou stranu socialistickou), sociálně demokratická strana se sloučila s KSC a slovenská demokratická strana zanikla. V rámci Národní fronty zavedli komunisté hlasování a vytvořili síť krajských a okresních akčních výborů Národní fronty. Podle Kaplana však tyto velice záhy zanikly a v podstatě fungoval pouze ústřední akční výbor NF v čele s komunisty Antonínem Zápotockým (který se po červnových volbách stal předsedou vlády) a ministrem spravedlnosti Alexejem Čepičkou (který se stal jeho generálním tajemníkem). Nastolený mocenský monopol jediné strany pak z (ÚAV) NF vytvořil „převodovou páku“ ideologie komunistické strany, jehož hlavním smyslem podle Kaplana bylo udržet zdání demokratičnosti režimu na mezinárodním poli.⁷⁷

Konsolidace mocenského monopolu komunistické strany se – kromě vytváření revolučních akčních výborů, neutralizace činnosti nekomunistických stran a vytváření atmosféry strachu zatýkáním, zbavováním zaměstnání a vylučováním z veřejného života – zcela pochopitelně neobešla bez radikálního okleštění pravomocí spolků, zabavování jejich majetku, zabránění přístupu k financím a zjednodušení bohatého spolkového života poválečné

⁷³ Kaplan 1991b: 17.

⁷⁴ Knapík 2004: Autor na příkladu kulturní politiky popisuje neshody mezi ministerstvem kultury a paralelními stranickými orgány. Předmětem sporů bylo jednak vymezení pravomocí mezi oběma orgány, ale zejména ideologické neshody v tom, jaký rozsah kontrolní činnosti nad kulturou by strana měla mít, do jaké míry by mělo docházet k cenzuře, atd. Knapík však zdůrazňuje, že se nejednalo o střet protikladných pozic – jak funkcionáři, tak ministři patřili ke komunistické straně a nebylo tedy pochyb o společném směřování jejich zájmu.

⁷⁵ Kaplan 1991b: 19. O realizovaných představách v oblasti ekonomiky – znárodnění, milionářské daně, či zemědělství, viz Kaplan (1991b), dále např. Marek (2006).

⁷⁶ *Tamtéž*: 18.

⁷⁷ *Tamtéž*: 24-25.

společnosti vůbec. Mimo očistu ve svém vedení byly spolky a jejich akční výbory vyzvány ke spolupráci s masovými organizacemi, či spíše ke slučování s těmito organizacemi, například JSČZ, SČM, ROH a další. Jak píše Knapík, akční výbory některé spolky přímo likvidovaly nebo posílaly žádosti na ÚAV NF k jejich likvidaci.⁷⁸ Nutno ovšem podotknout, že zjednodušení spolkové činnosti bylo součástí politických i veřejných diskusí již od vyhlášení dvouletého, „budovatelského“ plánu v roce 1946, například poslanec Půček v diskusi po vyhlášení „dvouletky“ prohlásil:

„Politické strany se dohodly na spolupráci při plnění vládního programu. Je tedy zapotřebí, aby také vedly mladé příslušníky k práci v jednotné organizaci mládeže [SČM]. Silná a jednotná organizace mládeže povede pak všechnu mládež k iniciativnímu řešení jejích problémů, bude moci sáhnout k svépomoci při budování hřišť, domovů mladých, ale také při jiných pracích spojených s výstavbou našeho státu. Silná a jednotná organizace mládeže je zárukou, že podíl mládeže na dvouletém plánu bude velký a že bude také včas splněn. Jednotná mládež spojená myšlenkou pokroku, láskou k vlasti a k práci znamená pak pro republiku, že bude zajištěna práce, brannost a budoucnost.“⁷⁹

Realizace tohoto plánu však nastala až s nástupem KSČ k moci a jeho součástí se měla stát, překvapivě vzhledem ke své identifikaci jako ženského spolku, také YWCA.

Na jaře 1948 se všechny síly politických stran napínaly k volbám, Kaplan upozorňuje, že KSČ ještě na konci března uvažovala, že každá strana bude kandidovat sama za sebe, jelikož však předvolební průzkum ukázal, že samotná KSČ by nezískala ani 58-9% hlasů, přistoupila na jednotnou kandidátku. Mezitím komunisté zahájili jednání s představiteli katolické církve ohledně politické činnosti kněží, působení církevních škol a držení svátků. Kromě toho se, jak píše Knapík, spustila „legislativní bouře“.⁸⁰

Navzdory přijetí nové ústavy 9. května, kterou byl oficiálně deklarován lidově demokratický kurz Československé politiky a která zajišťovala základní lidská práva na svobodu projevu, víry, nabývání majetku, veškerá sociální práva, a další, začala vláda likvidovat soukromé podnikání a vlastnictví a omezovat svobodu projevu v tisku, v umění, ve veřejném životě vůbec. Tak například při ÚV KSČ vznikl tiskový odbor, jehož úkolem bylo vydávat politické směrnice pro obsah i rozsah činnosti sdělovacích prostředků a odbor dokonce určoval interpretaci informací. Oblasti omezování a ideologického podřizování kulturního života se detailně věnuje ve své knize Knapík, také on poukazuje na fakt, že v období těsně po únoru 1948 existovala jakási „ideologická zdrženlivost a liberálnost“ v kulturní politice, noví

⁷⁸ Knapík 2004: 23, 38.

⁷⁹ Stenoprotokol 6. schůze Ústavodárného Národního shromáždění, dne 11.7.1946. Digitální parlamentní knihovna, www.psp.cz.

⁸⁰ Knapík 2004.

vůdci/kyně pouze deklarovali/y „v zásadě obecné požadavky“, a to právě proto, že nově nastoupivší režim teprve hledal způsoby, jak ideologii uplatňovat v praxi.⁸¹

Akční výbory sice byly zakládány živelně a spontánně, ale jak upozorňuje Kaplan, rychle narůstala vrstva politicky lhostejných, ubývali účastníci/ice stranických schůzí, a nakonec i „kampaň k parlamentním volbám v květnu 1948 probíhala i po různých opatřeních zcela bez zájmu veřejnosti.“⁸² Zato samotné volby proběhly 31. května v atmosféře strachu a politického nátlaku, v mnoha obcích byly vyhlášeny veřejné volby, ti, kdo nevolili jednotnou kandidátku byli různými způsoby perzekvováni, všechny kraje pak ústřednímu výboru KSČ hlásily upravování volebních výsledků. Prezident Beneš následně 2. června abdikoval a 14. června byl novým prezidentem jednomyslně zvolen Klement Gottwald.

První větší vlna protestů na sebe nenechala dlouho čekat. Již na konci června na prvním poválečném, XI. všesokolském sletu projevovali/y účastníci/ice sympatie Eduardu Benešovi a vyjadřovali/y hlasitý nesouhlas s nově nastoleným politickým kurzem. Načež KSČ zahájila masivní čistku v Sokole a ÚV KSČ zřídil Státní výbor pro tělovýchovu a sport, který převzal roli Sokola jakožto vrcholné organizace tělovýchovy a sportu.⁸³ V červenci pak přišly projevy nespokojenosti se zásobováním a sociální situací vůbec, dokonce „deputace *dělníků* přinášely do Prahy rezoluce, z nichž některé vyjadřovaly nedůvěru straně a vládě“.⁸⁴ V souvislosti s mezinárodní situací – probíhající Berlínská blokáda, rezoluce Informbyra o Jugoslávii, oživení Stalinovy teorie „zostřeného třídního boje“ a obavy z vypuknutí nového válečného konfliktu – pak komunisté mohli vyjadřovanou nespokojenost vnímat jako ohrožení své moci a v důsledku vedly ke konsolidaci organizačního aparátu.⁸⁵

V červenci přistoupilo vedení KSČ k „ideologické výchově“ funkcionářů/ek, „což neznamenal v zásadě nic jiného než požadavek na jejich maximálně rychlé osvojení poučky o „zostřování třídního boje“ a z ní vyplývající politické praxe.“⁸⁶ Školení funkcionářů/ek ovšem zřejmě nemělo příliš velký okamžitý dopad. „V poslední době prochází řadou OAV-NF v našem kraji [Praha] vnitřní krise. Těžkosti, které pramenily z různých příčin, uvádějí v život stále hlasitější volání po reorganizaci,“ píše se totiž ve zprávě o činnosti akčních výborů NF z 18. srpna 1948.

⁸¹ *Tamtéž*: 75.

⁸² Kaplan 1991b: 13.

⁸³ Kaplan 1991b. Blíže o Sokolu viz Hodaň (2003).

⁸⁴ *Tamtéž*: 13, mnou zvýr.

⁸⁵ Knapík 2004.

⁸⁶ *Tamtéž*: 91.

„Hlavní příčinu nutno spatřovati v tom, že první a nejdůležitější úkol – očista veřejného života – byl již vesměs splněn a před mnohými funkcionáři se nyní zdánlivě uzavírá slibná perspektiva [sic!]. To vede ke stále většímu a většímu zanedbávání funkcí a snad i podceňování AV-NF. Další příčiny, které se u jednotlivých OAV-NF projevují v různých obměnách, tkví především v tom, že výběru jednotlivých zástupců nebyla věnována potřebná péče, takže na odpovědná místa se dostali lidé nevhodní, nebo přetížení jinými funkcemi, takže jim na činnost v AV-NF nezbýval čas. Rovněž zastoupení jednotlivých složek neodpovídalo jejich významu a rozdělování práce v jednotlivých komisích nebylo prováděno systematicky správně.“⁸⁷

Okresní výbor KSČ v Praze 2 (kde sídlila YWCA) pak ve stejné době upozorňuje na zvýšenou aktivitu reakce, jelikož funkcionáři/ky v letních měsících snížili/y bdělost kvůli dovoleným.⁸⁸

Sokolská výzva k masivní účasti na pohřbu prezidenta Beneše na začátku září, napsala poslední tečku za povolebními, pro KSČ nepřilíš pozitivními, událostmi. Den po pohřbu prezidenta zahájilo komunistické vedení tzv. „ostrý kurz proti reakci“.⁸⁹ V praxi to znamenalo zavedení třídního zásobování, „tvrdý zákon na ochranu republiky, zřízení táborů nucené práce, ostrý postup proti živnostníkům, „kteří štvou proti režimu“, a také proti „kulakům“, využití zákona k okamžitému propuštění nespolehlivých státních zaměstnanců, vystěhování občanů s nepřátelským poměrem k režimu z velkých měst.“⁹⁰ Přišla další vlna zatýkání, znárodnování, zabavování majetku, likvidace soukromého vlastnictví, zostřování vzájemné nedůvěry mezi státem a církvemi. „Ostrý kurz“ v listopadu oficiálně schválil ÚV KSČ a ten se tak změnil v charakteristiku politické linie komunistického vedení v dalším období. „Represe a mocenské zákroky, uplatňované jako hlavní způsob udržení či obnovy stability režimu, se staly obecnými a také typickými rysy oficiální politiky nejen v letech 1948-1953.“⁹¹

Knapík píše, že období po vyhlášení ostrého kurzu je charakteristické ideovou radikalizací v kulturní politice⁹², co konkrétně toto období znamenalo pro spolky – kolik jich bylo zlikvidováno, ponecháno v nejistotě ohledně další existence, či kterým byla povolena činnost, prozatím nebylo systematicky zpracováno. Jisté je, že na podzim byl zlikvidován Junák, pokračovala ostrá personální čistka v Sokole a některé spolky – tak jak se to stalo

⁸⁷ NA, fond 357/92, zpráva o práci AV NF z 18. 8. 1948.

⁸⁸ AHMP, fond 1509, Zápis schůze Byra OV KSČ z 31. 8. 1948.

⁸⁹ Kaplan 1991b: 15. Kaplan uvádí, že sokolské vedení nabídlo organizátorům pohřbu pořádkovou službu v počtu asi 50 tisíc mužů, a kromě toho vyzývalo k vysoké účasti. Dále měli zprávy o tisku ilegálních letáků, záměru oddělit rakev prezidenta od Gottwalda a dalších představitelů komunistické strany, výzvy k obsazování pošt a sekretariátů KSČ, atd. Tyto zprávy se podle Kaplana nepotvrdily, komunisté přesto zakázali plánované zájezdy autobusů do Prahy, vyhlásilo pohotovost Lidových milicí a Bezpečnosti, kteří kontrolovali příjíždějící na nádražích a cestách a zakazovali jim vjezd. Kaplan dále uvádí, že v předvečer pohřbu došlo ke střetům bezpečnosti s účastníky pohřbu, při nichž bylo několik lidí zraněno.

⁹⁰ *Tamtéž*.

⁹¹ *Tamtéž*: 16.

⁹² Knapík 2004: 120.

v případě YWCA – mohly být (záměrně) obviněny z protistátní činnosti a zlikvidovány anebo jim byla pozastavena činnost.

Kaplan poúnorovou politickou situaci popisuje jako začátek dvojkolejnosti moci. Stále existovala (KSČ řízená) ministerstva se svými aparáty, komunistická strana pak reorganizovala svůj aparát ve stylu jakýchsi paralelních ministerstev, jednotlivých oddělení ÚV KSČ.

„Dělba moci na zákonodárnou, výkonnou a soudní formálně zůstala, ve skutečnosti však zanikla. Všechny články moci ztratily svou samostatnost a nezávislost, sloužily k uskutečňování záměrů a směrnic mocenské skupiny. Za formální dělbu moci probíhala druhá, skutečná, mezi institucemi komunistické strany a jednotlivými články mocenského mechanismu. Šlo v ní o postavení a rozsah pravomocí, které těm druhým komunistické instituce přisoudily, a také o způsob, jímž uplatňovaly svůj monopol. Druhá dělba moci neměla přesně vymezené hranice a pravidla ani vzájemné vztahy mezi komunistickými a mimostranickými institucemi. Určovalo je komunistické vedení podle momentálních potřeb a zájmů. Tento stav byl zdrojem nejasností, rozporů, svévole, chaosu a dvojkolejnosti v mocenské oblasti.“⁹³

Nadřazené postavení stranických orgánů se projevilo také tím, že projednávaly rozhodnutí ministerstev a měly pravomoci jmenovat klíčové kádrové pracovníky/ice.⁹⁴ Vůbec tedy nepřekvapuje, když záhy po únoru docházejí do oddělení ÚAV NF i na ÚV KSČ informace o problémech vyplývajících z neujasněných kompetencí a pravomocí jednotlivých orgánů.⁹⁵

Knapík nicméně upozorňuje, že v řízení kulturní politiky – a na základě mého archivního výzkumu se ukázalo, že stejný princip platí i pro spolky – vznikla mocenská trojkolejnost.

„Řízení sovětizované kulturní politiky se mělo pohybovat v zásadě ve třech přesně vymezených koridorech. Od této doby sehrál svou klíčovou úlohu především stranický aparát kontrolující přímo nebo zprostředkovaně hlavní „nervové“ trasy kulturního života v Československu. Sekundovala mu neméně rozvětvená státní administrativa, která spolu s ním zasahovala do rozsáhlého třetího sektoru kulturní politiky: sféry uměleckých svazů a masových organizací.“⁹⁶

Na rozdíl od oblasti kulturní politiky, kde stranickým aparátem bylo kulturně propagační oddělení, k němuž se v září 1948 připojila Kulturní rada ÚV KSČ, se v případě spolků alespoň v první polovině roku 1948 jednalo o právní oddělení ÚAV NF. Národní frontu však zcela ovládala komunistická strana, koneckonců členy právního oddělení byli také ministři Čepička, Clementis a Dolanský.⁹⁷

⁹³ Kaplan 1991b: 38.

⁹⁴ *Tamtéž*: 133. Pro bližší informace o kádrové politice viz také Kaplan (1992).

⁹⁵ NA, fond 357/92.

⁹⁶ Knapík 2004: 121.

⁹⁷ NA, fond 357/92, karton 101.

Jak se výše zmíněné proměny československé politické scény, vytvořená trojkolejnost moci a diskuse o podobě společenského uspořádání projevovaly v konkrétním případě jednoho spolku, přibližuje tato práce. Únorovými událostmi totiž začalo tříleté období střídavého (nuceného) omezování činnosti YWCA a rozšiřování o další aspekty práce, nejistoty ohledně podmínek další existence na jedné straně a ujišťování o potřebnosti organizace na straně druhé. Kromě toho došlo k výrazným finančním zásahům do činnosti spolku, které v konečném důsledku vedly k rozhodnutí představitelky spolek na začátku roku 1951 zlikvidovat.

Nástup „vlády jedné strany“ pak pro YWCA znamenal také začátek neustálého vyjednávání identity organizace – zda patří mezi mládežnické nebo ženské organizace⁹⁸ - a účelu její existence v nové době jak mezi představitelkami samotnými, tak ze strany státních a stranických orgánů. Kromě toho byla YWCA také nucena začít vyjednávat, jaké jsou kompetence a rozhodovací pravomoci orgánů samotné YWCA, i různých státních či stranických institucí vůči ní.

Avšak dříve než přejdu k únorovým událostem a následujícímu období v samotné YWCA, vrátím se o dvě desetiletí zpět ke vzniku spolku a jeho činnosti až do roku 1948. V této části nechávám prostor také vzpomínkám členek, aby přiblížily činnost spolku a význam pro jejich osobní životy.⁹⁹

⁹⁸ YWCA byla také křesťanskou organizací, tento její aspekt se však z archivních materiálů ukazuje jako nepodstatný v období bezprostředně po únoru 1948. Teprve spolu se zostřením kurzu proti církvím v roce 1950 začíná ÚV KSČ hovořit také o likvidaci spolků s náboženským aspektem činnosti.

⁹⁹ Ukázky z rozhovorů jsou stylisticky upravené, vyčištěné od „vycpávek“. Snažila jsem se však co nejvíce zachovat způsob vyjadřování žen, proto jsem zachovala nespisovné koncovky a obraty.

VZNIK YWCA A VÝVOJ JEJÍ ČINNOSTI DO ROKU 1948

Meziválečné období

Když do Československa po první světové válce přijela Alice Masaryková, začala se intenzivně podílet na obnově válkou zničené země. Jak píše Gordon Skilling v knize *Matka a dcera*, Alice Masaryková chtěla v poválečných letech „poskytnout nové vládě zprávu o sociální situaci v Praze“ a požádala proto svou americkou učitelku o pomoc. Ta poslala tři mladé pracovnice z americké Asociace mladých křesťanských žen (*Young Women's Christian Association*), které po osmi měsících intenzivní práce vydaly čtyři knižní svazky obsahující přehled sociální situace a služeb v tehdejší Československu. „Tato činnost [na zprávě pro vládu] byla přerušena mnohem naléhavějším úkolem zřídit letní školu, která měla seznamovat české a slovenské sociální pracovníky s moderními americkými metodami sociální práce,“ píše Skilling.¹⁰⁰

Podle výročního bulletinu YWCA to byla právě jedna z amerických pracovnic, Mary Hurlbutt, která přišla s nápadem letní školu uspořádat. Na rozdíl od Skillinga však bulletin nabízí jiné vysvětlení, proč se Letní škola konala:

[d]osud nebyla v mladé republice žádná organizace, která by rozvíjela demokratické vůdcovství pro ženy. Proto byl zájem o „Letní školu“ veliký. Americké pracovnice bedlivě studovaly, na která místa ve vládních úřadech je zapotřebí zkušených žen a na základě toho vybíraly účastnice pro letní školu... všechny [pak] byly okamžitě umístěny.¹⁰¹

Podle tohoto vysvětlení byli na vedoucích místech a ve veřejném životě nového státu většinou muži, což se mohlo dále odrazit v tom, jaké politiky a legislativa byly prosazovány.¹⁰² Podle Jany Burešové bylo právě toto důvodem založení Ženské národní rady, která vznikla jako zastřešující organizace ženských organizací a spolků v roce 1923. „Několikaletý odstup od konce války a vzniku republiky naznačoval, že společnost setrvává v předchozím zažitém vnímání ženy jako veřejné a společensko-politicky neaktivní lidské bytosti.“¹⁰³ Vyšší

¹⁰⁰ Skilling 2001: 97.

¹⁰¹ Pražský informační bulletin YWCA (dále PIB): 10, zvýrazněno v orig.

¹⁰² Na jednu stranu ženy po první světové válce získaly aktivní i pasivní volební právo, začaly působit v politice, vědě a veřejném životě a v roce 1923 vznikla Ženská národní rada, která připomínkovala zákony a pomohla prosadit některé důležité legislativní úpravy zlepšující postavení žen v Československu. Na druhou stranu ještě v roce 1946 kritizuje poslankyně Františka Zemínová na sjezdu Rady československých žen skutečnost, že stále platí některé zákonné úpravy rodinného života z roku 1811 a volá po jejich odstranění. Dále hovoří o tom, že je třeba zvýšit počet žen ve vedoucích pozicích i odborech, požaduje stejnou odměnu za stejnou práci a rovný přístup k ekonomické aktivitě, atd. NA, fond 100/4, karton 13-78.

¹⁰³ Burešová 2001: 59.

zastoupení žen bylo proto zapotřebí, YWCA se v emancipačním duchu snažila ženy naučit, mimo jiné, dovednostem a schopnostem potřebným pro práci ve veřejném prostoru.

Ať už to ale bylo s účelem letní školy jakkoliv, jisté je, že právě americké pracovnice stály u zrodu Československé YWCA, a v prvních letech její existence pomáhaly rozvíjet její formální strukturu i obsahovou a ideovou stránku činnosti.¹⁰⁴ YWCA byla oficiálně založena 21. ledna 1922, kdy vzniklo ústředí v Praze a odbočka¹⁰⁵ v Bratislavě, v roce 1924 pak byla založena odbočka v Brně a v roce 1926 v Opavě a Ústí nad Labem. Pobočky vznikaly a vždy fungovaly jako samosprávné celky s vlastními stanovami, výbory a podvýbory, ústředí koordinovalo ideové zaměření činnosti a spravovalo rozpočet. Jedna z členek YWCA o jejím vzniku říká:

No a, naštěstí, na Šumavě, v Lenoře, to je blízko Domažlic, byla velmi pokroková žena, která se jmenovala Klotylda Wurschrová. A ona tam měla penzion... A tak prostě se tam scházela taková smetánka našeho národa... co maminka mě vyprávěla, tak k té Klotyldě Wurschrové chodila malířka Zdenka Braunová, velmi pokroková, první lékařka, doktorka Honzáková a první naše architektka, projektantka... Milada Petříková-Pavlíková... říkaly, že musí ty ženy dát nějak dohromady, poněvadž dříve to byl středověk, že jo, u nás... No a tak prostě bylo stanoveno, že v roce hned po osvobození se utvořila YWCA. Zaslouhou Alice Masarykové. A pak neteře Boženy Němcové, to asi vy víte. No, ale prostě nabíralo to na gradaci, až teprve když nastoupil Beneš. (L.T.)¹⁰⁶

Sestry Alice a Olga Masarykovy byly hlavními iniciátorkami založení spolku, nadšenými pozorovatelkami a stálými morálními i finančními podporovatelkami její činnosti. Kromě sester Masarykových se v ideovém směřování či vedení organizace vystřídal další významné a zajímavé ženské osobnosti (nejen) meziválečného společenského i politického života – první ústřední ředitelkou YWCA se stala Marie Záhořová-Němcová, vnučka Boženy Němcové a zakladatelka Ženského domu Charlotty Masarykové. Hana Benešová byla na přelomu dvacátých a třicátých let ústřední ředitelkou, poté čestnou předsedkyní. Po Haně Benešové do vedení nastoupila Marie Žilková. Mezi další osobnosti bezesporu patří Milada Horáková, členka ústředního výboru YWCA a předsedkyně Ženské národní rady (poválečné Rady československých žen), jejíž členskou organizací YWCA byla. Dále poslankyně Antonie

¹⁰⁴ Zdá se, že důležitým zdrojem informací o založení a začátcích YWCA u nás by mohla být Skillingem (2001) často citovaná kniha korespondence a dalších osobních dokumentů Alice Masarykové, kterou sestavila jedna z amerických sociálních pracovnic v poválečném Československu R. Crawford-Mitchell (1980). Tato kniha však není v České republice dostupná.

¹⁰⁵ V archivní materiálu se pro pobočku objevuje slovo odbočka, nechávám je tedy v původním znění.

¹⁰⁶ Příjmení Wurschrová se podle představitelky YWCA píše někdy česky, jindy německy (emailová korespondence 12.5.2008). Vypravěčkou uvedená Zdenka Braunová byla ve skutečnosti Zdenka Braunerová. Také informace, že Marie Záhořová-Němcová byla neteří Boženy Němcové, je mylná, jednalo se o vnučku. Slovo pokroková by mohlo odkazovat k feminizmu, paní T. na něj před touto pasáží odkázala. Bohužel jsme se zatím nedostaly k rozhovoru o tom, co pro ni feminizmus a pokrokové názory znamenaly.

Kleinerová, která v YWCA vedla dívčí kluby a kterou její svěřenkyně nazývaly „paní Tomy“, teoložka Julie Matoušková, pozdější zástupkyně pražského primátora Růžena Pelantová a mnohé další.

Československá YWCA se už od svého vzniku identifikovala v první řadě jako ženská organizace. To se projevovalo v několika směrech. Za prvé, činnými členkami YWCA se podle Stanov mohly stát pouze ženy.¹⁰⁷ Ty do spolku přicházely z nejrůznějších důvodů. Poválečné dokumenty hovoří o členkách, které nastoupily kvůli jazykovým kurzům, plavání v Axe anebo protože se poznaly na ywčanském letním táboře a chtěly se dále scházet. Předválečné členské statistiky se nezachovaly, jedna tehdejší členka vypráví, že do YWCA tehdy nastoupila celá její třída, protože:

...paní profesorka naše, doktorka Nosilová-Zlesáková, nám začala vyprávět o YWCA a že my jsme takový patnáctiletý kůzlata, který bychom potřebovaly něco taky vědět o světě a tam že máme možnost. (C.Ch.)

Přispívajícími a zakladatelskými však mohli být také muži, v pobočkách YWCA v Opavě a Ústí nad Labem se po druhé světové válce začali scházet i chlapi, protože v pohraničních oblastech chyběla celková infrastruktura, možnosti spolkového života byly omezené, práci se ženami, dívkami a mládeží nevyjímaje. Od září 1948 se pak všichni (muži či ženy), kdo chtěli/y navštěvovat ywčanské kurzy, museli/y stát členy/kami (v členských statistikách se však kromě chlapců účastnících se koedukovaných klubů muži nevyskytují, není proto úplně jasné, jak tuto směrnicí YWCA vyřešila). Finanční dozor nad YWCA pak podle dokumentů po celé poválečné období vykonávali muži.

Za druhé, stanovy jako účel spolku uvádějí, že YWCA

„pečuje o zlepšení životní a mravní úrovně dívek a žen t. zn. o jejich zdraví a levné ubytování ve spolkových svobodárnách o upevnění zdraví tělesného i duševního a o rozvoj vzdělání a zušlechtění jejich povahy. Dále vede je k mravní odpovědnosti tak, aby mohly pokud možno nejlépe sloužit jedna druhé, svému národu a tím i celému lidstvu.“

Nejdůležitější činnost YWCA, výchova mladých dívek, se uskutečňovala zejména prostřednictvím schůzek klubů. Každý klub měl svůj název – Husův klub, Veverky, K 47, atd. – a svou školenou vůdkyni, která připravovala náplň schůzky. V předválečné době několik klubů vedla „paní Tomy“, Antonie Kleinerová, a jedna její svěřenkyně vypráví, jak schůzky jejího klubu Tempa probíhaly:

¹⁰⁷ NA, fond 626, karton 12-6. Pracovala jsem se stanovami z roku 1939, dřívější nejsou ve fondu organizace k dispozici, a s návrhem stanov z roku 1947. Obojí se shodují v členství, účel spolku v návrhu z r. 1947 není uveden, předpokládám však minimálně podobnou formulaci jako ve stanovách z roku 1939. Viz také poznámka 139.

My jsme se jmenovaly Tempo, poněvadž jsme měly tempo do života. Poznávaly jsme svět ne na hřišti na Sokole, ale někde jinde. Přišli k nám dospělí lidé, třeba Tomy Kleinerová, to byla vynikající paní, příjemná, která vedla kroužky. No, a ta nás právě uváděla do našich, vlastně budoucnosti žen, že jo? Taky nám radila, co máme studovat dál, co kterej obor jakej je... Samozřejmě převážná náplň byla kultura...pozvala nám některý herce, mohli jsme si s nimi popovídat... taky nám doporučovala, co máme číst [...] Někdy třeba nám taky dala za úkol, abychom přinesli nějakou báseň. Něco, ať si sami vybereme a přečteme. A byla tam paní, [která] nám radila, jak se má přednášet, jak se má vyslovovat, [...] Když se něco šustlo ve světě, tak nám hned řekla, co to je za stát, jak je to veliký... (C.Ch.)

Před Vánocemi a Velikonocemi zabralo velkou část schůzek nacvičování divadelních scének a představení, které pak členky předváděly na mikulášských nebo velikonočních besídkách celé YWCA, jinak setkání probíhala každý týden podobně: na začátku se probralo, co se kde ve světě děje nového, jaké jsou kulturní novinky, a pak byl samotný program. Pokud bylo nějaké výročí, povídalo se o něm, diskutovalo se o historii, literatuře, společenském chování.

Za třetí se YWCA jako ženská organizace stala členskou organizací Ženské národní rady hned v roce jejího vzniku a je otázkou, nakolik stála při samotném vzniku ŽNR. Nevíme totiž, zda se Milada Horáková či Antonie Kleinerová a další představitelky Ženské národní rady staly členkami YWCA před jejím vznikem anebo až poté, co spolek do ŽNR vstoupil. Rada samotná byla velmi aktivní ve směru emancipace žen a spolupracovala s vládními institucemi, odborovými zaměstnaneckými organizacemi, zaměstnavateli, a dalšími organizacemi na zlepšení postavení žen ve společnosti.¹⁰⁸ Této činnosti se YWCA po celou dobu spoluúčastnila, po válce se pak ke svému členství v ŽNR, přejmenované na Radu československých žen, přihlásila dokonce jako první z bývalých členských organizací.¹⁰⁹ Nabízí se tedy otázka, nakolik feministicky emancipační činnost ŽNR a personální provázanost obou organizací ovlivnila charakter YWCA a její členky.

Z rozhovorů se ukázalo, že odpověď není jednoznačná. Na jednu stranu mělo členství ve spolku, v němž působily významné osobnosti a jeho činnost vedoucí k prohlubování vzdělání a vylepšování dovedností a znalostí žen a dívek, ve svém důsledku emancipační charakter. Pro jednu členku byla tehdejší ředitelka paní Lewis „příkladem samostatný ženy“, všechny shodně mluvily o vlivu Milady Horákové. Poslankyně Kleinerová svým svěřenkyním předávala zkušenosti z politiky, dokonce „to bylo v první řadě, protože YWCA vlastně podporovala ženy, aby věděly“. Kromě toho pak klubovní schůzky vedené „paní Tomy“ zvyšovaly sebe-uvědomění dívek, jejich hrdost a vědomost vlastních znalostí. A také pocit jisté

¹⁰⁸ Burešová 2001.

¹⁰⁹ NA, fond 626, karton 4-4: Zpráva o činnosti organizace určená ÚAV NF, do rukou ministra Čepičky, datována 29. 10. 1948.

vylučnosti: „Jsem si byla vědoma, že v tom Sokole...prostě, že víme víc než ty ostatní holky“ (obě citace C.Ch.).

A tam [v YWCA] se scházely ženy z celého světa, který byly členkama YWCA, i z Konga, kde se pro ně pořádaly přednášky. Poněvadž třeba byla pátá žena nebo sedmá žena toho svého muže v Kongu. A tam se jim dělaly odborný přednášky, že by měly mít hrdost jako ženy. A tak já v tom období, to mi bylo těch deset let, si pamatuju, vždycky pod stolem jsem seděla a poslouchala jsem (L.T.)

Činnost YWCA sice podporovala veřejnou aktivitu žen, ale na druhou stranu také socializaci dívek do stereotypní genderové role: dívky by se neměly prosazovat a dávat najevo své znalosti, měly by být skromné a zodpovědné, měly by sedět s nohama u sebe. Následující ukázka dokonce poukazuje na somatizaci společenských předpokladů a sociálně konstruovaných genderových norem¹¹⁰:

[A. Kleinerová] Samozřejmě dbala, abychom mluvily správnou češtinou a abychom se chovaly slušně... Říkala, sedněte si pořádně v tramvaji, neroztahujte nohy, podívejte se, jak ty holky vypadají... No prostě dbejte na sebe, vždyť už budete za chvíli dámy... Také nám říkala, že nemáme [klukům] skákat do řeči, nechat je vykecat (smích)... prostě učila nás takovou jednoduchou diplomacii. (C.Ch.)

Že se výchova do stereotypní genderové role nezměnila ani po druhé světové válce dokumentují například pořádané kurzy šití, přešívání a pletení pro *ženy*. Ty sice reagovaly na poptávku, ale nebyly doprovázeny například letní školou „demokratického vůdcovství“ nebo jinými genderově nestereotypními aktivitami, rozhodně se nekonaly kurzy přešívání určené mužům. Z dokumentů nelze vyčíst, jakým způsobem působily na dívky političky Růžena Pelantová, Běla Pažoutová či Věra Muralová. Názor, že YWCA podporovala genderově stereotypní socializaci dívek dokumentuje odpověď Antonie Dočkalové, zřejmě členky pobočky Ústí nad Labem, na otázku co je YWCA:

U nás bych řekla, že [naše činnost je] hlavně na poli sociálním. YWCA poskytuje ženám a dívkám místo, kam se mohou uchýlit jako do svého soukromí a cítit se tam „jako doma“. Tomu všemu dominují ruční práce, takže při diskusi a konverzaci cizích řečí si většina z nás buď plete, háčkuje neb vyšívá ornamenty na patách a špičkách svých věčně roztrhaných punčoch.¹¹¹

¹¹⁰ Bourdieu 2000. Bourdieu používá koncept *symbolického násilí*, kterým popisuje mechanismus vpisování sociálně konstruovaných rozdílů mezi muži a ženami, sociálně konstruované nadřazenosti maskulinity a všech atributů s ní spojených – Bourdieu to nazývá nadvládou mužů – do těl. Na několika příkladech, jako je způsob držení těla (vyžadovaný pokorný postoj od žen), oblečení a obuv (vysoké podpatky nebo sukně zabraňují běhu, kabelka neustále zaměstnává ruce, atd.) jednak poukazuje na to, že společenské normy tvarují naše fyzická těla, a za druhé dokládá, že jsou to zejména ženská těla, která jsou kontrolována. Důležité je, že toto vpisování souvisí s morálkou, kdy nedodržení pravidel „mužskosti“ nebo „ženskosti“ je morálním poklesem.

¹¹¹ NA, fond 626, karton 4-8. Nedatovaný dokument.

Zmíněná ukázka poukazuje také na to, že ať už bylo zaměření poválečné YWCA feministicky emancipační nebo genderově stereotypní, alespoň v pohraničních oblastech, kde neexistovala spolková infrastruktura, bylo klíčové, že tam vůbec působila. Vytvořila tak dívkám a ženám prostor, kde se mohly scházet, společně promlouvat a vzájemně se podporovat.

Genderová stereotypičnost, nebo spíše tradičnost, může také souviset s další identifikací a zaměřením činnosti organizace, křesťanstvím.¹¹² YWCA měla křesťanství v základu své práce, odvolávala se na něj a šířila jeho hodnoty. Každá schůze výboru začínala buď modlitbou nebo nějakou myšlenkou významné osobnosti duchovního či společenského života. Na křesťanství odkazuje také duchovní slib, tzv. báze, která představuje programový základ a teprve jeho podpis zakládá řádné členství ve spolku: „Věřím v Boha a vynasnažím se žítí v duchu Kristova učení životem lásky a služby bližnímu.“¹¹³ Že je báze vskutku celokřesťanská, nadkonfesijní, explicitně deklarují i stanovy organizace: „Toto heslo jest programem sdružení a jest všeobecnější než vyznání víry jednotlivých křesťanských církví, k nimž se členky hlásí.“¹¹⁴ YWCA tedy nesdružovala a nesdružuje jen příslušnice některé z křesťanských církví, statistika z roku 1946 uvádí, že mezi členkami bylo 56,86% katoliček, 13,01% evangeliček, téměř 17% členek patřících k československé husitské církvi. Mezi členkami se dokonce objevily dívky a ženy bez vyznání, v roce 1946 jich bylo 12,4%. Tato čísla se v průběhu dalších let příliš nezměnila.

Jakkoliv bylo křesťanství důležitým aspektem činnosti spolku (k čemuž by bylo potřeba podrobnějšího výzkumu), pro klub Tempo nepředstavoval podle jedné z členek důvod vstupu. Spíše to byl masarykův odkaz: „No, a my jsme všichni samozřejmě, protože jsme byly masarykovky, co jiného, tak prostě jsme vstoupily.“ (C.Ch.) Také Božena Komárková vzpomíná – její vzpomínky se však týkají Akademické YMCA, která nicméně byla svým zaměřením příbuznou organizací – že „...všechny první konference byly ve znamení toho, má-li se stát na stanovisku pozitivně či negativně christologickém. Hnutí samo teprve pokřesťanštilo své členy. Většina zakladatelů byla do té doby pod vlivy jinými než křesťanskými...“¹¹⁵

No, abych Vám řekla upřímně, ta YWCA byla pro nás...sice ten název je samozřejmě křesťanských žen, ale křesťané my jsme byli všichni, i když jsme nebyli pokřtěný dejme tomu. [...] My jsme musely dělat dobré skutky, babička nás vedla takhle, a všechno nám řekla, jak to bylo s tím Ježíšem Kristem. Jak byl zvrácený svět, takhle nám to vykládala, že ty nejkrásnější dívky přivázali na býky a v aréně je nechali roztrhat. Takový že byl

¹¹² Nelze však automaticky předpokládat korelaci mezi názvem organizace (ještě navíc převzatým ze zahraničí) a její činností, a mezi hodnotami organizací prosazovanými a identitou jejich členů a členek.

¹¹³ NA, fond 626, karton 12-6.

¹¹⁴ *Tamtéž*.

¹¹⁵ Komárková 1997: 43.

zvrácenej svět, že musel přijít člověk, kterej byl rozumnej a věděl, proč říká, aby si myli nohy, protože byly ušmudlaný, proč si mejou voči, protože je maj špinavý... (C.Ch.)

Na konci ledna 1929 se konalo slavnostní otevření Dívčího domu YWCA v Žitné ulici č. 12, za účasti prezidenta Tomáše G. Masaryka a významného českého architekta Oldřicha Tyla, který budovu navrhl a projektoval na míru potřebám YWCA. Pro získání prostředků na postavení a vybavení budovy představitelky pořádaly taneční čaje a veřejné sbírky, Alfons Mucha dokonce namaloval pohlednici, jejímž zakoupením bylo možno přispět do pokladny na stavbu domu. Budovu pak YWCA plně využívala pro svou činnost – umístila do ní internát pro studentky a pracující dívky¹¹⁶, odpočívárnu¹¹⁷, informační kancelář, knihovnu, která před likvidací okupačními úřady v roce 1943 čítala asi 2 000 titulů, probíhaly v ní kurzy rytmiky, šití, těsnopisu, matematiky a jazyků (zvláště oblíbené byly angličtina, francouzština, ruština), scházely se kluby dospělých i dívek. „V našem přednáškovém sále [k mládeži] mluvívají a s ní ochotně diskutovali naši vzácní příznivci pp.univerzitní profesoři Hromádka, Kozák, Nejedlý, Rádl, Žilka a jiní“¹¹⁸ a zcela jistě také M. Horáková, A. Kleinerová, Fr. Zemínová a další osobnosti. Předválečná YWCA v „domě“ také provozovala kafeterii a mezi studentstvem i úřednictvem proslulou „lidovou nealkoholickou jídelnu“, v níž podávala až 1000 obědů denně; kafeterii i jídelnu provozovala také brněnská odbočka. Jestli kavárny byly i v dalších pobočkách YWCA se lze jen dohadovat z tvrzení, že ve *všech* pobočkách kafeterie vždy „bývaly hlavním zdrojem příjmů na úhradu provozních schodků.“¹¹⁹

No, bylo to tam báječný. Víte, tam ty pokojíčky pro ty...jednak když přijdou ty delegátky...byl to takovej jako minihotel, vařilo se tam, výborně se tam vařilo. (L.T.)

Osud tohoto domu není zcela jasný. Byl projektován a postaven pro YWCA, ta v něm provozovala svou činnost, členky shodně mluví o tom, že dům jim nejprve okupační úřady, později komunisté „sebrali“, zdá se však, že dům spolek nevlastnil. Poválečné materiály totiž mluví pouze o *obnově nájemní smlouvy* na dům, a stavební správce, který v lednu 1948 převzal rekonstrukci válkou zničeného domu, píše ve zprávě hodnotící celkový stav budovy, že YWCA budovu v roce 1928 prodala státu. Proč ale správce píše o roce 1928, když její slavnostní otevření proběhlo až v roce 1929? Je možné, že YWCA neměla peníze na dokončení stavby, a tak ji prodala státu, který budovu organizaci obratem dlouhodobě pronajal? Nakolik se stát

¹¹⁶ Poválečná kapacita internátu byla 125 míst, před válkou to bylo snad i více, jelikož několik místnosti pro internát po válce zabral Léčebný fond.

¹¹⁷ Odpočívárna sloužila nejspíše zaměstnaným ženám a dívkám v době obědové pauzy nebo při čekání na vlak do jiného města. Takto funkci odpočívárny popisuje odbočka v Ústí nad Labem, jedná se však o poválečnou dobu.

¹¹⁸ NA, fond 626, karton 3-1: Dopis Zemskému národnímu výboru v Praze ze dne 23. 5. 1945.

¹¹⁹ NA, fond 626, karton 4-4: Stručný přehled činnosti práce YWCA v r. 1945, 1946 a 1947.

finančně podílel na samotném vybudování domu? Tato nevyřešená záležitost je dodnes pro ywčanky velmi bolestivá a stala se součástí jakési spolkové „mytologie“:

Tedy ta YWCA měla takovou smůlu, když něco vlastní, tak o to vždycky přišla... No, přála bych si, kdyby se to YWCA podařilo...bylo to ukradený doslova [...] I když si myslím, že možná kdyby byl nějaký šikovnej [advokát]. Ale musela by být zase protekce z Hradu, aby se to tam z tý Žitný, tam to bylo báječný, víte.. (L.T.)

Již zmíněné taneční čaje, jejichž pořádáním YWCA sbírala peníze na stavbu domu, se brzy staly pravidelnou, mezi členkami i veřejností zvláště oblíbenou, aktivitou.

Ty čaje, to bylo proslulý. No, taky tam nepustili jen tak někoho. Jenom ten, kdo měl pozvánku, to nemohl někdo z ulice tam přijít. Na to byla moc háklivá paní Kleinerová, říkala, to víš, přijdou nám sem nějakí kluci, kteří...no, říkala, že hoši nejsou všichni vychovaný, jak by měli. [...] U těch čajů a u večírků to bylo tak, že vždycky naše maminky napekly do buffetu, moje maminka vždycky dělala velikou krabici koblih. A z toho vlastně ta YWCA měla i trošku profit, protože se to tam prodávalo.[...] Taky se tam tančilo a hudba byla, pozvaly jsme kluky od nás ze třídy, aby byla nějaká účast, desetikoruna vstupný, kluci tam měli snad za pětikorunu (smích) (C.Ch.)

Kromě tanečních čajů a bohaté klubovní a kurzovní činnosti pořádala YWCA v letních i zimních měsících „zotavovací“ pobyty, v podstatě mládežnické tábory. K tomuto účelu si pronajímala, anebo přímo vlastnila objekty v horských oblastech – jako například Rezek v Orlických horách, anebo prostě jen mimo město – například státní zámek v Přerově nad Labem. Následující ukázka poukazuje na již výše zmíněné sebe-vědomí členek, hrdost a pocit výlučnosti, které šly ruku v ruce s tím, že se v YWCA pohybovaly významné ženy české meziválečné společnosti.

Alice Masaryková pravidelně na Přerov jezdila. Měla takovej [...] černej persiánovej kožich až na paty, ono bylo zima. My jsme tam sice byly v trenýrkách (smích)...jako teď ji vidím, v takovým kloboučku, chodila mezi námi a hovořila s námi. No a my jsme se cejtily vlastně vždycky v takový lepší společnosti. Vždycky k nám přišla nějaká významná osobnost, to už jsme věděly, jak se máme chovat, pozdravit, nevnučovat se, slušně odpovídat (smích). (C.Ch.)

Z poválečných materiálů je zřejmé, že Brňov u Valašského Meziříčí a Rezek v Orlických horách byly vlastnictvím ústředí YWCA, není však úplně jisté, kdy, od koho a hlavně za jakých okolností je YWCA koupila. U jiných objektů pak není úplně jasné, zda je YWCA vlastnila nebo je pronajímala a vybavila vlastním inventářem či zda je prostě jen pronajímala.

Válka

V roce 1939 založila pražská YWCA na základě výzvy ministerstva sociální a zdravotní správy, sociálního odboru národní bezpečnosti a soudu mládeže „sociálně-výchovné zařízení pro mravně narušené dívky, které sloužilo jako polootevřená ústavní péče.“¹²⁰ Sociální oddělení tehdejšího policejního ředitelství v Praze posílalo do tohoto domova na Újezdě mladé dívky, které se v Praze ocitly bez pomoci, nebo dívky mravně ohrožené. Celkem jich v čtyřpokojovém bytě v domě na Újezdě bydlelo 16, v samostatném bytě pak bydlela správkyně. Domov fungoval i v průběhu války, vzhledem k likvidaci organizace během okupace jeho správu převzala Sociální pomoc. Co znamenalo být „mravně narušenou“ dívkou, se ovšem nelze dočíst ani z poválečných materiálů, kdy YWCA domov převzala zpět do své správy a nadále v něm provozovala zařízení se stejným účelem.¹²¹ Obyvatelkami tohoto domova byly stejně jako v internátu v pražské Žitné nebo v Brně jak studentky, tak pracující ženy.

Okamžitě po okupaci Československa, kdy tisíce lidí prchaly ze Sudetských oblastí do vnitrozemí, zřídila YWCA v Žitné nouzové noclehárny, stravovny a poradny pro uprchlice a jejich děti, pronásledovaným dívkám a ženám dopomáhala přes hranice. „V době okupace rozvíjela se naše práce i ve prospěch mládeže neútlejšího věku. Když školy byly na čas zavřeny, snažily jsme se podchytili děti, poskytovaly jsme jim českého vyučování v kurzech vedených českými učitelkami.“¹²² Tuto činnost ve prospěch národního zájmu doplňuje i skutečnost, že představitelky YWCA se zapojily do odbojové činnosti. Členky Ženské národní rady působily v Petičním výboru věrni zůstaneme (PVVZ), a je možné, že některé v odbojové činnosti působily i po jeho likvidaci, jako např. Anna Kavinová.¹²³ Zatčeny a vězněny pak byly Antonie Kleinerová, Milada Horáková, Marie Neumannová, Marie Bolehovská a další.

YWCA pokračovala v činnosti ve všech odbočkách až do 18.6.1943, kdy přišlo nařízení k likvidaci organizace.¹²⁴ „Pan Wenzel Machek byl pověřen říšskými úřady likvidací YWCA obrodného hnutí mladých žen v Československu a to jak ústředí, tak i odboček YWCA v Praze

¹²⁰ NA, fond 626, karton 12-4: Dopis ONV o zrušení domova ze dne 28. 6. 1949.

¹²¹ A to až do 1. 10. 1949, kdy jej z finančních důvodů byla nucena postoupit Ústřednímu národnímu výboru hl.města Prahy. NA, fond 626, karton 4-1.

¹²² NA, fond 626, karton 3-1: Dopis Zemskému národnímu výboru v Praze ze dne 23. 5. 1945.

¹²³ Šimsová 2005. Bližší informace o odbojové činnosti členek YWCA by musel přinést další výzkum. Nejen z knihy Mileny Šimsově vyplývá, že v odboji výrazně působili/y členové/ky YMCA, což byla organizace příbuzná a společnými aktivitami svázaná s YWCA. Dá se tedy předpokládat zapojení do odbojové činnosti nejen představitelk, ale také řadových členek YWCA.

¹²⁴ NA, fond 626, karton 3-1: Verfügung – Der Reichsprotektorator in Böhmen u.Mähren, Beauftragter für Organisationen, Referat: II/762, Sacharbeit: 70 A – 4 Dr., 18. Juni 1943

a Brně. Tuto likvidaci prováděl od června do listopadu. Ve svém úředním styku se zaměstnanci jednal vždy korektně a snažil se, aby likvidace byla provedena pokud možno klidně...¹²⁵ O panu Machkovi není v materiálech nic bližšího, jisté však je, že činnost YWCA nezlikvidoval úplně. Jak řekla jedna členka, „ústředí fungovalo, ale v ilegalitě“ (J.H.). Členky pražské pobočky v Holešovicích působily jako učitelky a vychovatelky dětí v mimoškolních aktivitách, v Holešovicích podle jedné členky děti vedli dokonce kantoři ze zavřených vysokých škol, například profesor anglické literatury Otakar Vočadlo.

YWCA sice byla, ale pod jinou hlavičkou [...] V Holešovicích jsme byli pod záštitou profesorů z fakulty, pokud mohli učit... No, vypadalo to tam výborně, protože pod křídly paní ředitelky a toho sboru se to tak nějak udělalo, že děti tam měly možnost chodit, maminky tam chodily do šití, dělaly ruční práce, atd. [...] když bylo [výročí] masaryka, tak se to nějak udělalo [...] no, to byla oáza v hrozné době. (J.H.)

Kromě takto maskované činnosti se i přes oficiální zákazy sdružování, později také stanné právo, nadále scházely i samotné členky:

Scházely jsme se v kavárně jednou za měsíc [...] já vám teď nevím ani, kterej to byl den, jestli to bylo úterý nebo středa, na Národní třídě, naproti metru, kavárna Louvre. [...] Takže, to jsme se scházely většinou po práci, v šest hodin a do těch devíti abysme byly doma. [...] Paní Tomy, když někoho potkala, říkala, přijď, přijď, támhle v té rodině, tak jsme tam přišly, takový to shromažďování se nemohlo, válka nebyla dobrá na tohle. (C.Ch.)

Zdá se, že právě pokračování v činnosti spolku, ačkoliv okleštěné a podzemní, a udržování vzájemných kontaktů pak umožnilo okamžité obnovení spolkové struktury a jeho činnosti po válce.

Poválečná činnost

Už v květnu 1945 se konala první schůzka bývalých členek YWCA, které prakticky okamžitě zahájily práci na obnovení činnosti spolku. Kontaktovaly předválečné členky¹²⁶, informovaly ministerstvo vnitra o zahájení činnosti, přihlásily se ke členství v ŽNR-RCŽ a k práci s britskými manželkami českých vojáků, kteří se vraceli do země. Začaly diskutovat o účelném využití přislíbené pomoci americké a britské YWCA na obnovu činnosti a pro obyvatelstvo země. Mimo to zjistily, že dům v Žitné je výrazně poničen a zatímco jednaly o obnově nájemní

¹²⁵ NA, fond 626, karton 3-1: Dopis Zemskému národnímu výboru v Praze ze dne 23. 5. 1945.

¹²⁶ Na otázku, zda po válce obnovily schůzky klubu, členka Tempa odpověděla: „My jsme se rozprchly... Víím, že jsme s paní Tomy se taky setkaly nějak, ale já vám už ani nevím, jak to bylo...“ Následující část je proto založena na archivních materiálech.

smlouvy, scházely se nejen představitelky výborů, ale také členky klubů, v bytě ředitelky Jarmily Kalouskové. Brněnské prostory od protektorátních úřadů koupil místní národní výbor a nechtěl je dát YWCA zpět do vlastnictví, místní představitelky proto zahájily jednání o náhradních místnostech. Stejný problém byl v Bratislavě.

Během následujícího období však byla nejdůležitější sociální práce. YWCA jakožto příjemkyně americké pomoci, měla prostředky a možnosti pomoci, a také se je snažila využívat. Kondenzované mléko, kakao a čokoládu, oděvy a boty, které dostala nejen od americké YWCA přímo, ale také prostřednictvím organizace CARE (*Cooperative for American Remittances to Europe*), nabídla „podle potřeby“ nejprve vlastním členkám:

O to byl velikej zájem. [...] to byla obrovská akce, skutečně bylo vidět, jak mezinárodní YWCA pracuje [...] spojení Masaryka s tou Amerikou se vyplatilo... (C.Ch.)

Představitelky poté zaměřily rozdělování pomoci na mládež, která údajně „vychází zkrátka“, protože pomoc dostávali zejména nejmladší, a na staré lidi, na něž se podle ywčanek dosud žádný program pomoci nezaměřil.¹²⁷ Na konci roku 1947 pak YWCA zaslala 37 balíků dívčímu domovu v Horních Počernicích, který pomoc uvítal se slovy: „[v]ychovatelná pro dívky mravně ohrožené netěší se právě oblíbě ze strany veřejnosti. Tím více je nám milá Vaše pozornost a pochopená pro naše těžké úkoly...“¹²⁸

Potravinovou pomoc využívaly představitelky také při organizaci letních táborů jako doplněk ke státním přidělům potravin. Kromě táborů pro vlastní členky pořádala YWCA také „zvláštní vyživovací tábory“, pro podvyživené a válkou postižené děti (stoupal výskyt anémie a TBC) nebo repatrianty, na podzim 1946 si představitelky pochvalují, že letošní „přírůstky na váze [byly] až 6.50kg za tři týdny.“¹²⁹ Vzhledem k postupnému ustavení poboček v Ústí nad Labem, Karlových Varech (která velmi brzy zanikla) a Opavě, se potraviny a ošacení dostaly také do pohraničních oblastí. Zvláště v Opavě byla pomoc důležitá, tento region patřil k jedněm z nejpostiženějších. Americkou pomoc YWCA rozdávala až do roku 1950, i když v roce 1949

¹²⁷ NA, fond 626, karton 4-2: Zápis schůze z 24. 1. 1946. O pomoc rozdávanou prostřednictvím CARE musely představitelky YWCA tuto organizaci žádat, od r. 1949 pak měly připsat adresu, stručnou charakteristiku člověka, pro kterého pomoc žádají a co konkrétně daný člověk potřebuje. Karton 5-1 tedy obsahuje dlouhé seznamy lidí i s jejich stručnými charakteristikami, které CARE posílala zpět s potvrzením, co daný člověk dostal. Jako například: p. Antonín Drha, Varvažov 11, p. Telnice u Ústí n/L, má 5 dětí, nejstarší 12 let. 15ha si obdělává sám. (1 balík potravin), nebo pí. Plachá Marie, Opava, Anenská 4. Dělnice, malý příjem, dítě invalida. (1 krocán).

¹²⁸ NA, fond 626, karton 5-1. Faure uvádí, že Spojené státy zastavily svou poválečnou pomoc v září 1946, 13. září bylo v Československu zakázáno nakupovat americké vojenské přebytky a 16. října byla zastavena jednání o půjčce. Pozastavení pomoci je podle ní obratem v americké zahraniční politice vůči Československu a „uskutečněním první etapy studené války“ (Faure 2006: 70). Zdá se, že zastavení pomoci se YWCA nedotkla, ještě v roce 1947 dostávala kartony s potravinami od americké YWCA.

¹²⁹ *Tamtéž*: Zápis schůze ústředí YWCA z 24. 9. 1946.

došlo ke změně pravidel: 80% pomoci rozdávalo MPSP, jednotlivým organizacím zůstalo k rozdělení 20% „podle potřeby“.¹³⁰

V rámci americké poválečné pomoci přijely v polovině roku 1946 do Československa dvě americké sekretářky YWCA – Miss Marion Hamlen a Miss Virginia Heim. Až do svého odjezdu na jaře 1948 pomáhaly vytvářet a zefektivnit organizační strukturu spolku, radily, jak zlepšit komunikaci ústředí a odboček, které výbory ustavit, navrhovaly změnu stanov. Práce na organizační struktuře totiž byla pro české představitelky vedle dalších starostí druhořadá. Všechny pobočky v podstatě za pochodu hledaly prostory pro svou činnost a když je našly, musely je nejprve dlouze rekonstruovat. Tak se například až do podzimu 1947 pracovalo na opravách domu v Žitné a i přes slavnostní znovuotevření, nastěhování obyvatelek internátu a přesunu klubovní činnosti z náhradních místností, práce nebyly skončeny. Koordinovat kurzy, kluby i celoywčanské akce v takovýchto podmínkách bylo velmi náročné. Náročné bylo také hledání táborových objektů. Jelikož YWCA během války některé ztratila (například Přerov nad Labem), dokumenty z prvních dvou poválečných let jsou naplněny hledáním vhodných objektů, vyřizováním národní správy nad konfiskáty, jednáním o pronájmu. Vaňov u Ústí nad Labem, Libverda u Frýdlantu, Zahrádky u Opavy i zámeček v Dukovanech – které nakonec YWCA získala – však musely nejprve projít řádnými rekonstrukcemi.

Na začátku roku 1948 tak YWCA měla rozběhnutou činnost a vcelku dobře rozvinutou organizační strukturu. Ta sice v průběhu následujícího roku prošla změnami, o nějaké zásadní proměně *struktury* spolku a *obsahové náplně kurzů a klubů* se však hovořit nedá. Ústředí s ředitelkou Hanou Fraňkovou, a pražská pobočka, kterou vedla Vítězslava Vincencová, sídlily v Žitné ulici 12 v Praze 2. Při ústředí fungovalo několik výborů - ideové výbory pro mládež a pro dospělé, výbor členský, finanční, výbor pro zařízení a správu domu, personální, táborový, společenský, kulturní – které určovaly směřování organizace, ústředí také spravovalo rozpočet, komunikovalo se státními, později i stranickými institucemi a udržovalo kontakty se světovou YWCA. Největší starostí pražské odbočky byl dům v Žitné, kde se odehrávala klubovní a kurzovní činnost a kde fungoval internát pro 125 dívek – 62 úřednic, 37 studentek a 26 obyvatelek různých povolání, které si zřídily vlastní samosprávu a za lůžko platily 380-600Kčs

¹³⁰ Ze zápisů z roku 1949 vyplývá, že MPSP původně požadovalo, že bude rozdávat pomoc samo a nechtělo ji přidělovat jednotlivcům, pouze institucím. Nakonec z této pozice ustoupilo. NA, fond 626, karton 5-1.

měsíčně podle počtu lůžek v místnosti.¹³¹ I podle představelek byly tyto ceny vyšší než u jiných internátů, přesto kryly pouze provozní náklady.¹³²

Klubovní a kursovní činnost se odehrávala také v pražských Dejvicích a Holešovicích. K 15. říjnu 1948 měla pražská pobočka 1440 členek (a několik málo členů)¹³³, z čehož největší podíl tvořily právě studentky, úřednice a ženy v domácnosti, které se scházely zejména v jazykových a debatních klubech, klubů mládeže bylo asi 14, klubů dospělých žen 10. Jak konstatuje zpráva pražské ředitelky pro valnou hromadu, která se měla uskutečnit na konci dubna 1948, největší zájem o členství, stejně jako největší docházka, bylo vždy na podzim, když se začaly scházet dívky z letních táborů.

Kromě Žitné spravovala pražská pobočka také domov na Újezdě pro 16 dívek, kde na začátku roku 1948 bydlely 2 studentky, 7 úřednic a 4 dívky různých povolání. Domov byl v tristním stavu – bylo v něm vlhko, nevymalováno, podlahy potřebovaly opravit. Představitelky YWCA však veškerou pozornost soustředily na dům v Žitné, národní správkyňě Suchánková (k jejími postavení ve spolkové struktuře viz níže) proto po jeho návštěvě na konci roku 1948 nechala provést alespoň základní úpravy.

Brněnská odbočka s ředitelkou Vlastou Turečkovou vykonávala v podstatě identickou činnost jako ta pražská. Provozovala internát, kde bylo ubytováno 13 pracujících žen a 30 studentek a které za lůžko platily 450-475Kčs měsíčně, scházelo se 16 klubů vesměs mládežnických a na začátku roku 1948 čerstvě vznikl „klub maminek“. Brněnská odbočka měla k prvnímu lednu necelých 700 členek, v polovině října však už jen 548 – zda tento odliv nějak souvisel s „přílišnou energičností“ činnosti akčního výboru Rady československých žen, která na více než měsíc úplně zastavila činnost brněnské pobočky (viz níže), archivní materiály NA nezmiňují, je to však velmi pravděpodobné.

Pobočka v Ústí nad Labem s počtem necelých 200 členek sdružovala téměř výhradně studentky. V první polovině roku probíhaly kurzy angličtiny a rytmiky a fungovala odpočívárna. Jak už bylo řečeno, v Ústí nad Labem jakožto pohraniční oblasti byla činnost YWCA důležitá dvojnásob. Poválečná činnost této pobočky trochu jiná než v ostatních městech: jednak se zaměřovala zejména na práci se sirotky, za druhé „[z]dejší obyvatelstvo

¹³¹ Nutno upozornit, že poplatky za internát stanovil jak v Praze, tak v Brně Cenový úřad, YWCA pouze propočítávala náklady na provoz internátu.

¹³² V posledních dvou letech existence spolku se poplatky za internát staly předmětem neustálého vyjednávání mezi internátní radou a představitelkami YWCA.

¹³³ V porovnání s masovými organizacemi jako SČM nebo ÚRO je to zanedbatelné číslo, ale například Rada československých žen měla na začátku roku 1948 pouze 1758 individuálních členek. Při celkovém počtu zhruba 2500 členek YWCA na začátku roku 1948 to z ní dělá z tohoto hlediska vcelku významný spolek.

nemělo o YWCA ani zdání, i úřady byly na rozpacích. Jedni psali „odborné hnutí“, druzí zase „odborové hnutí“,“ píše ředitelka Vincencová (z Ústí nad Labem do Prahy odešla na konci roku 1947) ve zprávě pro ústředí.¹³⁴ A nakonec docházelo k velké fluktuaci členstva, což spolu s personálními neshodami téměř vedlo k zastavení činnosti pobočky. Pobočka nakonec musela z finančních důvodů ukončit svou činnost na podzim 1948.

Smutný osud měla odbočka v Bratislavě, kde se činnost na rozdíl od Prahy a Brna po válce nikdy plně neobnovila. Bratislavské ženy totiž od konce války nemohly najít místnosti pro svou činnost, navíc jich bylo málo, a tak odbočka spíše živořila, občas uspořádala nějakou přednášku nebo rozdávala balíky potravin z poválečné americké pomoci. V lednu 1948 navíc odjela ředitelka paní Fábry do Švýcarska za dcerou a už se odtud nevrátila. Když pak policie zatkla jejího manžela, bratislavské ženy ztratily nejen ředitelku, ale kancelářské místnosti pana Fábry, v nichž se dosud scházely.¹³⁵ Na jaře proto byla pobočka zrušena.

Podnět k opětovnému založení pobočky v Opavě dala záměrná šatstva, kterou YWCA v srpnu 1946 do Opavy na žádost sociálního referenta místního Národního výboru zaslala.¹³⁶ Představitelky YWCA navrhly, aby rozdělování provedl výbor žen a požádaly bývalou náčelnici Sokola, Valerii Vrabcovou, aby jej sestavila. „*Byl to první výbor YWCA, kde jsem viděla skutečné dělnice z továren účastniti se plánování od samého začátku,*“ píše tehdejší ředitelka YWCA, Julie Matoušková.¹³⁷ Pobočka se postupně rozrostla až na více než 300 členek, k 15. 10. 1948 jich měla 330, z čehož největší podíl tvořily ženy v domácnosti. Kurzy angličtiny a rytmiky, dokonce i baletu, probíhaly stejně jako v ostatních pobočkách, avšak na rozdíl od nich, jak už bylo řečeno, v Opavě probíhaly koedukované i chlapecké kluby (v Opavě nefungovala YMCA). Z tohoto hlediska opavská odbočka dokumentuje, jak rozdílná a genderově stereotypní byla výchova dívek a chlapců: klub „Pracujících dívek“ měl v roce 1948 na programu přednášku o kosmetice, rytmiku, četbu, vaření, hry, naproti tomu koedukovaný „Přírodovědecký klub“ se zabýval tématy jako vesmír, frenologie, kyanové sloučeniny, počátky letectví, atd. Na druhou stranu je nutno říct, že kurzu rytmiky se údajně účastnili i chlapci.¹³⁸

Ve všech odbočkách probíhaly v podstatě stejné kurzy jazyků, šití, přešívání, těsnopisu, matematiky, rytmiky, v případě Opavy i baletu. Nejoblíbenější byly, tak jako v předválečné

¹³⁴ NA, fond 626, karton 4-8.

¹³⁵ NA, fond 626, karton 4-5.

¹³⁶ NA, fond 626, karton 4-2: Zpráva ředitelky ústředí za měsíc říjen 1946.

¹³⁷ *Tamtéž.*

¹³⁸ NA, fond 626, karton 4-3.

době, angličtina, rytmika a šití. Stejně tak všechny odbočky pořádaly společné akce pro všechny kluby jako maškarní reje, divadelní představení, výlety, velikonoční a vánoční besídky, taneční čaje. Spolu s YMCA a pobočkami po celém světě slavily každý rok v listopadu Týden modlitby, na nějž z ženevského ústředí dostávaly každý rok téma s doporučeným programem diskusí a modliteb, od roku 1950 pak byl celosvětově zaveden členský den YWCA, slaví se 26. dubna.

Jak už bylo řečeno, struktura spolku (kromě zrušení dvou odboček), náplň klubů a nabízené kurzy, stejně jako počet dívek v internátech se během prvního roku komunistického režimu příliš nezměnil. Nastaly však jiné, dalekosáhlejší změny, a ty jsou předmětem následujících kapitol.

ÚNOR 1948 v YWCA

Vrcholné představitelky YWCA Obrodného hnutí mladých žen v Československu měly v onom překotném únoru 1948 starostí víc než dost. Věrný heslu, které pro činnost organizace na rok 1948 vytyčily – „vpřed ve víře a v práci“ – pokračovaly ve skutečně velkém pracovním nasazení. Měsíc začíná slavnostně, Alici Masarykové, matce-zakladatelce, je uděleno čestné členství v organizaci. V Praze je v plném proudu meziklubovní ping-pongový turnaj, na 18. února se chystá tradiční a velmi oblíbené taneční soiree v Autoklubu, na něž je pozvána i bývalá ústřední ředitelka Hana Benešová s manželem, na konec února zase slavnostní podepsání báze, na něž je třeba všech zhruba 60 dívek řádně připravit. Kromě toho členky ideových výborů mládeže i dospělých připravují přednášku Jana Masaryka, meziklubovní dramatickou soutěž, první oslavu členského dne, pro prvně volící členky plánují diskuse o volebních programech jednotlivých politických stran, rekonstruují a dovybavují zotavovny pro letní tábory mládeže a baví se o účasti na zahraničních konferencích a výjezdu do Belgie.

V pražském ústředí organizace v Žitné ulici, v Dejvicích, Holešovicích, i v odbočkách v Brně, Opavě, Ústí nad Labem a Bratislavě probíhají kurzy, schází se kluby členek, v Opavě i ty chlapecké. Akutně a bezprostředně však chybí zkušené a školené vůdkyně, jež by vesměs mladým a novým členkám uměly předat ideový základ YWCA a připravit pro ně zajímavý a rozmanitý program, který by je přiměl k aktivnějšímu podílu na činnosti klubů a spolku jako takového. Proto se na velikonoční víkend chystá soustředění klubovních a táborových vůdkyň, na něž ministerstvo školství přislíbilo finančně přispět. Vedoucí představitelky by také rády přivítaly nové členky a rozšířily tak zhruba 2500-hlavou organizaci.

Brněnská odbočka již druhým rokem neúspěšně vyjednává s národním výborem o přidělení náhradních místnostech za zabranou jídelnu, kterou v předválečné době provozovala, ta opavská zase o budově pro vybudování útulku pro ženy a dívky. Největší starosti však působí Dívčí dům v pražské Žitné ulici č. 12, sídlo organizace. Po téměř dvouletém vyjednávání byla konečně definitivně uzavřena nájemní smlouva na dům, místnosti v pátém patře však od války stále zabírá Léčebný fond, v prvním zase v likvidaci se nacházející tiskařské družstvo Obnova, které brzdí a zdražuje provoz domu. Zejména však není dokončena poválečná rekonstrukce domu. Pořád ještě nejsou vybaveny studovny a klubovny, v plně obsazeném internátu pro studentky a pracující dívky se stále pracuje na dokončení opravy ústředního topení a rozvodu teplé vody, při deštích do domu zatéká a dívky si stěžují na zničené povlečení. Rekonstrukci sice v lednu převzal nový stavební správce, ten však zatím spíše jen kreslí návrhy a dělá menší úpravy.

Aby toho nebylo málo, organizace funguje podle starých stanov z roku 1939. Ty nové, jimiž se mění název z Československé YWCA Obrodného hnutí mladých žen v Československu na Československou YWCA Křesťanské sdružení mladých žen v Československu, sice už prošly schválením ministerstva financí (které si už před válkou vymínilo právo v případě nutnosti upravit některé pasáže), ale zatím leží neprojednané na ministerstvu práce a sociální péče, a nemohou být předány k definitivnímu schválení ministerstvu vnitra. Československá YWCA se tak nemůže stát plnoprávnou členkou Světové YWCA a stále zůstává pouze členkou korespondující.¹³⁹

Do tohoto obrovského pracovního nasazení a plánování vpadly politické události, jež ovlivnily chod celé společnosti, včetně činnosti YWCA: vyvrcholení krize Národní fronty, demise nekomunistických ministrů, sestavení nové, komunistické vlády, výzva k zakládání akčních výborů a očistě společnosti od reakčních živlů, a začátek konsolidace komunistické moci v Československu.

Ustavení akčních výborů

Jakožto členská organizace Rady československých žen (dále RČŽ) byla YWCA ústředním akčním výborem RČŽ vyzvána k založení akčního výboru v ústředí i všech odbočkách, k provedení (personální) očisty ve vedení spolku, přihlášení ke spolupráci s masovými organizacemi a k vyjádření kladného postoje k lidově demokratickému zřízení. Samotný vznik akčního výboru RČŽ je smutnou kapitolou historie ženských organizací.¹⁴⁰

Předsednictvo RČŽ v čele s dr. Miladou Horákovou se na schůzi 23. února usneslo poměrem 20:13, že žádný akční výbor nevytvoří. Místopředsedkyně RČŽ a členka KSČ Julie

¹³⁹ Z tehdejších stanov Světové YWCA vyplývá, že plnoprávnou členkou je ta národní organizace, která šíří plný křesťanský účel sdružení, má plně rozvinutou organizační strukturu ve všech částech země, zasahuje všechny typy žen a podílí se na rozvoji celkové organizace YWCA. Zejména ve svých stanovách ocituje v plném znění bázi světové YWCA, která zní: „Víra v Boha otce jako Stvořitele a v Ježíše Krista jako Pána a Spasitele a v Ducha Svätého jako Zjevovatele pravdy a pramen moci pro život a službu podle učení Písma Svätého.“ Naopak korespondující členka nemusí duchovní základ (bázi) světové organizace ve Stanovách citovat v plném znění, stačí, že je v souladu s bázi Světové YWCA. Zároveň nemusí mít plně rozvinutou národní strukturu, korespondující členkou může být i místní sdružení, jehož práce odpovídá práci Světové YWCA. V roce 1947 se Čsl. YWCA chtěla stát plnoprávnou členkou, je proto s podivem, že návrh na změnu stanov světovou bázi necituje, pouze přepisuje vlastní bázi z předválečné doby, která zní: „Věřím v Boha a vynasnažím se žítí v duchu Kristova učení životem lásky a služby bližnímu.“ Stanovy nakonec ministerstvo práce a sociální péče neschválilo, Čsl. YWCA tedy zůstala až do své likvidace korespondující členkou Světové YWCA. NA, fond 626, 4-4: Zpráva o činnosti organizace určená ÚAV NF, do rukou ministra Čepičky, datována 29. října 1948.

¹⁴⁰ Následující popis vzniku ÚAV RČŽ vychází z bakalářské práce Heleny Skálové, uložené v knihovně T.G.Masaryka v Praze-Jinonicích, a článku germanistky Evy Uhrové, vyučující na MU v Brně, který byl pod názvem *Milady Horákové předjaří '48* publikován na www.ta-gita.cz. Staženo 8. 4. 2008.

Prokopová však s tímto usnesením nesouhlasila a začala jednat na vlastní pěst: pokud Milada Horáková nebude souhlasit s ustavením akčního výboru, Prokopová využije razítka RČŽ a ÚAV NF oznámí vznik akčního výboru Rady. Což nakonec udělala, přestože Milada Horáková svolala schůzi širšího předsednictva, které by otázku ustavení akčního výboru znovu projednalo, na 25. února. Na jednání se nečekaně dostavila delegace odborárek Ústřední rady odborů, údajně reprezentující hlasy 700 000 dělnic, které požadovaly vytvoření akčního výboru. Jednání, podle všeho velmi tvrdé, pak trvalo víc než šest hodin. Pro vstup do ÚAV NF se v závěrečném hlasování vyslovilo 30 žen, proti 7, pět žen se hlasování zdrželo a dvě osoby zřejmě neměly k hlasování mandát.

Milada Horáková v závěrečné řeči prohlásila:

„Sama nejsem pro vstup Rady čs. žen v tomto okamžiku do akčního výboru... poněvadž stojím na stanovisku, které zde bylo proneseno, t.j. že se chceme řídit platnými ústavními předpisy. Jsem přesvědčena, že se jistě nemůžeme bránit vůli lidu a kdyby někdo projevil názor, že je možno zastavit vůli lidu projevenou dnes již způsobem tak revolučním, byl by to nezkušený člověk. To nikdo nebude očekávat. Ale je nutno prohlásit, že to nejde cestou ústavní a demokratickou, že je to řešení způsobem revolučním. Revolučnímu způsobu řešení se musíme podrobiti, ale musíme si otevřeně říci, že krize není řešena normálními cestami parlamentní demokracie...“¹⁴¹

Do čela AV RČŽ se pak dostala přední komunistická poslankyně Anežka Hodinová-Spurná (která se zmíněného jednání údajně vůbec nezúčastnila), místopředsedkyní se stala tajemnice ústřední komise žen¹⁴² Julie Prokopová. Pikantní na celé záležitosti je, že ministr spravedlnosti Alexej Čepička se na začátku dubna na schůzce se zástupkyní Rady československých žen rozčiloval, že AV RČŽ své ustavení pouze vyhlásil v rádiu a nic „s nimi“ (s KSČ) nekonzultoval.¹⁴³

S největší pravděpodobností se už nedozvíme, jak přesně jednání o ustavení, či případném neustavení, akčních výborů v YWCA v oněch hektických dnech probíhala, jaké padaly argumenty, návrhy a protinávrhy (fond obsahuje zápisy schůzí z poloviny února, a poté až hlášení o ustavení akčních výborů), zejména s ohledem na způsob vzniku AV RČŽ a postoj členky YWCA Milady Horákové. Akční výbory však nakonec ustavily všechny odbočky – a

¹⁴¹ Někdy v této době prý Milada Horáková přišla do Vlasty, v níž působila jako šéfredaktorka a kde pracovala jako redaktorka jedna z členek YWCA – vypravěčka L.T. Horáková ji požádala o telefonické spojení s parlamentem. „A najednou se ozve parlament. A já říkám, moment, chce s váma mluvit doktorka Horáková. Kdo to byl, to nevím [...] a jenom vím, že klesla do židle a říkala [...] já jsem vsadila na falešnou kartu.“

¹⁴² Komise žen byly zakládány komunistickou stranou v rámci orgánů ÚV a na všech stranických i státních krajských a okresních výborech, a jejich činnost probíhala paralelně k RČŽ.

¹⁴³ NA, fond 100/4, karton 13-78.

jako první ta opavská, která už 27.2. hlásí, že předsedkyně Vrabcová, bývalá náčelnice Sokola a zakladatelka opavské YWCA, byla zbavena své funkce.

„Akční výbor vychází ze stanoviska, že YWCA možno nadále udržeti jedině za předpokladu, že na čelných místech nebudou členky příliš exponované v nár. sociální straně. Za tohoto předpokladu byla na návrh sestry Podlipné [předsedkyně akčního výboru YWCA v Opavě, členka KSČ] odvolána z funkce předsedkyně YWCA ses. Vrabcová.“¹⁴⁴

Stejný osud potkal i pokladní Pechovou. Je možné, že odchod obou členek z *vedení* spolku byl opravdu veden snahou udržet jej, nedávat „zbytečné“ záminky k jeho likvidaci. Obě totiž mohly v organizaci zůstat jako členky, ale jen do té doby, než bude vyšetřena jejich politická působnost. Jak toto šetření nakonec dopadlo, dokumenty nezmiňují, je však pravděpodobné, že jakožto členky národně socialistické strany a Sokolky byly ze spolku vyloučeny úplně anebo samy odešly.¹⁴⁵

Živelnost v zakládání akčních výborů a zmatek v kompetencích jednotlivých orgánů se bezprostředně dotkly brněnské odbočky YWCA. Svůj akční výbor ustavila hned 1. března, se sociálně demokratickou poslankyní Bělou Pažoutovou jako předsedkyní¹⁴⁶, ale na příkaz místní Rady čsl. žen byla nucena zastavit svou činnost, nejprve na 14 dní, protože vyčkávala na pokyny z ústředí. Ústřední akční výbor se situací nesouhlasil a na začátku dubna na své schůzi konstatoval, že

„v jednotlivých odbočkách Okresní akční výbory [RČŽ] dávají odbočkám [YWCA] různé pokyny odlišné od pokynů Ústředního akčního výboru YWCA... Je proto nutno, aby Ústř.akční výbor Rady žen dal příslušné pokyny do Okresních akčních výborů Rady žen...že usnesení Ústředního akčního výboru YWCA jsou závazná.“¹⁴⁷

Zdá se, že brněnská RČŽ s YWCA vůbec nekomunikovala, ředitelka pražské pobočky Jarmila Kalousková totiž musela požádat předsedkyni AV RČŽ v Brně, „aby vešla ve styk“ s ústředím YWCA.¹⁴⁸ Běla Friedländerová, předsedkyně ústředního akčního výboru YWCA, pak ve svém dopise předsedkyni AV RČŽ v Brně píše, že

¹⁴⁴ NA, fond 626, karton 5-3: Dopis akčnímu výboru Rady čsl. žen z 8. 3. 1948.

¹⁴⁵ Valerie Vrabcová byla 16. 12. 1949 zatčena a v procesu odsouzena k 25 letům vězení. Podle spisu totiž vybudovala „protistátní“ skupinu „s cílem mařit hospodářství a provádět špionáž“ a organizovat útoky do zahraničí. Skupina působila zejména na severní Moravě a vznikla jako jakási „odnož“ skupiny Milady Horákové a spol. Jako svědci/kyně se proto v procesu s Vrabcovou objevila Františka Zemínová, Antonie Kleinerová, František Přeučil a další. Emilie Pechová byla součástí této skupiny. Vrabcová byla 10.5.1960 propuštěna ve všeobecné amnestii. Materiály k procesu jsou uloženy v Archivu bezpečnostních složek, spis Valerie Vrabcová a spol., akce bezpečnostních složek byla nazvána JESENÍK. ABS, V-2534 Ostrava.

¹⁴⁶ Běla Pažoutová se v červnu 1948 stala členkou a poslankyní KSČ. Viz digitální knihovna PSP ČR.

¹⁴⁷ NA, fond 626, karton 5-3: Zápis schůze ÚAV YWCA 1. 4. 1948. Celá situace je z archivního materiálu v Národním archivu trochu nejasná, více informací by mohl obsahovat fond YWCA v Moravském zemském archivu v Brně.

¹⁴⁸ NA, fond 626, karton 4-1: Zápis ze schůze ústředního výboru YWCA z 5. 5. 1948.

„[v] zájmu jednotného postupu ve všech odbočkách YWCA budeme Ti posílati tyto zprávy přímo do ústředí akčního výboru Rady žen v Brně. Prosím Tě, abys mně posílala do akčního výboru YWCA Praha své dodatky, náměty a dotazy ohledně další práce v odbočce YWCA v Brně a jejího akčního výboru. Zdůrazňuji, že postupujeme v úzké spolupráci se Svazem mládeže, jehož zástupkyně M. Faltová je členkou akčního výboru YWCA.“¹⁴⁹

Je možné, že tímto vyjádřením chtěla Friedländerová zabránit předčasné likvidaci spolku? Jednak se odvolává na úzkou spolupráci pouze se SČM (snad jako protiváhu sjednocovacím snahám AV RČŽ), a jednak píše, že Faltová je členkou ÚAV YWCA jako zástupkyně SČM, přitom to bylo naopak: Faltová byla členkou ideového výboru mládeže od roku 1947 a reprezentovala YWCA v SČM.¹⁵⁰ Na druhou stranu může vyjádření Friedländerové souviset s tím, že, jak uvádím níže, YWCA se připravovala (anebo byla pod tlakem zástupců/kyň SČM) na případné sloučení se Svazem mládeže, a proto s ním konzultovala další kroky. Činnost brněnské odbočky se pak znovu rozběhla až v polovině května, protože se zjistilo, že „postup Rady žen byl příliš energický...“¹⁵¹

Odbočky v Ústí nad Labem a Bratislavě nebyly na začátku roku 1948 z výše uvedených důvodů příliš aktivní, své akční výbory přesto vytvořily. Ovšem už v dubnu výkonný výbor navrhuje zrušení obou odboček, k čemuž v případě Bratislavy nakonec došlo. V Ústí nad Labem naopak vznikla

„tak živá polední odpočívárna navštěvovaná dívkami i chlapci z měšťanských a obchodních škol, že národní správce domu hrozí výpovědí YWCA. Nejvyšší denní návštěva byla 70. Nyní, kdy bylo nutno polední návštěvy trochu usměrniti jest průměr 15-30 osob, které tráví tam polední i odpolední volné hodiny, pracují, hrají si, povídají a čtou. Docházejí tam i prodavačky a úřednice z Jepy.“¹⁵²

Když národní správce po své návštěvě této odbočky na začátku června konstatuje, že by „práce YWCA bylo v městě a okolí velmi zapotřebí, ježto dívčí dorost a ženy tam nic takového nemají,“¹⁵³ ústecká odbočka pokračovala v činnosti a začala chystat letní tábor na Vaňově.

Pražský akční výbor, který vznikl zároveň jako ústřední AV YWCA, na své ustavující schůzi 1. března „došel k přesvědčení, že některé členky vedení nemají a nemohou míti kladný postoj k další spolupráci a proto se rozhodl vyloučiti z vedení zejména poslankyni Dr. Miladu Horákovou, poslankyni Antonii Kleinerovou a pí. Růženu Pelantovou.“¹⁵⁴ Milada Horáková, předsedkyně Rady československých žen, a z toho důvodu kooptovaná členka ústředního

¹⁴⁹ NA, fond 626, karton 5-3.

¹⁵⁰ *Tamtéž*. Zápis schůze ústředního akčního výboru a výkonného výboru ústředí YWCA z 27. 4. 1948.

¹⁵¹ *Tamtéž*: Zápis schůze ÚAV YWCA 24. 5. 1948.

¹⁵² NA, fond 626, karton 4-1: Souhrnná zpráva o práci odboček od října do konce r. 1947.

¹⁵³ NA, fond 626, karton 5-3: Zápis schůze ÚAV YWCA ze dne 2. 6. 1948.

¹⁵⁴ *Tamtéž*. Dopis Akčnímu výboru Rady žen ze dne 8. 3. 1948.

výboru YWCA, Antonie Kleinerová, poslankyně Národního shromáždění a vedoucí několika ywčanských klubů, Růžena Pelantová, náměstkyně primátora hlavního města Prahy a místopředsedkyně ústředního výboru YWCA, i zakladatelka opavské odbočky Valerie Vrabcová – ty všechny byly členkami národně socialistické strany a byly vyloučeny nejen z vedení spolku, ale téměř jistě z působení v organizaci jako takové. Jedině o Antonii Kleinerové je ještě zmínka v zápise ze zasedání ÚAV YWCA z půlky března¹⁵⁵, poté už ale materiály o všech čtyřech (přesněji pěti) ženách mlčí. Je to mlčení pouze oficiální anebo definitivní? Udržovaly představitelky YWCA s těmito ženami kontakt i po jejich ostrakizaci anebo se s nimi přestaly ze dne na den stýkat? Nakolik bylo vyškrtnutí nejkřiklavějších jmen součástí strategie přežití organizace, nakolik bylo znakem komplicity a do jaké míry představitelky skutečně věřily v jejich nepřátelství vůči režimu? A lze vůbec tyto možné důvody vyloučení členek od sebe oddělit?

Archivní materiály na tyto otázky sice neodpovídají¹⁵⁶, je však těžké si představit, že tyto významné a ywčankami obdivované osobnosti byly vyloučeny jako reakcionářky a zrádkyně (jak zněla výzva k vylučování akčními výbory). Na druhou stranu nelze pominout komunistickou propagandu vůči národně sociální straně, nacionalisticky štvavou rétoriku a atmosféru zatýkání a vyhrožování, v níž se činnost akčních výborů a vyloučení členek odehrálo. Pravděpodobně se představitelky YWCA, a vcelku pochopitelně, snažily zachovat činnost spolku, vzpomínka na skrytou činnost během války mohla být v tomto směru inspirací. Vyloučení Horákové, Kleinerové, Pelantové, Vrabcové a Pechové (a možná i dalších, jejichž jména jsou ztracena) však každopádně poukazuje na to, že se YWCA přizpůsobila situaci, účastnila se nelegální a slovy Horákové nedemokratické činnosti akčních výborů, potažmo nově nastupujícího režimu.

Ustavením akčních výborů se do čela spolku dostaly zejména členky KSČ, ženy působící zároveň ve vedení Rady československých žen anebo Svazu české mládeže (s touto organizací YWCA volně spolupracovala již od obnovení své činnosti po válce). Vůbec není jasné, odkud se v YWCA vzala Běla Friedländerová, předsedkyně ústředního akčního výboru. Jelikož se jednalo o členku ústředního akčního výboru RČŽ, je pravděpodobné, že s YWCA do

¹⁵⁵ *Tamtéž*. Zápis ze schůze ÚAV YWCA ze dne 12. 3. 1948. Kleinerová ještě v této době vykonávala funkci poslankyně.

¹⁵⁶ Když jsem se na to ptala členek, splývaly jim události roku 1948 se zatčením Milady Horákové a následujícím procesem s ní a s Antonii Kleinerovou. Paní Ch. na to vzpomíná takto: „My jsme byly nešťastný z toho, ale jenomže ten režim...to bylo hrozný. My jsme se to prakticky dověděly z novin, jinak jsme neměly jiný možnosti, protože YWCA neexistovala. [...] Jinak, když byl ten soud, to bylo strašný. Když ty ženský to podpisovaly, učnice...co může učnice podpisovat takovejdlle...že je nepřítel národa, víte? No, to bylo hrozný...“

styku přišla. Archivní materiály bohužel nezmiňují, jak a jestli vůbec se účastnila činnosti YWCA před únorem 1948, zda se zúčastnila se některého z táborů, jazykového kurzu nebo pracovala v některé z odboček. Už vůbec pak není jasné, kdo ji jako předsedkyni ÚAV YWCA jmenoval. Přesto ywčanky spokojeně konstatují, že „téměř všechny členky [ÚAV YWCA] jsou basistkami YWCA.“¹⁵⁷ Které básistkami nebyly dokumenty nepíší, ani seznam básistek ve fondu YWCA není.

Po založení nových výkonných orgánů – akčních výborů – měly proběhnout řádné valné hromady ústředí i odboček, které by daly nové směrnice pro činnost spolku. Předsedkyně ústředního akčního výboru Běla Friedländerová však už 18. března vydává pokyn, aby valné schůze byly pouze mimořádné. Na nich bylo přítomným přečteno a k podpisu předloženo prohlášení AV RČŽ (viz níže), a poté proběhly pouze doplňovací volby za uvolněná místa po vyloučených členkách. Friedländerová tak představitelkám zabránila převzít kontrolu nad vlastním spolkem.

Do ústředního výboru byly na schůzi 5. května přijaty členky ÚAV YWCA: Běla Friedländerová, Manka Faltová (členka KSČ a členka ideového výboru mládeže), Míla Mellanová (sociální demokratka, členka Kulturní jednoty a herečka), a členka ideového výboru dospělých Květa Novotná.¹⁵⁸ Personální složení ústředního výboru tak v podstatě duplikovalo akční výbor, také náplň jednání obou výborů se překrývala (zejména pak během pozastavené činnosti v období října 1948 až června 1949), představitelky YWCA proto už v dubnu volají po vyjasnění kompetencí jednotlivých orgánů. Nakolik je YWCA v tomto směru výjimkou či pravidlem, zda také v jiných spolcích duplikovaly akční výbory činnost spolkových orgánů, by mohl objasnit další výzkum. Důležitá je skutečnost, že vznikem akčních výborů (ústředí i odboček) nedošlo ke kompletní obměně vedení spolku, zasedaly v nich také předúnorové ředitelky ústředí a odboček, členky výkonných výborů, pracovnice YWCA – kontinuita práce spolku byla zajištěna.

Akční výbor se na své schůzi na začátku dubna shodl, že „YWCA neopomenula ničeho, co bylo dobrovolně doporučováno všemu obyvatelstvu republiky, čímž dokazuje svoje pokrokové a loyální smýšlení k lidově-demokratickému režimu naší republiky.“¹⁵⁹ Před červnovými volbami vydal ústřední akční výbor YWCA v denním tisku výzvu k členkám, aby

¹⁵⁷ NA, fond 626, karton 3-1: Dopis akčnímu výboru Národní fronty pro Prahu 2 ze dne 5. 4. 1948.

¹⁵⁸ NA, fond 626, karton 4-1: Zápis ze schůze ústředního výboru YWCA ze dne 5. 5. 1948.

¹⁵⁹ NA, fond 626, karton 5-3: Zápis schůze akčního výboru a normálního výboru v Brně z 2. 4. 2008. slovo „normální“ se v zápise skutečně objevilo. Svědčí o tom, že akční výbory, alespoň na začátku své existence, byly vnímány jako cizí těleso mezi spolkovými orgány.

„zachovaly kladný postoj k lidově demokratické vládě.“¹⁶⁰ V podobném duchu je pak vedena zpráva pro ministra Čepičku o půl roku později: „Akční výbor YWCA od začátku své činnosti si byl vědom zodpovědnosti ve spolku s mezinárodní základnou. Proto stále usiloval o to, aby činnost spolku YWCA se plně přizpůsobila vnitropolitické situaci v ČSR a při tom, aby nebyly dotčeny mezinárodní zájmy státu a aby YWCA zachovala svůj národní charakter.“¹⁶¹ Na jednu stranu tak personální propojení předúnorových výborů a ústředního akčního výboru YWCA sice zajistilo kontinuitu práce spolku, na druhou stranu však právě tato skutečnost vyvolává zásadní otázky (spolu s výše zmíněnými otázkami po vztahu k vyloučeným členkám) po spoluúčasti YWCA na nově nastoupeném režimu a důvodech „přizpůsobení se“ vnitropolitické situaci.

Přihlášení ke spolupráci s masovými organizacemi

Jak už bylo řečeno výše, akční výbory také vydávaly prohlášení o spolupráci s masovými organizacemi. Ústřední akční výbor YWCA se na svém prvním zasedání přihlásil „ke kladné spolupráci jak v otázce jednotné organizace mládeže tak i organizace žen, podle rozhodnutí ústředního akčního výboru, a vyzv[al] ke kladné spolupráci své členstvo. Dále se usnesl, aby stejný postup byl zachován ve všech odbočkách...“¹⁶² Vzhledem k členské základně bylo přihlášení ke spolupráci se SČM logickým krokem. „Je to nyní tak, že členstvo YWCA svým věkem spadá téměř výlučně do rámce SČM, s nímž zahájena úzká spolupráce. Dívky mladší 14 let do rámce organizace Junáka...“ jak konstatuje ústřední výbor YWCA v květnu 1948.¹⁶³ (K 15. 10. 1948 měla YWCA celkem 1927 členek do 27 let, z čehož největší zastoupení měly dívky mezi 15 a 18 lety: 632 a mezi 18 a 27 lety: 823, členek nad 27 let bylo 1126.¹⁶⁴)

Spolupráce YWCA se Svazem mládeže probíhala v podstatě již od konce války, i když se týkala hlavně organizace Světového festivalu mládeže, který se v roce 1947 uskutečnil v Praze, a účasti na národních směnách mládeže organizovaných SČM. Po únoru 1948 musela YWCA začít spolupracovat se Svazem mnohem úžeji, mimo jiné také proto, že SČM dostal okamžitě pravomoci rozhodovat o majetku organizací pracujících s mládeží. V případě YWCA

¹⁶⁰ NA, fond 626, karton 4-4: Zpráva ústředního akčního výboru YWCA pro valnou schůzi Rady žen ze dne 19. a 20. června 1948.

¹⁶¹ *Tamtéž*: Zpráva o činnosti organizace určená ÚAV NF, do rukou ministra Čepičky, datována 29. 10. 1948.

¹⁶² NA, fond 626, karton 5-3: Dopis akčnímu výboru Rady československých žen z 8. 3. 1948.

¹⁶³ NA, fond 626, karton 4-1: Zápis o schůzi ústředního výboru YWCA z 5. 5. 1948.

¹⁶⁴ NA, fond 626, karton 4-4: Zpráva o činnosti organizace určená ÚAV NF, do rukou ministra Čepičky, datována 29. 10. 1948.

se jednalo nejen o zařízení domu v Žitné, či internátu na Újezdě a v Brně, ale také o táborové objekty Rezek a Brňov, a další objekty, které YWCA měla v národní správě, a v neposlední řadě šlo o dolarové konto. Z výzkumu nicméně vyplynulo, že SČM neměl plnou kontrolu nad majetkem YWCA. Důležitější institucí byla přímo komunistická strana, která v průběhu roku 1948 zabrala některé objekty a výrazně tak zasáhla do finanční situace spolku.

Kromě členského složení YWCA a finančních záležitostí byla úzká spolupráce se SČM navázána také proto, že to byl právě Svaz mládeže, s nímž se YWCA měla podle údajného návrhu okresního akčního výboru Národní fronty v Praze 2 z března 1948 sloučit, a tak zlikvidovat (k tomu však OAV nebyl kompetentní, o spolicích rozhodoval ÚAV NF).¹⁶⁵ Ale také samotné členky ústředního akčního výboru začaly jednat o „zapojení“ YWCA do Svazu – ze zápisu schůze akčního výboru, na níž se tato informace objevila, však není jasné, zda mělo jít jen o spolupráci anebo přímé sloučení.¹⁶⁶

Na rozdíl od obecného prohlášení o spolupráci se Svazem české mládeže byly členky všech výkonných orgánů YWCA v ústředí i odbočkách ústředním akčním výborem vyzvány přímo k podpisu pod prohlášení AV Rady čsl. žen (zřejmě z titulu členské organizace). Předsedkyně ÚAV YWCA Běla Friedländerová nezapomněla připomenout, že podpis je dobrovolný, prohlášení však podepsaly všechny vedoucí představitelky YWCA.¹⁶⁷

„Československé ženy!“, začíná text prohlášení RČŽ. „Prožily jsme těžké dny vládní krise, které vyvrcholily v revoluční rozhodnutí širokých mas bezpodmínečně súčtovat s reakčními živly v republice. Ženy v továrnách, úřadech, zemědělství, domácnostech a na všech ostatních pracovištích prožily okamžiky plné napětí a očekávání a s nadšením přijaly vyřešení vládní krise. [...] My, československé ženy, oddaně a věrně se stavíme za všechna revoluční opatření a všemi silami pomůžeme při budování a upevňování demokratické republiky. Revoluční změnou prošla celá Národní fronta. [...] Ženy pomohou svou prací zajistit úspěšnou cestu k socialismu, jenž je zárukou naprostého zrovnoprávnění žen...“¹⁶⁸

Jedná se o zásadní dokument, kterým YWCA oficiálně souhlasila s nástupem nového režimu i se způsobem jeho nastolení, podpořila jej a přihlásila se ke spolupráci s ním. Při jeho čtení nutně vyvstávají otázky – zodpověditelné o to hůře, oč méně existuje dostupných archivních dokumentů¹⁶⁹, osobních výpovědí a také historických analýz nabízejících srovnání s podobně

¹⁶⁵ NA, fond 626, karton 5-3: Zápis schůze ústředního akčního výboru a výkonného výboru ústředí YWCA z 27. 4. 1948. Že doporučení k začlenění YWCA do SČM existuje, informovala přítomné ústřední ředitelka YWCA Hana Fraňková.

¹⁶⁶ *Tamtéž*: Zápis schůze ústředního akčního výboru z 12. 3. 1948.

¹⁶⁷ NA, fond 626, karton 4-1: „Podepsaná prohlašuje, že souhlasí s svoláním Ústředního akčního výboru žen a že se zavazuje zachovati svůj kladný postoj k lidově demokratickému zřízení československé republiky.“

¹⁶⁸ NA, fond 626, karton 5-3.

¹⁶⁹ Viz kapitola teoretických a metodologických východisek, v níž popisují stav zpracování archivních materiálů relevantního období a institucí.

zaměřenými organizacemi – jak ywčanky své podpisy vyjednávaly, co pro ně podepsání textu znamenalo? Co by naopak znamenalo jeho nepodepsání? Jaký vůbec měly postoj k novému režimu? Mohly v socialismu, který dokument zmiňuje a cestu k němuž KSČ vyhlášovala, vidět rovnoprávnost žen, cíl svého dlouholetého snažení, a proto prohlášení podepsaly? Jakými konkrétními aktivitami se pak podílely nebo nepodílely na budovatelském úsilí a cestě k socialismu? Vyvíjela nebo nevyvíjela YWCA jakožto křesťanská organizace se světovým ústředím v Ženevě – obojí je možno vnímat jako předpoklad opozičního postoje ke KSČ – aktivity proti nově vzniklému „lidově demokratickému zřízení“? Na otázky po vyjednávání podpisu dokumenty bohužel neodpovídají, konkrétní aktivity ywčanek v průběhu roku 1948 popisují níže.

Paradoxně, ačkoliv se YWCA přihlásila k tomuto prohlášení, které prosazovalo společnou práci *všech* žen na výstavbě republiky a režimu, ve všech odbočkách okamžitě zastavila schůzky klubů dospělých žen.¹⁷⁰ Změnou situace totiž najednou nebylo jasné, zda YWCA vůbec může pracovat s dospělými ženami, neboť RČŽ se prohlásila za jedinou organizaci sdružující všechny ženy a ženské spolky se do ní začaly včleňovat. Navíc, podle Běly Friedländerové Rada československých žen, tehdy již pod vedením komunistické poslankyně Anežky Hodinové-Spurné, s pokračováním schůzek ywčanských klubů dospělých žen nesouhlasila. Nejprve prý totiž musí dojít k vyjasnění vzájemného vztahu mezi YWCA a RČŽ¹⁷¹. Nicméně, již na schůzi ideového výboru dospělých na konci května proběhla informace, že Friedländerová opět povolila činnost klubů dospělých žen. (Téměř všechny členky těchto klubů – nejstaršího Husova nebo anglického klubu – byly sokolkami a v tehdejší době připravovaly sokolský slet, který se konal na konci června v Praze.) Ideový výbor pak konstatuje, že vzhledem k nové situaci bude práci s dospělými ženami „třeba přeorganisovati a zaměřiti se na jiný druh žen a na práci, která bude zapotřebí.“¹⁷² Soudě podle členských

¹⁷⁰ Na otázku po činnosti YWCA po únoru 1948 jedna členka odpověděla, že „YWCA pak už neexistovala“ (C.Ch.), což možná souvisí právě se zastavením schůzí klubů dospělých žen. Je možné, že daný klub se po obnovení schůzí dospělých na konci května už nesešel, a proto členka hovoří o ukončení činnosti YWCA jako takové.

¹⁷¹ *Tamtéž*. Zápis ze schůze ÚAV YWCA 1. 4. 1948.

¹⁷² NA, fond 626, karton 15-1. Jak je uvedeno níže v práci, k vyjasnění vzájemného vztahu YWCA-RČŽ nikdy nedošlo. Otázku dospělých žen znovu diskutoval pražský výbor na schůzi 6. října 1949, kdy zápis pouze konstatuje, že „otázka dospělého členstva dosud nevyřešena“ (NA, fond 626, karton 15-8). Podle zápisů pak ywčanky způsob, jak konkrétně práci s dospělými ženami „přeorganisovati“, diskutovaly znovu až na podzim 1950, a to v souvislosti s tím, že Svaz žen „trvá na spolupráci“ s YWCA, protože YWCA by mohla pořádat kurzy pro ty ženy, které Svaz „nepodchytil“ – ženy v domácnosti (NA, fond 626, karton 4-1). V té době však už bylo na ÚAV NF o likvidaci YWCA údajně dávno rozhodnuto, Kaplan uvádí datum 2. května 1950 (Kaplan 2001: 122), v archivních materiálech fondu YWCA se však žádný dokument ÚAV NF s oficiálním rozhodnutím neobjevuje, ani pražský výkonný výbor na svých jednáních v roce 1950 směrnice ÚAV NF v tomto směru neprojednával.

statistik k tomu však nedošlo a v YWCA se nadále sdružovaly studentky, úřednice i ženy v domácnosti.¹⁷³

Vzhledem k nutnosti vyjasnit vztah YWCA, SČM a RČŽ a podmínky činnosti, iniciovaly představitelky YWCA v dubnu 1948 společnou schůzku všech zúčastněných stran, na tu se však nedostavili zástupci SČM a MPSP (ministerstvo se schůzky mělo zúčastnit zřejmě jako jmenovatel národní správkyně). Po dalším naléhání a urgování přišla národní správkyně s informací, že „[s]chůzka zástupců SČM, Rady žen a YWCA se má konat po volbách i z toho důvodu, že při ÚAV NF vzniká komise mládeže, která bude mít hlavní slovo „v těchto otázkách“¹⁷⁴ a že i kdyby se schůzka konala dříve, „její výsledek tak jako tak bude podřízen schválení Komise mládeže...“¹⁷⁵ I přes nevyjasněnou budoucnost YWCA pokračovala ve spolupráci s oběma organizacemi.

Co ustavení akčních výborů a podpisy pod prohlášení znamenaly pro nositele a nositelky režimu? Jak se ÚAV NF a další orgány postavily k organizacím, které splnily všechny požadované záležitosti? O politice komunistické strany vůči spolkům je následující část této diplomové práce. Potvrzuje „Kaplanovu tezi“, kdy komunisté/ky neměli/y systematicky propracovanou politiku vůči občanské společnosti, často naopak postupovali/y nesystematicky, „za pochodu“ doplňovali/y směrnice a nařízení, a na YWCA se pak ukazuje, že také nevěděli/y, co s některými spolky podniknout. Následující část také upozorňuje na nutnost individuálního přístupu k jednotlivým nositelům a nositelkám nového režimu, a v neposlední řadě poukazuje na spoluúčast spolků při budování komunistického režimu.

¹⁷³ NA, fond 626, karton 4-4.

¹⁷⁴ NA, fond 626, karton 5-3.

¹⁷⁵ *Tamtéž*: Zápis ze schůze ÚAV YWCA ze 24. 5. 1948.

SJEDNOCOVÁNÍ A LIKVIDACE SPOLKOVÉHO ŽIVOTA

Vznik právního oddělení ÚAV NF a jeho činnost v oblasti spolků

Přestože se SČM, RČŽ a další masové organizace prohlašovaly za jediné slučující tu kterou skupinu obyvatelstva a podílely se na likvidaci spolků¹⁷⁶, o jejich dalším působení nerozhodovaly samy. Konečnou (a první) instancí bylo právní oddělení ÚAV NF.¹⁷⁷ To pod vedením Miroslava Housky začalo okamžitě po svém vzniku v únoru 1948 pracovat na soupisu existujících spolků v Československu a pod heslem „jsme přespolkovaní“¹⁷⁸ rozhodovat o jejich likvidaci, začlenění do masových organizací či zachování jejich existence, a schvalovalo nebo zamítalo stanovy nově vznikajících spolků. Hned 15. března vydalo právní oddělení oběžník, aby spolky do měsíce podaly hlášení o své činnosti:

„[ú]čelem výzvy bylo, aby byl získán přehled o spolkovém životě i podklad pro jeho účelnou reorganizaci. Bylo dbáno toho, aby ve všech spolcích byly utvořeny akční výbory a aby provedly očistu členstva. Akční výbory ve spolcích dosud trvají a mají zásadně pravomoc všech normálních spolkových orgánů, tedy i valných hromad. Je to účelné především s hlediska vhodné a omezenější činnosti většiny spolků i zvláště politické kontroly této činnosti, dále pak i pro usnadnění a zjednodušení nutných akcí slučovacích /u spolků téhož nebo podobného oboru činnosti/ i likvidačních.“¹⁷⁹

Interní dokument ÚAV NF tak zpětně nahrazuje oficiální důvod vzniku akčních výborů v organizacích, kterým byla očista společnosti od reakčních živlů, a udává skutečný: politická kontrola spolků a příprava k jejich likvidaci.

Přestože ÚAV NF měl soupisy dokončené už v polovině května, na nižší úrovni stranické či státní hierarchie tyto informace nemusely dojít. Z materiálů předsednictva OV KSČ na Praze 2 vyplývá, že tento výbor přehled o (tělovýchovných) spolcích svého okresu neměl ani v polovině července. Předsednictvo se proto usneslo, že bude potřeba „svolat aktiv tělovýchovných pracovníků a se zástupci Sokola a sportovních organizací, *pokud* jsou na našem okrese...“¹⁸⁰ Je docela dobře možné, že ve stejné situaci byly i další okresní výbory.

¹⁷⁶ NA, fond 357/92, karton 67.

¹⁷⁷ V této souvislosti považují za nutné zopakovat, že jakožto akční výbor, byl ÚAV NF nelegálním orgánem, mocensky ovládnutým KSČ.

¹⁷⁸ Nejednalo se o heslo v pravém slova smyslu, tento termín se objevil na poradě ÚAV NF o osvětových záležitostech v červnu 1948 (osvětové komise nejprve dostávaly na vědomí a od roku 1950 začaly koordinovat veškeré přednáškové a veřejné aktivity, včetně spolků). NA, fond 357/92, karton 93: Zápis o poradě o všeobecných osvětových otázkách ze dne 9. 6. 1948.

¹⁷⁹ NA, fond 357/92, karton 101. Zpráva o činnosti právního oddělení. Datováno 23. 11. 1948. Jednalo se o dotazník, představitelky YWCA jej odeslaly 17. dubna, viz NA, fond 626, karton 3-1.

¹⁸⁰ AHMP, fond 1509: Zápis zasedání Byra okresního výboru KSČ Praha 2 z 20. 7. 1948, mnou zvr.

Zvláštní pozornost věnovalo právní oddělení spolkům s mezinárodní základnou. „Je v nich přirozená nechuť k očiště, které se snaží vyhnout...“¹⁸¹ Oddělení proto iniciovalo jednání s ministerstvem zahraničních věcí, aby se dohodlo na postupu. Výsledkem jednání byla likvidace většiny projednávaných 62 spolků, otázka YWCA a YMCA měla být odložena k projednání přímo s ministrem.¹⁸² Ve svém dokumentu z května, v němž popisuje stav jednání o některých spolcích a hodnotí jejich činnost, se právní oddělení vyjadřuje také k YMCA, spolku s podobnou činností, organizační strukturou a ústředím v Ženevě, tak jako měla YWCA.

Ačkoliv se ve zprávě objevuje poznámka k možnému využití právě této mezinárodní základny, „aby západníkům podávala spravedlivé objektivní zprávy v duchu lidově demokratickém“ (představitel YMCA podle zprávy prohlásil, že se k tomu spolek rád zavazuje), materiál v podstatě navrhuje likvidaci YMCA. Činnost YMCA se podle něj totiž zcela překrývá s činností SČM, Junáka nebo Sokola a z celé záležitosti je „poněkud zbytečně konstruován dalekosáhlý problém. Co je YMCA a jaké jsou tendence jejího ústředí je známé. [...] Pro uvedené účely patrně tuto instituci nepotřebujeme...“¹⁸³ Materiál ÚAV NF však upozorňuje na to, že v případě sjednocení YMCA se SČM „[u]vážit nutno z hlediska politického: event. odezvu v zahraničí /nebude patrně valná, zejména ne významná; nutno ovšem zjistit stanovisko MZV/...“ Poukazuje tak na možné obavy KSČ z mezinárodních důsledků likvidace tohoto spolku. Podobná obava se projevila také u spolku YWCA (viz níže).

V této souvislosti je důležité upozornit, že únorem 1948 nepřestaly styky YWCA se zahraničím, možná také proto, že režim koketoval s myšlenkou vy/zneužít západní styky YWCA k „boji proti imperialismu“. Pro tuto práci prostudované archivní materiály nezmiňují, co přesně tím bylo myšleno, ale jak YWCA, tak YMCA měly podle návrhů ve svých ústředích pravdivě informovat o dění v Československu. Zda, případně jakým způsobem, byla kontrolována pošta mezi čsl. a světovou YWCA, archivní materiály nezmiňují, neurgentní (oficiální) poštu každopádně četla národní správkyňe.

Plánovaná letní reciproční návštěva YWCA v Belgii se sice už nemohla uskutečnit a v květnu také odjely obě americké pracovnice, Marion Hamlen a Virginia Heim, ačkoliv měly podle dohody zůstat ještě další rok. Zda odjely z vlastní iniciativy, na příkaz či doporučení

¹⁸¹ NA, fond 357/92, karton 10: Zápis schůze právního oddělení ÚAV NF z 15. 4. 1948.

¹⁸² *Tamtéž*: Zápis schůze právního oddělení ÚAV NF z 8. 6. 1948. Fond Ministerstva zahraničních věcí v Národním archivu obsahuje z relevantního období pro tuto práci výstřižky z domácího a zahraničního tisku a dokumenty informačního odboru. Přístupné materiály se mi pro účely této práce nezdály zásadní.

¹⁸³ *Tamtéž*: *zvýr. v orig.* Podobné stanovisko se objevuje později ve zprávě předsedy ÚV SČM Hejzlara k YWCA: vzhledem k tomu, že zastoupení YWCA ve světovém ústředí je „nevýznamné“, a nelze ho tedy použít k „boji proti imperialismu“, navrhuje Hejzlar likvidaci spolku.

ženevského ústředí anebo státních orgánů, archivní materiály nezmiňují. Čsl. YWCA přesto nadále udržovala korespondenční styk se světovým ústředím v Ženevě (a to až do své likvidace v roce 1951), Jarmila Kalousková odjela na konferenci světové YWCA do Švýcarska, během sokolského sletu byla v Československu sekretářka světové YWCA Miss Winnifred Galbraith, v průběhu léta také přijela Mrs. Lord, předsedkyně Mezinárodního dětského fondu OSN. Také v roce 1949 – dokonce na jaře, v době zákazu činnosti ústředí a pražské pobočky – odjela Helena Držmíšková do Ženevy diskutovat na celosvětovou konferenci YWCA náboženské otázky. Pro Držmíškovou jakožto členku KSČ byla cesta volná, Haně Fraňkové, ústřední ředitelce, však už na podzimní školení ve Švýcarsku pas vydán nebyl. Kromě styků se zahraničím pak ywčanky mohly nadále disponovat svým dolarovým kontem, z něhož financovaly opravy budov a kryly finanční schody ústředí i odboček.

Představitelům/kám KSČ zjevně velmi záleželo na zdání demokratičnosti a „normálnosti“ situace v Československu, když nechali/y zástupkyně YWCA odjet na zahraniční konference a když představitelky YWCA mohly provázet zahraniční návštěvy po Československu (ačkoliv musely hlásit podrobný program zahraničních návštěv). Je dokonce možné, že tento důvod – zachování zdání demokratičnosti režimu – vedl také k nerozhodnosti ve věci (ne)likvidace spolku.

V průběhu prvních pár měsíců po únoru vyvíjelo právní oddělení ÚAV NF čilou aktivitu, Kaplan uvádí, že z existujících zhruba 60 000 poklesl počet spolků až na 683.¹⁸⁴ „[D]ošlo na př. ke sloučení řady spolků architektů v jednotnou spolkovou organizaci; do Svazu lidové tvořivosti se soustřeďují spolky ochotnické, baráčnícké, čtenářské, vzdělávací a pod.; spolky hospodářské povahy se formují pod vedením JSČZ, různé spolky zájmové a stavovské likvidují a pod.“¹⁸⁵ ÚAV NF dokonce zrušil spolky hádankářů a křížovkářů nebo také spolek chovatelů poštovních holubů, s odůvodněním, že jeho představitelé nejsou dost „pokrokoví“.¹⁸⁶ Nové spolky v podstatě nevznikaly a většina těch existujících nemohla prosadit změnu stanov (což se týká také YWCA). Právní oddělení totiž

„vyslovuje souhlas se založením skupin SČM, hasičských a sokolských jednot /které vznikají většinou na závodech/ a odboček SBS. Téměř u všech ostatních spolků se vyslovuje nesouhlas s utvořením s odůvodněním. Souhlas ke změně stanov se dává, jde-li

¹⁸⁴ Kaplan 1991b: 25.

¹⁸⁵ NA, fond 357/92, karton 101.

¹⁸⁶ *Tamtéž.*

více méně o formální změnu stanov. Souhlas se změnou stanov se však neudílí, jestliže změna směřuje ke kamuflování, zcizení spolkového jmění apod.“¹⁸⁷

Pod nejasně vymezené „kamuflování“ se však mohlo skrýt ledacos, a právní oddělení tak mohlo rozhodovat o spolicích bez jakýchkoliv pravidel.

Spolu se sestavováním soupisů spolků a rozhodováním o jejich další (ne)činnosti, začal ÚAV NF pracovat na novém spolkovém zákoně. Že ve stejnou dobu jako ÚAV NF začalo na novém spolkovém zákoně pracovat také MPSP¹⁸⁸, svědčí o nevyjasněnosti pravomocí jednotlivých orgánů moci (stranických a vládních).¹⁸⁹ Zdá se, že starý spolkový zákon z roku 1867 nevyhovoval zejména kvůli mocenským ambicím komunistické strany, protože dával příliš velký prostor právu na shromažďování, a nebyl tak slučitelný s potřebou začleňování spolků do masových organizací. Kromě toho byl založen na zemském územně-správním členění státu a v roce 1948 už byl v přípravě zákon o novém členění státu na kraje.¹⁹⁰ Nakonec se obě instituce dohodly na spolupráci při „generální“ přestavbě spolkového života, trvalo však další tři roky, než byl nový spolkový zákon schválen.¹⁹¹

Po červnových volbách se právní oddělení ÚAV NF, soudě podle dostupných archivních materiálů, začalo více zabývat reorganizací soudnictví, prověrkami advokátů a právníků a jejich vylučováním. Ještě z konce července datovaný dokument obsahuje soupis spolků se zahraničními styky, v němž figuruje také YWCA a YMCA a který podává návrh na včlenění těchto spolků do Zahraničního ústavu, poté rozhodování o spolicích zřejmě přešlo na jiné oddělení ÚAV NF nebo přímo na jeho předsednictvo. Složka právního oddělení totiž další materiály ke spolkům neobsahuje, ale všechny dokumenty YWCA, které požadují konečné vyřešení situace spolku, zmiňují jako pravomocný orgán právě ÚAV NF. Spolky každopádně posílaly zprávy o své činnosti několika orgánům – například YWCA poslala zprávu, kterou si na podzim vyžádal ministr spravedlnosti Čepička, také ministru zahraničních věcí

¹⁸⁷ NA, fond 357/92, karton 101: Dokument o přehledu činnosti právního oddělení ÚAV NF. Datovaný 23.11.1948.

¹⁸⁸ NA, fond 357/92, karton 101.

¹⁸⁹ Kaplan 1991b.

¹⁹⁰ Zákon 280/1948 Sb., vstoupil v platnost 24. 12. 1948. Tímto zákonem bylo zrušeno historické dělení státu na Čechy a Moravu a bylo nahrazeno krajským zřízením, přičemž v Čechách vzniklo 13 a na Slovensku 6 krajů. Namísto Zemských národních výborů tak vznikly krajské a okresní národní výbory. www.lexdata.cz, staženo dne 8. 4. 2008.

¹⁹¹ Nový zákon 68/1951 Sb., o dobrovolných organizacích a shromážděních, vešel v platnost 1. 10. 1951. Zákon sice dává možnost sdružovat se v dobrovolných organizacích, zároveň však v §5 tyto organizace taxativně vyjmenovává: „Za organizace podle tohoto zákona se prohlašují Revoluční odborové hnutí, Jednotné svazy zemědělců, Československý svaz mládeže, Svaz československo-sovětského přátelství, Československý svaz žen, Československá obec sokolská a Československý červený kříž. Ministerstvo vnitra může prohlásit další organizace (spolky) vzniklé před 1. říjnem 1951 za organizace podle tohoto zákona.“ Velice volně (pro interpretaci) pak §6 vymezuje právo na shromažďování: „Ve shodě se zájmy pracujícího lidu je občanům zaručen výkon shromažďovacího práva, pokud se jím neohrožuje lidově demokratické zřízení nebo veřejný pokoj a řád.“

Clementisovi, generálnímu tajemníkovi KSČ Slánskému, předsedkyni RČŽ Hodinové-Spurné, ÚAV NF, a dalším.¹⁹²

Podle Kaplana byla občanská společnost nejen likvidována, ale také

„[n]emohla svobodně plnit žádnou ze svých funkcí: být nezávislým reprezentantem rozličných zájmů občanů a vyjadřovat jejich mínění; vykonávat tlak na moc a její veřejnou kontrolu; působit jako na moci nezávislý samosprávný článek politického systému. Komunistické instituce tyto funkce převzaly, zrušily nebo řídily jejich výkon. Společenské organizace i tvorbu veřejného mínění podřídili představitelé moci svým potřebám, učinili z nich nástroj k prosazování své vůle.“¹⁹³

Spolky (ač ještě ne v roce 1948) musely například postupně začít pravidelně hlásit veškerou svou činnost, v předepsaných kolonkách zaškrťovat, kolik jakých akcí pořádají, a souhlasit s předem formulovanými prohlášeními k nejrůznějším výročím – například před slučovací konferencí SČM a SSM v roce 1949 se vedení SČM dohodlo na konkrétním znění závěrečných komuniké, delegátům a delegátkám sjezdu je pak dalo pouze na vědomí.

Je však důležité mít stále na paměti, že omezení občanské společnosti byl dlouhodobý *proces*, během něhož docházelo k nejrůznějším vyjednáváním pravomocí, rozsahu kontroly, způsobu zjednodušování či likvidace spolkového života, ale také k poskytnutí nových možností činnosti. Zároveň je důležité, že se na tomto procesu (ve své podstatě vlastní likvidaci) spolupodílely také spolky, tím, že se přihlásily ke spolupráci s nově ustaveným režimem a konkrétní činností se podílely na jeho ustavování.

Důraz na procesualitu i spoluzodpovědnost nic nemění na skutečnosti, že to byli/y představitelé/ky komunistické strany, kdo převzali vedení ve spolcích a podnicích a jedině skrze ně a s jejich souhlasem mohly spolky vykonávat svou činnost, komunikovat s úřady a dalšími organizacemi, či rozhodovat o svých vnitřních záležitostech. Následující část však poukazuje na to, že být členem nebo členkou komunistické strany nemuselo automaticky a jednoznačně znamenat prosazování „stranické linie“ a že titul člena nebo členky KSČ mohlo naopak v některých případech spolkům pomoci.

Národní správa ve spolcích

Paralelně k činnosti ÚAV NF – jehož právní oddělení v polovině dubna hlásí, že „[o]bjevují se náznaky, že reakce se uchyluje na pole spolkového působení, když jí na poli polit[ickém] a

¹⁹² NA, fond 626, karton 4-4.

¹⁹³ Kaplan 1991b: 25.

hosp[odářském] byly odňaty možnosti.¹⁹⁴ – zablokovalo ministerstvo vnitra některým spolkům běžné účty¹⁹⁵, jiná zastavila výplaty přidělených dotací¹⁹⁶ a ministerstvo práce a sociální péče začalo s odvoláním na Benešův dekret č. 5 ze dne 19. 5. 1945¹⁹⁷, jmenovat do spolků (zřejmě pouze těch se sociální činností) národní správce/kyně. Ti/y převzali/y kontrolu nejen nad hospodařením a finančními záležitostmi, ale také dohled nad vedením spolků. Jak přesně bylo zavádění národní správy koordinováno, není z archivních materiálů prostudovaných pro tuto práci zřejmé.

Ústřední akční výbor YWCA v zápise ze schůze 7. dubna píše, že „hospodaření v různých spolcích bude podléhat různým státním úřadům. Spolky se soc. účely budou podléhat ministerstvu soc. péče.“¹⁹⁸ Z toho by vyplývalo, že MPSP mělo na starosti pouze takto definované spolky. YWCA však byla v lednu vyzvána, aby sdělila, zda její činnost spadá spíše do oblasti výchovné, a v tom případě by podléhala ministerstvu školství, anebo do sociální oblasti, v kterémžto případě by podléhala MPSP. Ředitelka YWCA ve své lednové zprávě o činnosti organizace píše: „[p]odle stanov naše činnost jest hlavně mravně výchovná.“¹⁹⁹ Sociální služby, jako např. internát, kafeterie, jsou podle ředitelky Fraňkové pouze nutným doplněním činnosti. Na únorové schůzi zdůraznila členka ústředního výboru, pí. Mildová, „především výchovu náboženskou, mravní, a pak zdravotní.“²⁰⁰

Jak už bylo výše řečeno, není úplně jasné, jak bylo zavádění národní správy koordinováno a není proto jasné, zda MPSP zavádělo národní správu do všech spolků, anebo se navzdory prohlášení představitelky YWCA ministr rozhodl, že YWCA je spolek se sociální činností, či v případě YWCA došlo k nějakému nedorozumění.²⁰¹ Dále, jelikož právní oddělení ÚAV NF vypracovávalo soupisy a hodnocení spolků, je velice pravděpodobné, že správci a správkyňe byli/y do spolků jmenováni/y v konzultaci s ÚAV NF, ne-li přímo na jeho pokyn.

¹⁹⁴ NA, fond 357/92, karton 101: Dokument o přehledu činnosti právního oddělení ÚAV NF. Datovaný 23. 11. 1948.

¹⁹⁵ *Tamtéž*: Archivní materiál právního oddělení ÚAV NF tyto spolky bohužel nejmenuje.

¹⁹⁶ Ministerstvo školství YWCA nedalo peníze na avizované a připravené velikonocní školení klubovních a táborových vůdkyň YWCA. Na druhou stranu už na konci dubna MPSP „přikleplo“ YWCA dotaci na opravu letních zotavoven, ve výši 200 000,-Kčs.

¹⁹⁷ Dekret prezidenta republiky 5/1945, o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů; www.lexdata.cz, staženo 8. 4. 2008.

¹⁹⁸ NA, fond 626, karton 5-3. Zápis ze schůze ÚAV YWCA ze dne 7. 4. 1948.

¹⁹⁹ NA, fond 626, karton 4-1: Zpráva ústřední ředitelky pro schůzi ústředního výboru konanou dne 27. 1. 1948

²⁰⁰ *Tamtéž*: Zápis o schůzi ústředního výboru 27. 1. 1948.

²⁰¹ K institutu národní správy ve spolcích ani k činnosti stranických/státních orgánů vůči spolkům v období těsně po únoru 1948 podle mého vědomí neexistuje odborná literatura a relevantní archivní fondy jsou doposud nezpracované, jedná se tedy o mou interpretaci.

Tuto domněnku by potvrdzovala informace právního oddělení, že (zřejmě nejen) do Armády spásy hodlal ÚAV NF „zavést národ.správu jako přípravu k likvidaci spolku.“²⁰²

Na celé záležitosti národní správy ve spolcích je zásadní skutečnost, že se podle mého názoru vedle činnosti akčních výborů jednalo o další nezákonnou, či spíše pololegální praktiku vyvolanou a prováděnou komunistickou stranou. Benešův dekret 5/1945 totiž povoluje zavedení národní správy pouze „do všech podniků (závodů) i do všech majetkových podstat, kde toho vyžaduje plynulý chod výroby a hospodářského života“²⁰³, dočasnou národní správu pak do družstevních podniků a organizací. Důležité je, že se má jednat o podniky opuštěné nebo v držení státně nespolehlivých osob, které dekret explicitně jmenuje jako osoby německé a maďarské národnosti a osoby vyvíjející činnost proti státní svrchovanosti podporou německých okupantů. Ministerstvo ovšem zavedlo národní správu, ač s odůvodněním hospodářského dohledu, i do spolků jako YWCA a YMCA – pikantní ovšem je, že samotná YWCA měla v národní správě některé objekty zabrané právě podle tohoto dekretu, například v Libverdě u Frýdlantu pořádala letní tábory a žádala o přidělení tohoto konfiskátu do vlastnictví.

Podle uvedeného dekretu vyplácel mzdu národní/ho správkyně/ce daný spolek. Vedle nařízení o nutnosti konzultovat přesuny majetku se SČM, zabírání spolkových objektů a zabránění ve volném zacházení s dolarovým i korunovým kontem se tak jedná o další výrazný zásah do ekonomických záležitostí YWCA. Jestliže byla národní správa zavedena za účelem likvidace YWCA, jako tomu bylo u výše zmíněné Armády spásy a jak v obecné rovině o národní správě hovoří interní dokumenty ÚAV NF, byly spolky zcela cynickým způsobem přinuceny platit svou vlastní likvidaci.²⁰⁴ Oficiální materiál však zdůvodňuje zavedení národní správy do YWCA požadavkem „plynulého chodu“ spolku a upozorňuje na veřejný zájem o další pokračování, a dokonce potřebnost její činnosti.

„Důvodem zavedení národní správy,“ jak se píše v oficiálním ministerském výměru zaslaném YWCA ve věci jmenování národní správkyně, „je naléhavý zájem veřejný, který vyžaduje zajištění plynulého chodu spolku, a aby byly úspěšně splněny úkoly, na kterých má zájem jak spolek sám, tak veřejnost a státní sociální správa. Ježto spolkové prostředky ke splnění úkolu nestačily, je třeba učiniti toto opatření, jímž se spolkové úkoly usnadní a urychlí... Dosavadní vedení spolku je povinno zdržeti se jakéhokoliv zasahování do činnosti národního správce a umožniti mu řádný výkon národní správy, za kterou je zodpověden ministerstvu sociální péče.“²⁰⁵

²⁰² NA, fond 357/92, karton 101: Zápis schůze právního oddělení ÚAV NF z 15. 5. 1948.

²⁰³ §3 dekretu 5/1945 Sb.

²⁰⁴ Za dobu od 1. 4. 1948 do 28. 2. 1949 vyměřilo MPSP odměnu první národní správkyni ve výši 15 000,-Kč. Oběma následujícím správkyním byla vyměřena mzda 1250,-Kčs měsíčně. NA, fond 626, karton 5-2.

²⁰⁵ NA, fond 626, karton 5-2, kde je YWCA jmenována jako IWCA. Spolu s dalším „překlepem“ v zápise schůze Byra OS OV KSČ na Praze 2 (viz str. 90), to svědčí o jisté ignoraci dotyčných orgánů.

Ačkoliv jmenovací dekret explicitně určil jako hlavní důvod zavedení národní správy hospodářský dohled nad spolkem, skutečné pravomoci správců a správkyň byly mnohem širší. Bez jejich schválení (podpisu na dokumentech) totiž spolek nemohl disponovat účtem, přesouvat majetek, či dokonce, jak správkyň dodatečně ústně sdělila ředitelce YWCA Haně Fraňkové, číst vlastní poštu²⁰⁶. Byla to právě národní správkyň, kdo komunikoval s nejrůznějšími stranickými či státní úřady ve věcech rozsahu spolkové činnosti či vůbec jeho existence – a zajímavá je jistě skutečnost, že rozhodnutí ÚAV NF nebyla spolku předávána v písemné podobě, národní správkyň je ředitelce pouze tlumočila ústně. Cítili se členové a členky ať už předsednictva nebo dotýčných oddělení ÚAV NF natolik jisti svou mocí, že ze strany YWCA nepředpokládali požadavek písemného potvrzení slov národní správkyň? Ale i v případě, že by tento požadavek ze strany představitelky YWCA zazněl, nepovažovali/y představitelé/ky ÚAV NF za nutné se jím zabývat? Nebyla pro ně YWCA tolik důležitá (například na rozdíl od jiných spolků nebo hospodářských podniků – což by potvrdil nebo vyvrátil další výzkum), že jí ÚAV NF svá rozhodnutí písemně nedával, nebo měl tolik práce, že na to nezbyl čas, či nechtěl za sebou nechat stopy? Opět se ukazuje, jak jednoduché je hledat „ideologické zlo“, a tedy jak důležitá je opatrnost při interpretaci archivních materiálů.

Hospodářský dohled nad majetkem se tak velice rychle změnil na mocenskou kontrolu a spolkovým orgánům byly výrazně omezeny pravomoci, a to včetně „revolučních“ akčních výborů. Z tohoto důvodu omlouvá svou neúčast na schůzích v dopise ředitelce Haně Fraňkové členka ÚAV YWCA, JUDr. Věra Mouralová: „[n]ehněvejte se na mne, že své povinnosti v YWCA vlastně nevykonávám, zdá se mi však, že vedle nár.správy nemá akční výbor skutečně valný význam.“²⁰⁷

Ustavením institutu národní správy ve spolcích začala těmto ve své podstatě „trojkolejnost“ moci a vedení, podobně jako to Knapík popisuje v kulturní oblasti.²⁰⁸ Ústřední akční výbor NF vydával směrnice a rozhodoval o existenci spolků, ministři vydávali vlastní vyhlášky a směrnice a jmenovali národní správce/kyně, jakési spojky mezi spolkem a stranickými, státními a svazovými orgány, a konečně také masové (svazové) organizace se

²⁰⁶ NA, fond 626, karton 4-1: Dopis ústřední ředitelky odbočkám z 13. 4. 1948. Zajímavé je, že pravomoci národní správkyň nebyly ve jmenovacím dekretu MPSP nijak konkrétně vymezeny, otevírání pošty bylo mezi pravomoci zahrnuto až v polovině dubna. Otevírání pošty, se týkalo pražské pobočky, brněnská a opavská národní/ho správkyň/ce neměly. Z archivních materiálů YWCA uložených v Národním archivu není jasné, jak národní správkyň postupovala v administrativních záležitostech mimopražských poboček.

²⁰⁷ NA, fond 626, karton 5-3. Dopis je z července 1948. Bylo by jistě zajímavé zjistit, zda pro národní správce/kyně existovaly nějaké směrnice pro jejich práci ve spolcích a organizacích – nakolik byl jejich dohled koordinovaný a důsledný. Fond MPSP jsem však nestudovala.

²⁰⁸ Knapík 2004: 121, 132-3.

mezi sebou dohadovaly – jak dokládá samotná YWCA – o dalším postupu vůči spolkům. Tato mocenská struktura pak byla doplněna skutečností, že velice pravděpodobně z důvodu lepší a efektivnější kontroly spolku musela YWCA veškerou činnost – od počtů členek, kurzů a klubů, přes osnovy přenášek, výjezdy do zahraniční a zahraniční návštěvy, majetkové změny, atd. – hlásit a nechat schvalovat nejrůznějším orgánům státní i stranické správy a masovým organizacím: samozřejmě ÚAV NF, dále místnímu zemskému, později národnímu výboru, okresní osvětové radě, SČM, RČŽ, a dalším.²⁰⁹ Celá tato záležitost je o to tristnější, že nejvýše položené poúnorové spolkové orgány, národní správce/kyně a akční výbory, nemohly spolky odvolat, a to minimálně z toho důvodu, že ani jeden orgán nebyl zaveden ve spolkových stanovách, tudíž tyto orgány neměl kdo odvolat (nehledě na výše uvedený příkaz Firedländerové, aby se uskutečnily pouze mimořádné valné hromady).

Do YWCA tedy byla 6. 4. 1948, se zpětnou platností od 1. 4., dosazena jako národní správkyň „úřednice“ a členka ÚV SČM Bohumila Suchánková.²¹⁰ Z archivních materiálů není zřejmé, na základě jakých kritérií byla vybrána, fond YWCA však obsahuje informaci, že se účastnila jednoho předválečného ywčanského tábora. Vzhledem k členství YWCA v Radě československých žen je jistě zajímavé, že národní správkyň byla jmenována právě členka SČM (přestože ta byla krátkou dobu také „sekretářkou ústř. akčního výboru žen a osvědčila se.“²¹¹) Poukazuje to na fakt, že MPSP mohlo vnímat YWCA jako mládežnickou organizaci (k diskusím, jakou organizací YWCA byla, viz níže).

Jmenovací dekret Suchánkové „ukládá, aby ihned převzala národní správu a vedení spolku, provedla okamžitě řádný soupis veškerého majetku a podala ministerstvu sociální péče o provedení soupisu veškerého majetku potřebné úřední prohlášení.“²¹² V souladu s interními dokumenty ÚAV NF zdůvodňujícími národní správu politickým dohledem nad spolky, sama Bohumila Suchánková o svém novém postu píše: „národní správu nelze posuzovati pouze z hlediska národní správy hospodářské a finanční, ale především jako politickou reprezentaci SČM v YWCA.“²¹³ Ačkoliv není pochyb o linii předsednictva ÚV SČM ve směru slučování

²⁰⁹ NA, fond 626, zejména karton 14.

²¹⁰ Do YMCA byl dosazen národní správce-muž. Při bližším studiu instituce národní správy by bylo zajímavé sledovat jeho genderové aspekty. Karel Kaplan se během naší konzultace podivil, že do obou byl jmenován jako národní správce/kyně pouze jeden člověk. Obvykle totiž byli podle něj jmenováni tři lidé. Kaplan tuto neobvyklost vysvětluje tím, že YWCA i YMCA nebyly velkými spolky. Nicméně by bylo zajímavé zjistit, kolik národních správců/kyň bylo přiděleno do dalších spolků a zda, případně jak, se jejich funkce lišily od národních správců/kyň hospodářských podniků.

²¹¹ NA, fond 626, karton 4-1: Zápis schůze ústředního akčního výboru a výkonného výboru ústředí YWCA z 27. 4. 1948.

²¹² NA, fond 626, karton 14-5.

²¹³ *Tamtéž*: Dopis P.T. ze dne 7. 5. 1948.

spolků a ideologické výchovy mládeže, z archivních materiálů je evidentní, jak uvádím níže v práci, že v samotném předsednictvu probíhaly diskuse o rozsahu slučování a samotné ideologii, a tedy alespoň v době bezprostředně po únoru nemohlo být specifikováno, jakým způsobem „politickou reprezentaci“ provést. Do velké míry to záleželo na samotné Suchánkové.

Příchodem Bohumily Suchánkové jako národní správkyně došlo ke změně zástupkyně YWCA v SČM. Do nástupu Suchánkové se jednání Svazu mládeže v různých záležitostech účastnila členka YWCA, Marie (Manka) Faltová²¹⁴, nástupem Suchánkové se zástupkyní YWCA v SČM stala jednomyslným usnesením ústředního akčního výboru právě národní správkyně. Bohumila Suchánková byla také kooptována do ústředního výboru YWCA, „nikoli však jako národní správkyně, nýbrž z titulu jejího členství v předsednictvu SČM.“²¹⁵ Je možné, že se alespoň tímto prohlášením představitelky vymezovaly proti institutu národní správy, když už nebylo možné se proti ní odvolat? Anebo mělo prohlášení představovat vstřícné gesto vůči SČM? Jakkoliv změna zástupkyň mohla přinést bližší propojení obou organizací, jejich změnou ztratily představitelky YWCA (pokud mezi představitelky nepočítáme samotnou Suchánkovou) možnost účasti na jednáních SČM a tím i kontroly nad případnými jednáními o svém spolku v SČM. Každopádně ztratily možnost tato jednání vůbec iniciovat – tím spíše, že z dostupných zápisů schůzí ÚV SČM vyplývá²¹⁶, že tento o YWCA jednal až v roce 1950, a to v souvislosti se změnou národní správkyně a záležitostmi kolem domu v Žitné.

Proti národní správě bylo možné se do 15 dnů odvolat k ministerstvu vnitra, k čemuž výkonný výbor YWCA vyzval ústřední akční výbor, organizace pak skutečně na poslední chvíli odvolání poslala. Ministerstvo práce a sociální péče však již 28. dubna 1948 odpovídá, že svůj výměr „pozměňuje“, a to tak, že „proti jeho rozhodnutí ve věci zavedení národní správy...není opravných prostředků.“²¹⁷ Což vysvětluje obecnost směrnic pro práci národních správců a správkyně a poukazuje na počáteční nekonkrétnost vize a požadavků ze strany KSČ²¹⁸. Protest proti národní správě pak vystřídal souhlasný postoj, když ve zprávě ministru Čepičkovi z 29. 10. 1948 ÚAV YWCA píše, že jmenování národní správkyně Suchánkové AV

²¹⁴ Bezpečně lze říct, že Faltová se účastnila jednání a příprav Světového festivalu mládeže v roce 1947, a snad i jednání o společných akcích.

²¹⁵ NA, fond 626, karton 4-1, usnesení Schůze ústředního akčního výboru a výkonného výboru ústředí YWCA z 27. 4. 1948.

²¹⁶ NA, fond 100/4, karton 11-59. Je nutné zdůraznit, že fond SČM/ČSM prozatím není zpracován. Některé dokumenty, např. zápisy ze schůzí ÚV SČM, diskuse o jednotné organizaci mládeže, aktivitách SČM, jsou k dispozici právě v tomto fondu.

²¹⁷ NA, fond 626, karton 5-2.

²¹⁸ Kaplan 1991b, Knapík 2004.

YWCA uvítal, protože v tom „viděl cestu k úzké spolupráci a k event. zapojení se do Svazu české mládeže.“²¹⁹ Zda se tedy jednalo o posun v názoru členek samotného akčního výboru – s podáním odvolání totiž musel souhlasit podpisem předsedkyně – anebo v dubnových diskusích ohledně zavedení národní správy a odvolání se proti ní hrály svou roli také nevyjasněné úlohy akčních a výkonných výborů, národní správkyně a ústřední ředitelky, není jasné.

Jednou z prvních záležitostí, kterou musela Bohumila Suchánková řešit, byl návrh okresního akčního výboru NF v Opavě na likvidaci tamější odbočky YWCA. Opavská YWCA dostala neoficiální zprávu, že „YWCA bude zrušena, jelikož zvláště v městě Opavě není [prý] žádoucí, aby mládež vedl někdo jiný než Svaz české mládeže.“²²⁰ Ten k tomu podle Suchánkové neměl akční výbor oprávnění, proto v rámci cesty po moravských odbočkách YWCA tu opavskou na začátku dubna navštívila a na místním sekretariátě její KSČ budoucnost vyřešila, ovšem bez přítomnosti zástupkyň YWCA (!). A to s tím výsledkem, že „[n]yní se s likvidací YWCA nepočítá, naopak je zájem a přání, aby práce YWCA byla ještě širší, aby zahrnovala mnohem širší okruhy lidí, aby úzce spolupracovala s SČM a Radou žen.“²²¹ Činnost YWCA byla v Opavě skutečně zapotřebí, zejména z toho důvodu, že opavský region byl po válce jedním z nejpostiženějších, kojenecká úmrtnost tam v prvních poválečných letech dosahovala přes 30%, „mládež podvýživou nejvíce ohrožená je v Praze a Opavě“²²², a ani Rada žen ani SČM nebyly v tomto regionu příliš aktivní. Opavský zástupce KSČ, pan Strna však nezapomněl připomenout také politickou odpovědnost vedoucích představelek novému režimu.²²³

Velmi brzy a urgentně bylo nutné vyřešit otevírání pošty a drobné výplaty, protože národní správkyně byla časově velmi vytížená, nemohla každodenně docházet do YWCA a spolek tak nemohl provozovat svou běžnou činnost.²²⁴ Suchánková proto sama navrhla, aby ředitelka otevírala naléhavou poštu a prováděla výplaty do 5 000 Kčs. Také navrhla, aby podpisové právo k účtu v Poštovní spořitelně měla kromě ní ještě také ředitelka – což je jistě nutné vnímat jako vstřícné gesto vzhledem k účelu zavedení národní správy.²²⁵ Během

²¹⁹ NA, fond 626, karton 3-1.

²²⁰ NA, fond 626, karton 4-3.

²²¹ NA, fond 626, karton 4-4: Zpráva o návštěvě odboček YWCA v Opavě a Brně vykonané ve dnech 11. 5.–14. 5. 1948 nár.správcem YWCA pí.Suchánkovou a ústř.řed. pí. Fraňkovou.

²²² NA, fond 626, karton 5-3: Zápis schůze ústředního výboru YWCA z 19. 2. 1948.

²²³ NA, fond 626, karton 4-3.

²²⁴ Že z důvodu velkého množství práce nemůže denně docházet do YWCA, píše Suchánková sama. NA, fond 626, karton 5-2.

²²⁵ NA, fond 626, karton 5-2.

následujícího roku, kdy v YWCE působila, pak Suchánková jako nejvyšší představitelka spolku vyjednávala další záležitosti, například jednala o organizaci letních táborů, konzultovala činnost spolku na ÚAV NF, řešila s OV KSČ na Praze 2 otázky domu v Žitné (viz níže), atd. V neposlední řadě se zasadila o zlepšení podmínek domova pro „mravně narušené dívky“ na Újezdě, když po prohlídce na konci roku 1948 dala byt z velké části opravit, protože byl zanedbaný. Ywčanky samotné přiznávaly, že soustředily veškerou pozornost na zařízení domu v Žitné a Újezd šel stranou jejich pozornosti.²²⁶

Z výše zmíněného je tedy evidentní, že Bohumila Suchánková podporovala činnost YWCA a zjevně intervenovala v její prospěch. Je však nutné zdůraznit, že tato interpretace vychází z archivních materiálů pouze fondu YWCA, přičemž z těchto dokumentů nevyplývá nic bližšího o tom, jak Suchánková uplatňovala své prohlášení o „politické reprezentaci“ SČM v YWCA. Fond SČM/ČSM není prozatím zpracovaný, a tak nevíme, jak národní správci/kyně jmenovaní z této organizace působili/y, jaké pokyny ze strany SČM/ČSM (pokud vůbec nějaké mohl dávat) dostávali/y, zda SČM/ČSM nebo ÚAV NF vyžadovali, aby správci/kyně svěřené spolky přesvědčili/y k začlenění do některých masových organizací, jestli se národní správci/kyně scházeli/y na nějakých společných schůzích, atd. Národní správci/kyně museli/y každopádně veškerou spolkovou činnost konzultovat s ÚAV NF – v zápisech ze zasedání ÚAV NF však YWCA vůbec nefiguruje, a vzhledem k tomu, že rozhodnutí ÚAV NF byla YWCA podávána pouze ústně skrze národní správkyně, je otázkou, zda vůbec nějaká oficiální jednání probíhala a jakou roli v nich všechny tři ženy, které se vystřídaly ve funkci národní správkyně YWCA od dubna 1948 do likvidace spolku v lednu 1951, hrály.²²⁷

Činnost Bohumily Suchánkové a také další správkyně Krejčové-Hrubé²²⁸, nicméně poukazuje na to, že institut národní správy nelze jednoduše vnímat prizmatem dualit režim-lid, strana-spolek, přičemž režim a KSČ jsou vnímány jako „ty zlé“ strany mince. Je sice nutné

²²⁶ NA, fond 626, karton 5-3: Zápis schůze ÚAV YWCA z 21. 1. 1949.

²²⁷ NA, fond 357/92. Jelikož YWCA byla příbuznou organizací YMCA a protože obě organizace společně jednaly se SČM ve věci pořádání táborů pro mládež, společně se také dohodly na likvidaci obou organizací v roce 1951, hledala jsem zmínky také o této YMCA, a na základě rady Karla Kaplana také o Charitě a podobných spolcích. Ani ty se však v zápisech schůzí nevyskytují. V dokumentech právního oddělení ÚAV NF jsou dokumenty a zmínky o YWCA i YMCA z první poloviny roku 1948, o nich se rozepisují níže v práci.

²²⁸ NA, fond 626, karton 5-2. Bohumila Suchánková byla na vlastní žádost zproštěna funkce národní správkyně 28. února 1949. Na její místo nastoupila 20.4.1949 Vlasta Krejčová-Hrubá, referentka rekreačního odboru ústředí ČSM, která byla na vlastní žádost a návrh ČSM (měla se zúčastnit zahraniční stáže) odvolána z funkce národní správkyně dne 15.8.1950. Místo ní byla jmenována Helena Kliková, o jejímž krátkém působení lze soudit pouze na základě projevu na neoficiální schůzi zástupkyň odboček YWCA s národní správkyní v listopadu 1950 – ale i zde je otázkou, nakolik je ideologicky zaměřený projev (plný rozporupných sdělení) nutno přičítat spíše směrnicím ÚAV NF, které Kliková pravděpodobně dostala, a nakolik se jednalo o její vlastní názory (zápis schůze, která se konala 30. listopadu, je v kartonu 4-1).

zdůraznit, že národní správa byla institutem *povinně* zavedeným nad spolky a ywčanky nemohly jinak než národní správkyně do spolku přijmout (v opačném případě by je zřejmě čekala okamžitá likvidace) a dokonce se proti ní v první fázi odvolaly, nakonec se však zdá, že národní správkyně zjednodušily činnost spolku a snažily se jej zachovat. Z jednání Suchánkové v Opavě pak vyplývá, že to mohl být právě její status členky KSČ a ÚV SČM, který vymohl pokračování existence této odbočky YWCA. Členství v KSČ anebo titul národní správkyně tedy neznamenal automatickou ideologičnost dané osoby a prosazování „stranické linie“.

Dále se ukazuje, že nelze jednoduše prohlásit masové organizace za „převodové páky“ stranické ideologie a že národní správu nelze vnímat a pojímat jako odosobněnou instituci. Byli to vždy konkrétní lidé se svými agendami, kdo institut národní správy a danou masovou organizaci ztělesňovali a zastupovali a kdo měli možnost individuálně jednat, třeba i proti formulovaným prohlášením o zjednodušení (zmasovění) spolkového života. Individuální rovina se v případě národních správkyní projevila kromě podpory činnosti také v tom, že podle dostupných materiálů vzájemné oslovování mezi ředitelkou Fraňkovou a národními správkyněmi, i ředitelkou a předsedkyní ústředního akčního výboru Friedländerovou nikdy nesklouzlo k „soudružkování“, vždy se jednalo o oslovení „paní“ nebo „milá paní“. K druhé národní správkyni, Vlastě Krejčové-Hrubé, pak měly ywčanky vyloženě pozitivní vztah. Což ale může být ovlivněno skutečností, že Krejčová-Hrubá působila jako národní správkyně zrovna v době, kdy ÚAV NF opět povolil činnost spolku (o přerušení viz níže).²²⁹

V této souvislosti si dovoluji jednu hypotézu, která však není podložena dostatečným archivním výzkumem o činnosti jak národních správkyní v YWCA, tak národních správců a správkyní v jiných spolcích. Mohla mezi národními správkyněmi a představitelkami YWCA vzniknout solidarita na základě společně sdílených zkušeností z postavení žen v tehdejším Československu? Únorové prohlášení AV RČŽ zmiňuje, že právě socialismus je zárukou rovnoprávnosti žen – mohla komunistické funkcionářky, národní správkyně a ywčanky spojovat právě tato idea?

Navzdory oficiální ideologii, která tvrdila, že rovnost mezi ženami a muži je v socialistickém systému zajištěna, si členky KSČ ze všech krajů a úrovní stranické hierarchie

²²⁹ NA, fond 626, karton 5-2: představitelky YWCA Krejčové-Hrubé píší: „Dne 17. t.m. [1949] odpoledne máme [...] vánoční slavnost. Pošleme vám ještě pozvánku. Víme, že máte málo času, ale vidíme Vás vždycky rády. Přejeme Vám do finišu Vaší práce ještě energii a sílu a těšíme se zase na Vás.“ Jiný dopis uvádí: „Když přijde Vaše psaní, je to jako když vcházíte do dveří s úsměvem na tváři. Už se na Vás upřímně těšíme a za psaní a pozdravy děkujeme.“ Vlasta Krejčová-Hrubá, ač zjevně pracovní velmi vytížená, za celou dobu svého působení intenzivně jednala ve prospěch organizace, hledala náhradní místnosti pro činnost, účastnila se celoywčanských akcí.

stěžovaly, jak uvádím v následujícím oddíle, na nezáměr soudruhů-spolustraníků, na to, že ti návrhy svých kolegyň neberou vážně a dokonce ženy vylučují z rozhodovacích procesů – koneckonců i v nejvyšších orgánech strany bylo velmi málo žen. Emancipační snahy RČŽ proto musely být představitelkám KSČ sympatické, koneckonců samy na činnost RČŽ navázaly. Zároveň, jak už bylo řečeno, v některých oblastech nebylo rozvinuto zázemí, kde by se ženy mohly scházet, diskutovat a vzdělávat se. Dlouholetá aktivita YWCA na tomto poli – její podíl na činnosti RČŽ, práce zejména s dívčí mládeží, provozování internátů, poskytování všeobecného zázemí pro dívky i ženy, a možná i v tomto směru vybudovaná prestiž – mohly hrát svou roli v pozitivním vztahu národních správkyn k tomuto spolku. Také Marie Švermová, vrcholná představitelka KSČ, v lednu 1949 údajně prohlásila, že v YWCA jsou „hodnoty“, a proto by neměla být zlikvidována.²³⁰

Sjednocování ženských spolků a spolků mládežnických a tělovýchovných²³¹

Zatímco právní oddělení ÚAV NF v poučnorových týdnech zjišťovalo, jaké spolky v republice existují a zároveň je hned likvidovalo, představitelé a představitelky jak SČM, tak RČŽ začali/y diskutovat, jak konkrétně sjednotit mládež, resp. ženy ve svých organizacích.²³²

Již 28. února 1948 píše Rudé právo o rozhodnutí ÚAV NF sloučit *politické* organizace mládeže ve SČM, či jakkoliv jinak rozpustit mládežnické spolky lidovecké a národních socialistů. Zvýraznění slova „politické“ je na místě, protože z archivních materiálů vyplývá, že některé organizace nesouhlasící se slučováním se později na tento výrok odvolávaly. Rudé právo také píše, že časopisy pro mládež může vydávat jedině SČM, které má právo určit výjimky z tohoto pravidla. Ve stanovách Svazu, který vznikl již v roce 1945, totiž stojí, že „SČM je jednotnou a celonárodní organizací české mládeže, sdružující mládež bez rozdílu politického a náboženského přesvědčení...“²³³

²³⁰ NA, fond 626, karton 5-3: Zápis schůze ÚAV YWCA 10.ledna 1949. V zápise je uvedeno jméno Jana Švermová, podle mého názoru se zřejmě jedná o chybu zapisovatelky.

²³¹ Následující oddíl o sjednocování mládeže a žen je pouze velmi hrubým nástinem. Nebylo účelem této práce sjednocování detailně popsat, komplexnější obraz by vyžadoval další výzkum. Zdálo se mi však důležité zasadit diskusi o existenci nebo neexistenci YWCA do kontextu sjednocování organizací mládeže a žen.

²³² Kromě SČM vyvíjelo aktivitu v oblasti mládeže také MPSP. To na konci března žádá všechny organizace o sdělení počtu chovanců v ústavech (jeslích, školkách, internátech, sirotčincích, domovech mládeže, atd.) spolu s jejich věkem a stavem. Ministerstvo začalo obyvatele internátů a ústavů prověřovat, v roce 1949 tak bylo z pražského internátu v Žitné z důvodu nevyhovujícího kádrového posudku vyloučeno 11 dívek. NA, fond 626, karton 14-4.

²³³ NA, 357/92, karton 70.

Svaz české mládeže pak pracoval na rozšiřování členské základny, před volbami v roce 1948 o to intenzivnější, že mezi svými členy/kami měl pouze 26% straníků.²³⁴ Navíc si strana vytyčila cíl získat do voleb půl milionu mladých, protože mládež je „kolísavá“ a je snadným terčem pro „reakci“.²³⁵ Ačkoliv SČM neměl na počátku roku 1948 mezi „soudruhy“ příliš velkou prestiž, jak konstatují lednová i březnová schůze Ústřední komise mládeže při ÚV KSČ – až do února 1948 totiž neměl „vyhraněný program“, organizoval besedy, národní směny mládeže, spolupracoval s odbory, snažil se pracovat mezi středoškoláky, vytvářel síť referentů mládeže při stranických orgánech, atd. – únorovými událostmi se SČM rázem vyšvihl na přední místo mládežnických organizací s velkým úkolem: sjednotit tělovýchovu a mládež.

Členové a členky Komise mládeže ÚV KSČ (dále ÚKM), v níž zasedal také předseda SČM Zdeněk Hejzlar, však nebyli/y jednotní v tom, jakým způsobem sjednocení mládeže provést, konkrétní kroky vznikaly teprve v průběhu roku 1948 a následujících třech letech.²³⁶ Člen ÚKM Homola na schůzi 2. března prosazoval, že Svaz by si měl připravit půdu pro začlenění všech mládežnických organizací a požadoval převedení vysokoškolských spolků do SČM, Svěrková ale tvrdila, že tímto se sjednocování mládeže nevyjasní. Hejzlar se naopak snažil přesvědčit ostatní, že SČM by měl před volbami dělat pouze nábor členstva. Přítomní se však shodli na tom, že ideologickou jednotu SČM a mládeže vůbec by měli/y udržet mladí/é komunisté/ky, že je potřeba využít mládeže pro volební vítězství KSČ a že strana má za úkol „ukazovat stále morální škodu, kterou mládež i republika utrpěla tím, že mládež nebyla jednotná.“²³⁷ Na schůzi přítomní také jednali/y o Sokolu, a dohodli, že jeho účelem napříště bude pouze tělovýchova, výchova mládeže měla připadnout SČM.

V jednom měli/y představitelé/ky komunistické strany zcela jasno od samého počátku: v orientaci na Sovětský svaz nejen v zahraničně politické oblasti, ale také mezi mládeží. Už na začátku dubna na sjezdu SČM bylo stanoveno, že jedním z hlavních úkolů je „[v]ypěstovat u dětí a u mládeže lásku k s. Gottwaldovi, tak jako mají v SSSR pionýři lásku k s. Stalinovi.“²³⁸

²³⁴ NA, fond 19/3, karton 28, zápis schůze ÚKM z 2. 3. 1948.

²³⁵ *Tamtéž*.

²³⁶ Knapík (2004: 76) hovoří o obecnosti směrnic z jara 1948 v oblasti kulturní politiky, Kaplan (1991b: 17, 24) zase o neujasněnosti prosazování mocenského monopolu v praxi. Postupné sjednocování péče o mládež se krásně ukazuje na příkladu letní táborevé péče. V roce 1948 ještě měly spolky možnost nabírat účastníky a účastnice podle vlastního uvážení, omezeny byly pouze v tom, že nesměly přesouvat majetek bez souhlasu SČM. V roce 1949 rozhodování o účastnících táborev dělal výhradně ČSM, organizace však stále připadla spolkům. V roce 1950 už spolky mohly vykonávat pouze hospodářskou správu táborevých objektů, letní zotavovací péči prováděla výhradně lidová správa.

²³⁷ NA, fond 19/3, karton 28: výrok patří Marii Švermové, přední komunistické funkcionářce, vedoucí oddělení masových organizací ÚV KSČ.

²³⁸ NA, fond 19/3, karton 28: Zápis schůze ÚKM z 6. 4. 1948. Tento výrok zcela jasně odkazuje na nadcházející kult osobnosti, typický pro následující období, do smrti Stalina a Gottwalda.

Prezident Beneš představoval „nebezpečnou konkurenci“, SČM a komise mládeže proto začali v rámci různých akcí (soutěží tvořivosti mládeže, oslav, kulturně osvětových akcí) propagovat přednosti Sovětského svazu a budovatelské úsilí Gottwaldovy vlády. Kromě jednotné zahraniční orientace měl SČM pod dohledem také organizaci letních táborů, školení vedoucích pracovníků/ic táborů i spolkových klubů, v neposlední řadě pak začal zakládat skupiny v internátech a na školách.²³⁹

„Podle dosavadních zkušeností se ukazuje, že až na potíže místního rázu probíhá akce sjednocení tělovýchovy uspokojuvě. Rozšířené akční výbory Sokola pracují svědomitě – podle pokynů ÚAV Sokola,“ píše v polovině dubna V. Lorenc, člen předsednictva ÚV SČM, v zápise pro ÚAV NF. Netušil, že sokolské akční výbory možná pracovaly svědomitě, ale ne všude a ne zcela ve prospěch KSČ, jak se ukázalo na červnovém všesokolském sletu, kdy došlo k masivním protestům proti komunistickému režimu. S mládežnickými organizacemi už to bylo složitější, protože

„všechny zprávy z míst, okresů a krajů [se shodují] v tom, že až na určité přestupové hnutí do SČM sjednocení mládeže ve smyslu usnesení předsednictva ÚAV se neprovádí. Zásadní usnesení předsednictva ÚAV-NF znělo v tom smyslu, že politické strany samy po provedení oěisty převedou své odbory mladých do SČM. V děsledku toho, že takřka všechny stranické orgány bývalé strany nár.soc. a ěsl. strany lidové se rozpadly, není zde prakticky v celě zemi orgánu, který by toto usnesení provedl... Některé zprávy o likvidaci samostatné ěinnosti odborů mládeže využívají tohoto stavu a přímo a vědomě sabotují možnost sjednocení. Na některých místech byly spáleny seznamy, zašantroěeno jmění, falšovány protokoly ze schůzí před 21. únorem atd. Na jiných místech přecházejí skupiny mládeže do jiných spolků [...] a převádějí tam i jmění, příp. inventář. Pod novou hlavičkou hodlají provádět poloilegálně a maskovaně ěinnost politickou.“²⁴⁰

Které organizace a spolky „sabotovaly“ slućování a co pěsně se pod slovem „sabotáž“ skrývá, z dokumentů nevyplývá, teprve dalšě výzkum by urćil, zda a do jaké míry se jednalo o neplnění směrnice anebo o paranoidní pědstavy vedoucích pědstavitelů KSČ. Stížnost na obtížné sjednocování mládežnických organizací však není zcela oprávněná, protože z materiálů YWCA se ukazuje, že ta opakovaně nalěhala na stanovisko ÚAV NF v otázce sjednocení se Svazem ěeské mládeže, akční výbor YWCA toto sloućení dokonce navrhoval, ÚAV NF se v této věci ale nikdy definitivně nerozhodl.

Jelikož docházelo k údajným „sabotážím“ sjednocení mládežnických organizací, Zdeněk Hejzlar na schůzce s ÚAV NF navrhl, aby se Komise mládeže (při ÚV KSČ) stala pomocným orgánem ÚAV NF, jejímž „úkolěm by bylo, aby pro pěchodnou dobu byla

²³⁹ O letních táborech a internátech viz oddíl o spolupráci SČM a YWCA.

²⁴⁰ NA, fond 357/92, karton 70. Záznam porady ÚAV NF se s. Hejzlarem z 19. 4. 1948.

pomocníkem při sjednocování mládeže a později pomáhala řešit různé otázky mládeže...²⁴¹ Tato komise pak měla po červnových volbách začít rozhodovat o činnosti spolků a dalších otázkách mládeže. Slučování organizací však v průběhu léta komise neřešila, diskuse se týkaly v první řadě všesokolského sletu, dále otázek středoškoláků, skupin SČM v závodech, staveb mládeže, pracovních brigád, vytváření branných skupin mládeže, atd.

Na rozdíl od sjednocování mládežnických a tělovýchovných spolků – kde mělo SČM velkou konkurenci v Sokolu, Junáku a dalších spolcích – bylo sjednocování žen výrazně usnadněno rozpadem ženských organizací nekomunistických politických stran a převzetím kontroly nad RČŽ, včetně jejího majetku.²⁴² K 25. únoru měla Rada čsl. žen sice pouze 1758 členek, zato v ní bylo sdruženo 22 spolků: mj. Ústředí českých hospodyň, jejichž předsedkyní byla členka YWCA Růžena Pelantová, a Ženský klub český, jehož AV předsedala také členka YWCA JUDr. Věra Mouralová.²⁴³ (Po své transformaci v roce 1948 měla RČŽ 69 487 členek.²⁴⁴) Okamžitě začala postupná likvidace členských spolků RČŽ jejich rozpuštěním nebo začleněním, do brněnské YWCA tak údajně vstoupily *Akce pro kulturní a politické uvědomování žen a Jednota žen a dívek pro sociální práce*.²⁴⁵ Samotnou YWCA tento osud nepotkal za prvé kvůli neujasněnému vztahu k SČM, za druhé proto, že byla součástí Světové YWCA s ústředím v Ženevě.²⁴⁶ Ale stejně jako u mládeže, také na poli ženských organizací ještě dlouho po únoru probíhaly diskuse o tom, na jakém principu jednotnou organizaci žen vybudovat.²⁴⁷

„Únorovými událostmi byla posunuta do popředí otázka, zda má být vybudována zvláštní ženská organizace, a to masového typu...“²⁴⁸ píše Julie Prokopová, místopředsedkyně AV RČŽ. V poválečném období totiž existovaly dvě mimostranické organizace slučující ženy v širším měřítku, Rada československých žen (RČŽ) – fungující na bázi spolkové – a Národní

²⁴¹ *Tamtéž*.

²⁴² Podrobnější popis činnosti českých ženských organizací a postupné likvidace ženského hnutí po roce 1948 sestavila ve své bakalářské práci z r. 2004 Helena Skálová. Její práce se však kromě vzniku AV RČŽ rokem 1948 téměř nezabývá a nevěnuje se ani diskusím o podobě jednotné organizace žen. Práce je uložena v knihovně Gender Studies, o.p.s., a v knihovně TGM v Praze-Jinonicích.

²⁴³ NA, fond 100/4, karton 13-78.

²⁴⁴ Skálová (2004).

²⁴⁵ NA, fond 100/4, karton 13-78. Materiály fondu YWCA v Národním archivu však o tomto sloučení mlčí. Ani členské statistiky nepotvrzují sloučení, počet členek pobočky v Brně se totiž v průběhu roku 1948 snížil. Potvrzení nebo vyvrácení této informace by snad mohl nabídnout fond YWCA v Zemském moravském archivu v Brně.

²⁴⁶ NA, fond 626, karton 15-2: Zápis schůze ideového výboru mládeže z 26. 1. 1950. Z tohoto zápisu také vyplývá, že na poč. roku 1950 zůstala YWCA jedinou organizací nezačleněnou do RČŽ.

²⁴⁷ Dopis Rady žen Marii Švermové z 9. 4. 1949 zmiňuje schůzku u ministra spravedlnosti s. Čepičky, na níž „[s]oudruh dr. Čepička v rozhovoru s námi uplatňoval svůj názor, že ženské hnutí u nás by mělo býti vedeno po linii NF obdobně jako byla NFŽ a ne jako celostátní masová organizace.“ Slučovací sjezd českých a slovenských ženských organizací do Českého svazu žen se konal až na jaře 1950.

²⁴⁸ NA, fond 100/4, karton 13-78: nedatovaný dokument.

fronta žen (NFŽ) – slučující členky politických stran a fungující na stejném principu jako Národní fronta. Okamžitě po únoru pak začala Ústřední komise žen (sdružující komunistické ženy a fungující při ÚV KSČ) diskutovat o tom, jak by jednotná organizace žen měla být vytvořena a na své schůzi na začátku dubna se shodla, že z politického hlediska je nepřijatelné vytvářet obdobu Národní fronty žen, která byla spolu s rozpadem předúnorové NF zlikvidována. Vzhledem k rovnému postavení členek v NFŽ by tím komunistická strana totiž ztratila monopolní postavení a kontrolu nad organizací.

Ačkoliv ihned po únoru vznikl návrh na vytvoření masové organizace žen s názvem Jednota československých žen (na Slovensku by byla organizace autonomní s názvem Živena – Sváz slovenských žien), tento návrh se z blíže neznámých důvodů neuskutečnil. Prokopová ale pokračuje:

„[p]odle rozložení síly strany a velkých zájmových organizací vyhovovala by vrcholná organizace, ne však masového typu. Důvod: úkol KSČ po linii získávání žen do strany není ještě ukončen, právě tak, jako nejsou ještě komise žen při všech organizacích strany a valná část žen zůstává nepodchycena... [Vrcholnou organizací žen] byla by paralyzována roztržitost stejných podniků jednotlivých zájmových organizací a docíleno jednotné reprezentace žen v každém místě. Pro masovou organizaci mluví jedině jeden důvod a to, že úkoly práce mezi ženami vyžadují značné náklady a bylo by nutné občasně subvencování vrcholné ženské organizace. Při masovém náboru by tato starost odpadla, neboť by byly získány prostředky členskými příspěvky...“²⁴⁹

Ať už vrcholná nebo masová, organizace měla být prostředkem pro nábor žen do *strany*. Že sjednocování žen nebylo vedeno feministickými emancipačními snahami, ale čistě pragmaticko-mocenskými, zmiňuje jednak Prokopová, když hovoří o tom, že velká část žen není stranou „podchycena“, a dále projev Klementa Gottwalda, který pronesl na sjezdu komunistických funkcionářek v listopadu 1947:

„[j]e vás ve straně již na 400.000. Žádná strana se nemůže pochlubit takovým počtem, takovým procentem, ale my se nespokojujeme s 400.000. Je to málo. A vás musí být v komunistické straně ještě víc. Vy musíte pro naši stranu získat další sta a statisíce žen bezpartijních, žen pracujících, žen dělníků, žen rolníků, žen našich městských středních vrstev. [...] Myslím, že konference velmi přispěje k tomu, aby naše ženy ještě více než dosud staraly se o vzrůst naší strany, aby se postaraly o to, aby byly zmařeny všechny úklady zpátečníků, proti novému lidově demokratickému režimu, proti naší straně...“²⁵⁰

Tomuto úkolu měla sloužit právě sjednocená RČŽ, jejíž akční výbor se okamžitě po únoru přihlásil k budovatelským aktivitám, boji proti fašismu a za mír a získávání žen do zaměstnání. O rok později pak archivní materiály hovoří o tom, že: „[h]lavním úkolem ženského hnutí je

²⁴⁹ *Tamtéž*. Je možné, že vznik masové organizace žen, Svazu československých žen, k němuž došlo v roce 1950, byl veden mimo jiné těmito ekonomickými důvody.

²⁵⁰ NA, fond 100/4, karton 13-75. Projev soudruha Gottwalda na III. sjezdu funkcionářek KSČ dne 23. 11. 1947.

snaha, aby se urychleně zvyšovalo *politické uvědomění žen*.²⁵¹ Rada žen se tedy měla stát nástrojem, řečeno Kaplanovým termínem „převodovou pákou“, stranické ideologie.

Co byla Prokopovou zmíněná „stranická“ vize zájmů žen a co znamenala „jednotná reprezentace žen“? Jak vůbec bylo možné při počtu několika milionů žen v republice dosáhnout jejich „jednotné“ reprezentace? Zdá se, že je nutné alespoň v počáteční fázi režimu oddělit důvody sjednocování žen do masové organizace od vlastní činnosti RČŽ, která nebyla úplně jednoznačně (budovatelsky, stranicky) zaměřená, ačkoliv se obojí dělo za účelem prosazování komunistické ideologie a mocenského ovládnutí společnosti.

Již v předúnorové RČŽ byly zastoupeny nejen ženské spolky a individuální nestranické členky, ale také ženy všech politických stran, včetně KSČ (Julie Prokopová byla její místopředsedkyní). Rada československých žen pokračovala v meziválečné linii emancipačních snah a tak mezi její hlavní aktivity patřila podpora ekonomické aktivity žen, včetně budování systému státní péče o děti, zrovnoprávnění žen v rodině, vyšší zastoupení žen v politice, zakotvení rovnoprávnosti v Ústavě, atd.²⁵² Vzhledem k rovnostářské ideologii pak komunistkami ovládaná pounorová RČŽ jen logicky navázala na poválečnou činnost RČŽ - pokračovala v budování jeslí a školek, pracovala na mechanizaci domácností²⁵³, snažila se dosáhnout vyššího zastoupení žen při národních výborech i ústředních orgánech a prosazovat jejich zájmy, pracovala mezi zemědělskými a dělnickými ženami. Zaměření činnosti Rady československých žen po únoru tedy neprosazovalo pouze mocenské ambice a boj proti zpátečnickům, rozhodně pak nešlo pouze o „vzrůst strany“. Naopak se zdá, že se Rada snažila skutečně pracovat na lepší situaci žen v tehdejší Československu.

Gottwald ve svém projevu k funkcionářkám dále pronesl, že ženy by se měly ve straně cítit „jako doma“, strana by jim měla dát „oporu“. Avšak Julie Prokopová, stejně jako mnohé další funkcionářky, si průběžně stěžovaly na nedostatek organizačního a administrativního

²⁵¹ NA, fond 357/92, karton 67, mnou zvýr. Na samostatnou práci by pak bylo postavení žen ve vedoucích pozicích v komunistické straně. Kromě prominentních funkcionářek jako Marie Švermová, Anežka Hodinová-Spurná, Julie Prokopová, se v prostudovaných fondech pro tuto práci neobjevily téměř žádné další.

²⁵² NA, fond 100/4, karton 13-78. Projev Františky Zemínové na sjezdu NFŽ, nedatovaný dokument z doby zahájení přípravných prací na nové ústavě (zřejmě se tedy jedná o rok 1946), dalšími zdroji pak jsou Skálová (2004) a článek Evy Uhrové *Rada československých žen*, publikovaný na www.feminismus.cz 22.8.2005.

²⁵³ K tomuto účelu mělo sloužit družstvo *Osvobozená domácnost* (které mimochodem provádělo úklidové práce v domě YWCA v Žitné). Kromě toho chtěla komunistická Komise žen vytvořit z Ústřední českých hospodyň zajímavý, ve své podstatě feministický počin: „hospodyňský výzkumný ústav, který bude za spolupráce s ministerstvem výživy, zdravotnictví a průmyslu vědecky pracovat na výzkumnictví, na všech pracích v domácnosti zkoumat nejlepší pracovní metody, recepty, přístroje a také konečně jednou zhodnotí národohospodářský význam domácí ženské práce....“ (NA, fond 357/92, karton 67)

zázemí pro svou práci při ÚV KSČ, na nepochopení ze strany spolustraníků-mužů²⁵⁴, prosazovaly ustavení referentů/ek pro ženy a komisí žen při krajských výborech (stejně tak SČM prosazoval referáty/ky pro mládež), aby práce se ženami byla snadnější, ale také proto, aby zájmy žen byly skutečně (a konečně) prosazovány:

„[i] když nechceme to zevšeobecňovat, přece musíme říct otevřeně, že v části krajských výborů, ale především v okresních výborech nahlíží se na práci mezi ženami jako na nutné zlo nebo jako ne doménu žen. Zjistily jsme, že práce mezi ženami přijde velmi zřídka a nebo vůbec ne na pořad jednání krajských výborů a ještě míň na okresních výborech. Jen v málo krajích nebo okresích je práce mezi ženami zodpovědnými funkcionáři soustavně kontrolována a nebo přímo s funkcionáři propracována. [...] Návrhy, názory a posudky vedoucích soudružek jsou jen málokdy brány v úvahu, ba ani se o nich nejedná. Není ojedinělým zjevem, že funkcionář okresů prohlásil: „že žena at' se nemíchá do politiky“ /Varnsdorf/ nebo že se nedovolí soudružkám obsazovat schůze /Sušice/...“²⁵⁵

Přes zjevnou nerovnoprávnost postavení žen a mužů, představitelům KSČ podle funkcionářek Komise žen „[n]ejde o feministické hnutí, ježto v lidové demokracii nemají pro ně ženy důvodu, je úplná rovnoprávnost.“²⁵⁶ Ukazuje se zde tedy genderová nerovnost, na níž byl nově nastoupený režim založen: témata nastolená ženami nebyla pro komunistické funkcionáře důležitá a samotná činnost žen v politice byla zásadním způsobem snižována. Ženy však měly zajistit masovost strany a podporovat nově nastoupený režim, v neposlední řadě také přispět k co největší ekonomické výkonnosti společnosti zapojením do pracovního trhu. Zároveň se ukazuje rozpor, kdy na jedné straně hovořili představitelé komunistické strany o cestě k socialismu, o jeho postupném budování (zvyšování „politického uvědomění žen“), na druhou stranu podle něj socialismus již nastal, resp. rovnoprávnost mezi muži a ženami v něm zakotvená, vedoucí funkcionáři KSČ proto nepovažovali za nutné, přes zjevné rozpory a protesty funkcionářek, se těmito otázkami zabývat a analyzovat genderové aspekty společnosti. Otázka rovnoprávnosti žen tak byla (opět) odsunuta jako nepodstatné téma. Evidentně tak hrály

²⁵⁴ Na „nepochopení krajských činitelů“ naráželo například zakládání mateřských školek a jeslí a protože RČŽ neměla finanční prostředky na jejich vybudování, musela ustoupit. V následujícím roce už ovšem dostala dotaci od MPSP ve výši přes pět milionů korun, a přesvědčování soudruhů se tak podstatně usnadnilo. NA, fond 357/92, karton 67.

²⁵⁵ NA, fond 100/4, karton 13-75: Dokument z 29. dubna 1948 adresovaný sekretariátu ÚV KSČ. Při čtení materiálů Komise žen vyplynuly také další zajímavé oblasti zkoumání. Například se jedná o otázky genderovanosti programu a činnosti KSČ, proměny genderového řádu společnosti, vyjednávání, prosazování a zpětná reflexe oné „jednotnosti“ v reprezentaci žen, i reprezentace žen vůbec. Z archivních materiálů se také ukázalo velmi zajímavé téma rozdílů v rétorice mezi vrcholnými představiteli a představitelkami komunistického režimu.

²⁵⁶ NA, fond 357/92, karton 67.

otázky genderové nerovnosti a genderových stereotypů při ustavování komunistického režimu velkou roli.²⁵⁷

Diskuse o podobě jednotné organizace žen byla na nějakou dobu ukončena valnou hromadou RČŽ, která se konala v polovině června 1948. Na ní byla RČŽ ustavena jako jediná organizace sdružující ženy na široké základně (kromě nadále existující Komise žen při KSČ), z názvu organizace pak bylo vypuštěno slovo „československých“.²⁵⁸ Už v roce 1949 se ale otázka sjednocování práce se ženami vrátila na stůl a na jaře 1950 došlo ke slučovacímu sjezdu Rady žen a Živeny – Svazu slovenských žien.²⁵⁹

YWCA mezi RČŽ a SČM

Zmíněné diskuse o podobě jednotných masových organizací se týkaly také YWCA. Ta se totiž únorovými událostmi dostala do situace, kdy neměla směrnice pro svou další práci – má se začlenit do RČŽ nebo SČM, či bude zlikvidována? Tento nevyjasněný vztah začal velmi záhy po únoru působit problémy. Zatímco představitelky YWCA čekaly na sdělení ÚAV NF, ke které z obou masových organizací patří, samy mezi sebou o tom vedly diskuse. Na červnové schůzi ústředního akčního výboru poslankyně Pažoutová, dlouholetá členka a předsedkyně brněnského AV YWCA, navrhuje, aby YWCA byla „*pouze mládežnickou organizací a ne společnou organizací se SČM a Radou žen.*“²⁶⁰ Vyplýval tento návrh ze skutečnosti, že členstvo YWCA byly zejména dívky? Anebo by členství v obou organizacích znesnadnilo kontrolu nad spolkem? Pažoutová se jako bývalá sociální demokratka v červnu v souvislosti se sloučením sociální demokracie s KSČ stala členkou KSČ, mohl tento návrh odrážet nějakou změnu v jejím vlastním postoji?

Zápis nezmiňuje bližší vysvětlení jejího návrhu a diskuse o něm byla odložena, protože na jednání chyběla předsedkyně Běla Friedländerová. Nicméně už následující měsíc se v dopise na ústřední městskou péči o mládež magistrátu hl.m. Prahy YWCA vymezuje „jako

²⁵⁷ Scott 1988 poukazuje na to, že autoritářské režimy jsou ve své většině patriarchální a kontrolují společnost skrze ženská těla. Jak se tato kontrola uplatnila na romském obyvatelstvu Československa viz Sokolová 2008. Pro diskusi v rámci nacistického Německa viz debatu mezi C. Koonz, G. Bock a A. von Saldern (Sokolová 2004).

²⁵⁸ Skálová (2004). Z dalších archivních materiálů však vyplývá, že název Rada *československých* žen a zkratka RČŽ byl používán i nadále, vedle názvu Rada žen, RŽ.

²⁵⁹ Podle materiálů ÚKŽ ve fondu ÚAV NF komunistické vedení rozhodlo, že Rada žen bude organizací masovou nikoliv střechovou, dotována ministerstvem informací. Úlohu zamýšlených referentek pro ženy při místních národních výborech měli otázky žen měli/y převzít osvětoví inspektoři/rky (NA, fond 357/92, karton 67, nedatovaný dokument).

²⁶⁰ NA, fond 626, karton 5-3: Zápis ze schůze ÚAV YWCA ze dne 2.6.1948.

převážně mládežnická organizace.²⁶¹ Na schůzi předsednictva RČŽ v září 1948 pak zazněla informace „o návštěvě paní Suchánkové, která žádá, aby YMCA byla uvolněna ze svazku sdružených spolků RČŽ, poněvadž patří spíše do Svazu čs. mládeže.“²⁶² Zřejmě se jednalo o iniciativu Suchánkové, či snad SČM, žádné rozhodující usnesení totiž ani ÚAV YWCA ani ÚAV NF nevydal.

Přestože dokumenty RČŽ z období po valné hromadě, která se konala 20. června 1948, YWCA nezmiňují (při vyjmenovávání organizací, v kterých jsou sdruženy ženy, YWCA nikdy nefiguruje), a nabízí se tak otázka, zda YWCA nebyla na podzim z RČŽ skutečně „uvolněna“, zdá se, že k tomu nedošlo. Ywčanky se na svých podzimních schůzích národní správkyňe opakovaně dotazovaly, zda již proběhlo jednání ÚAV NF, jež by o budoucnosti spolku rozhodlo, a Suchánková vždy odpověděla, že „se poptá“, případně že věc „bude urgovat“. V Brně se pak YWCA na podzim 1948 přihlásila ke svému vztahu k Radě žen, když podle usnesení brněnského ZNV měly být všechny dívčí internáty převedeny do správy výborů buď RČŽ nebo ZNV. YWCA se rozhodla pro Radu žen, dvě její členky totiž byly ve výboru Rady žen.²⁶³

Posledními zmínkami o otázce vztahu k SČM a RČŽ v materiálech YWCA je zasedání ÚAV YWCA v lednu 1949, na němž Friedländerová oznámila, že Rada žen spolu se SČM rozhodly, že YWCA je mládežnickou organizací.²⁶⁴ V květnu 1949 však Běla Pažoutová znovu zdůrazňuje, že je nutné vyjasnit postavení YWCA k Radě žen a ČSM²⁶⁵, k čemuž přes řadu urgencí ze strany YWCA nedošlo vlastně až do likvidace spolku v roce 1951.²⁶⁶

Postoj RČŽ a SČM k YWCA po únoru 1948 se všemi proměnami a kontinuitami nelze na základě dostupných archivních materiálů zcela rekonstruovat. Z výše zmíněného je zřejmé, že obě organizace o ní jednaly, společná schůzka se ale velmi pravděpodobně neuskutečnila. Zmíněná zpráva právního oddělení ÚAV NF navrhuje likvidaci YMCA uvádí, že na rozdíl od SČM vede YMCA mládež v náboženském duchu a právě tento aspekt se podle zprávy ukázal ze strany Svazu pro spolupráci obou organizací jako problematický. Představitelé SČM totiž

²⁶¹ NA, fond 626, karton 14-4: Dopis Magistrátu hl.m. Prahy, ústřední městské péči o mládež, ze dne 12. 7. 1948.

²⁶² NA, fond 100/4, karton 14-79: Schůze předsednictva RČŽ z 21. 9. 1948. Zmíněná YMCA je překlepem, v textu má být YWCA.

²⁶³ NA, fond 626, karton 4-4: Zpráva o činnosti YWCA k 25. 1. 1949. Ony dvě členky zpráva nejmenuje, jednalo se však o poslankyni Bělu Pažoutovou, předsedkyni AV YWCA v Brně, a Helenu Držmíškovou, členku brněnského AV YWCA.

²⁶⁴ NA, fond 626, karton 5-3: Zápis schůze ÚAV YWCA z 10. 1. 1949.

²⁶⁵ *Tamtéž*: Zápis schůze ÚAV YWCA ze dne 30. 5. 1949.

²⁶⁶ Po neustálém omezování činnosti a hospodářské neúnosnosti spolek udržet, se představitelky YWCA spolu s představiteli YMCA rozhodli/y ke společné likvidaci obou spolků k 31. 1. 1951.

tvrdili, že náboženská výchova patří církevním organizacím.²⁶⁷ Je možné, že stejná nechuť panovala k začlenění YWCA do SČM, a také proto bylo společné jednání obou organizací stále odkládáno (kromě mezinárodního aspektu a stále očekávaného rozhodnutí ÚAV NF).

S oběma organizacemi však YWCA přes všechny nejasnosti spolupracovala po celý rok 1948.²⁶⁸ Se Svazem české mládeže se jednalo v první řadě o spolupráci při pořádání letních táborů. V polovině dubna proběhla schůzka národního správce YMCA, národní správkyně YWCA a zástupce SČM, bez účasti samotných zástupců a zástupkyň spolku²⁶⁹, na které byla dohodnuta organizace letních táborů mládeže a na níž byla „stanovena zásada, že objekty YWCA a YMCA slouží jedině mládeži a veškeré přesuny jiné jsou možné jen se svolením SČM.“²⁷⁰ Táborová mládež měla být v létě 1948 rozdělena do dvou skupin: jedna skupina spadala svým věkem do Skautu (15-21let), druhá do Junáka (14-15let). SČM si proto na schůzce vyžádal, aby se skautská vůdkyně účastnila ywčanského tábora starších dívek, a junácká tábora mladších dívek, aby mohly účastnice táborů „poučovat o obou organizacích“, SČM však zároveň YWCA nabídl, že se zástupkyně YWCA mohou účastnit táborů SČM.²⁷¹ Tento rok ještě mohla přijímat přihlášky od dívek YWCA sama (další rok už o účasti nebo neúčasti na tábore rozhodoval ČSM), ač už zde se objevila tendence kontroly: o definitivním přijetí na tábor měla rozhodnout tříčlenná komise složená ze zástupců/kyň YWCA, YMCA, a SČM.²⁷² „Svaz české mládeže vyžádal si též z YWCA tři osoby, které by spolupracovaly v táborové komisi SČM,“²⁷³ na schůzku však SČM (úmyslně?) zapomněl zástupkyně YWCA pozvat.²⁷⁴

Některé plánované tábory YWCA se ovšem nakonec nemohly uskutečnit, protože „došlo k nečekaným zásahům a akcím [...] Všechny tyto zásahy znamenají pro Y.W.C.A. velké a nenahraditelné finanční ztráty a omezení možnosti rozvoje práce.“²⁷⁵ Vaňov u Ústí nad Labem, který YWCA měla v národní správě, byl zabrán „místními činiteli“, Národní bankou,

²⁶⁷ NA, fond 357/92, karton 101.

²⁶⁸ YWCA spolupracovala také s jinými organizacemi, např. ÚRO, Národní ústředí sociální a zdravotní péče, Ústřední svaz nemocenských pojišťoven, Společnost pro potírání pohlavních chorob, atd. Ty však z hlediska tématu této práce nejsou důležité.

²⁶⁹ Na schůzi ÚAV YWCA 15. 4. 1948 byla poprvé členkám představena Bohumila Suchánková, která ihned přítomným podala zprávu o jednání se SČM. Kdo však schůzku inicioval, nelze z dokumentů vyčíst.

²⁷⁰ NA, fond 626, karton 4-1: Zápis o schůzi ústředního výboru YWCA z 5. 5. 1948. Tato skutečnost pak potvrzuje, že SČM se snažil dostat do své péče veškerou mládež, případně objekty pro svou činnost, YWCA pak mohla být vnímána jako mládežnická organizace.

²⁷¹ *Tamtéž.*

²⁷² *Tamtéž.* Dopis ústředí YWCA odbočkám z 17. 4. 1948.

²⁷³ *Tamtéž.* Zápis o schůzi ústředního výboru YWCA z 5. 5. 1948.

²⁷⁴ NA, fond 626, karton 4-4: Zpráva o činnosti organizace určená ÚAV NF, do rukou ministra Čepičky, datována 29. 10. 1948.

²⁷⁵ NA, fond 626, karton 5-3. V zápise ÚAV YWCA z 3. 8. 1948.

kteřá v objektu chtěla zřídít středisko pro polské děti.²⁷⁶ YWCA – přesněji národní správkyňe – pak okamžitě zahájila jednání o jeho navrácení, případně navrácení investice (ve výši 73 000,- Kčs). Ztráta tohoto objektu vedla k velkým hospodářským ztrátám pobočky a v konečném důsledku k jejímu zániku na podzim 1948.²⁷⁷ Další objekt, Zahrádky u Opavy, který měla opavská YWCA v pronájmu, zabralo KSČ pro politickou školu. A nakonec bez jakéhokoliv předchozího hlášení zabrala v květnu vojenská správa zámeček v Dukovanech, o jehož koupi YWCA už dlouho uvažovala. Je otázkou, nakolik tyto objekty byly zabráný, protože jednoduše vyhovovaly daným orgánům, které tak uplatňovaly svou mocenskou nadvládu, anebo bylo účelem finančně omezit činnost YWCA. V Dukovanech se nakonec letní tábor konal (možná i proto, že byl o rok dříve oceněn jako vzorný tábor²⁷⁸), ywčanské tábory se toho (údajně studeného) léta konaly také ještě v Rezku v Orlických horách, v Brňově u Valašského Meziříčí – oba objekty byly majetkem ústředí YWCA – a v Libverdě u Frýdlantu. V důsledku záboru některých objektů a nejasností ohledně pořádání letních táborů v jiných poklesl počet účastnic táborů oproti roku 1947 na polovinu (600), což pro YWCA představovalo velké finanční ztráty.²⁷⁹

Další formou spolupráce se SČM měly být internátní výbory. Už 4. března 1948 vydává MPSP rozhodnutí, s odvoláním na únorové usnesení ÚAVNF o „jednotném organisování mládeže ve Svazu české mládeže“, kterým

„ukládá ředitelům a vychovatelům domovů mládeže a Závodních domovů mládeže, aby i - h n e d vhodným způsobem poučili všechny chovance o významu jednotné organisace mládeže a učinili opatření na podporu okamžitého ustavení skupiny Svazu české mládeže v domově. Ustavení těchto skupin v Závodních domovech mládeže třeba provést za účasti zástupce příslušené složky Revolučního odborového hnutí a SČM.“²⁸⁰

Ministerstvo zároveň žádá o informace o ustavení skupin se sdělením jmen funkcionářů nejpozději do 31. 3. 1948. Skupiny SČM v internátech byly zakládány, podle zprávy brněnské YWCA z podzimu 1948, jako samostatné spolky s vlastními stanovami, což v podstatě znamená, že organizace provozující internáty nad nimi ztratily dohled.

V polovině května uspořádal SČM poradu internátních skupinách, na níž její předsedající J.Rylichová „upozorňuje, že nikdy nebude činěn nátlak na některý internát, že však SČM plní příkaz ministerstva sociální péče, které o utvoření skupin rozhodlo a že

²⁷⁶ NA, fond 626, karton 5-3: Zápis schůze ÚAV YWCA z 3. 8. 1948.

²⁷⁷ *Tamtéž.*

²⁷⁸ *Tamtéž*: Zápis schůze ÚAV YWCA ze dne 27. 4. 1949. YWCA tím získala 6666 Kč.

²⁷⁹ NA, fond 626, karton 3-2.

²⁸⁰ NA, fond 626, karton 14-4, zvýr. v orig.

v případě, že se někde skupiny nevytvoří, je SČM povinen toto ministerstvu hlásit, důsledky toho pak dosud nejsou známy.²⁸¹ V době, kdy byla v plném proudu činnost akčních výborů, zatýkání a zastrasování, je představa absence „nátlaku“ absurdní. Kromě toho, v případě, že MPSP skutečně neznalo důsledky neustavení internátní skupiny SČM, může výrok potvrzovat Kaplanovu tezi, že komunistická strana vytvářela systém uplatňování svého mocenského monopolu v praxi teprve „za pochodu“.²⁸² V internátech YWCA v Praze a Brně nicméně k ustavení skupin SČM nemohlo dojít, protože „podle pokynů paní národní správkyně B.Suchánkové musí se vyčkati do konečného vyřízení vztahu YWCA k SČM.“²⁸³ K tomu do konce roku 1948 sice nedošlo, ještě na podzim 1948 je ustavení skupin bodem jednání ÚAV YWCA se stále stejnou informací o nevyjasněném vztahu SČM-YWCA²⁸⁴, internátní skupiny SČM ale nakonec vznikly jak v pražském, tak brněnském internátu YWCA.

Ačkoliv na jaře 1948 internátní skupiny SČM vzniknout nemohly, ubytované dívky se akcí pořádaných SČM účastnily. Vlastně se jednalo o návaznost na předchozí účast na národní směně na podzim 1947²⁸⁵, tentokrát však byly úplně jiné politické podmínky a společné aktivity SČM a YWCA je proto podle mého názoru nutno vnímat také v kontextu spoluúčasti YWCA na ustavování komunistického režimu. V internátech se uskutečnil například předvolební projev, který „jest nutno povinně uspořádat ve všech domovech“, jak zaznělo na zmíněné schůzi k internátním výborům SČM, v květnu se dívky účastnily také májového průvodu.²⁸⁶ Později se internáty zapojily do soutěží tvořivosti mládeže (STM).²⁸⁷ Celá YWCA se pak účastnila březnové národní *směny vítězství*, kterou organizoval SČM, a to tím, že vyklidila sklepy a odnesla odpad z domu v Žitné.²⁸⁸

Spolupráce s Radou československých žen byla mnohem užší a komplexnější než se SČM. Jako členská organizace RČŽ měla YWCA zástupkyně v nejrůznějších komisích a pracovních výborech a účastnila se schůzí „zvláště komise sociální, zdravotní, školské, komise

²⁸¹ NA, fond 626, karton 14-9.

²⁸² Kaplan 1991b: 17, 24.

²⁸³ NA, fond 626, karton 14-4: Dopis Magistrátu hl.m. Prahy, ústřední městské péči o mládež, ze dne 12. 7. 1948.

²⁸⁴ NA, fond 626, karton 4-4: Zápis ze schůze ÚAV YWCA 6. 10. 1948.

²⁸⁵ Internáty v Praze a Brně byly otevřeny na podzim 1947, předchozích akcí SČM se tedy dívky nemohly účastnit jakožto obyvatelky internátů YWCA.

²⁸⁶ NA, fond 626, karton 14-4: Dopis Magistrátu hl.m. Prahy, ústřední městské péči o mládež, ze dne 12. 7. 1948.

²⁸⁷ První STM proběhla už v roce 1947, ne/účast v STM byla od roku 1949 brána v potaz, jako jedno z kritérií, při výběru kandidátů/ek na letní tábory. Blíže o soutěžích tvořivosti mládeže a dalších kulturních aktivitách SČM viz Knapík 2004: 163-4.

²⁸⁸ NA, fond 626, karton 15-6. V souvislosti s internátem byla ve fondu YWCA jedna zajímavost. Představitelky YWCA chtěla pro internát koupit „rozhlasové zařízení s gramofonem“, pročež žádalo prominutí daně z přepychu. Ministerstvo informací prohlásilo 31.7.1948 YWCA za organizaci nejen vzdělávací, ale také „za výchovnou a širším slova smyslu osvětovou“ a osvobození od daně přepychové doporučilo.

pro výchovu charakteru, branné, atd.²⁸⁹ (Spolu s RČŽ se YWCA podílela na poválečné kampani MZd proti kojenecké úmrtnosti, práci s repatrianty, řešením „katastrofální“ situace na brigádách mládeže, a činnosti v pohraničních oblastech, atd.) Kromě toho se YWCA úspěšně účastnila akcí, které RČŽ pořádala, či je dokonce spolu s RČŽ organizovala. Zapojila se však pouze do několika z nich a je otázkou, zda úmyslně nebo z jiných důvodů ústřední ředitelka v oběžníku odbočkám nezmínila zapojení do „budovatelských“ aktivit – i když faktem je, že na poválečném budovatelském typu činnosti RČŽ se YWCA přímo nepodílela ani před únorem 1948. Tato otázka je o to zajímavější, že v ústředí i odbočkách byly členkami také dělnice, v Opavě tvořily dokonce podstatnou část členstva.

V první polovině roku se RČŽ intenzivně připravovala na sjezd Mezinárodní federace demokratických žen, který se na podzim konal v Praze. Součástí sjezdu byla výstava o postavení žen v jednotlivých zemích, na které se měla prezentovat také YWCA. K tomu nakonec nedošlo. Zřejmě z ideologických důvodů bylo představitelkám řečeno, že „vzhledem k malému prostoru, který má Československo k dispozici, nepřichází materiál YWCA v úvahu.“²⁹⁰ Z dalších akcí se jednalo zejména o oslavu svátku matek, v Brně dokonce i přes složitý vzájemný vztah RČŽ a YWCA připravily oslavy společně, a Týdne dětské radosti, který se konal každoročně v době mezinárodního dne dětí, a na nějž YWCA připravila hry pro děti. (Vztah brněnské YWCA a RČŽ se znovu zkomplikoval, když na podzim 1948 žádala místní RČŽ brněnskou odbočku YWCA o vysoký členský příspěvek. Jednání bylo odloženo do vyřešení vztahu YWCA-RČŽ.²⁹¹) V průběhu roku pak ženské organizace pořádaly sbírku pro řecké děti, například opavská odbočka YWCA společně s místní Radou čl. žen pro děti posbíraly 40 000,-Kčs, 8 beden šatstva a 2 bedny hraček.²⁹² Vůbec opavská YWCA s místní RČŽ spolupracovala velmi úzce, jednak z toho důvodu, že činnost RČŽ tam nebyla „tolik rozvinuta“, a také proto, že v místnostech opavské YWCA se konaly schůzky místní RČŽ. Na konec roku pak RČŽ plánovala celostátní sběr plenek, Běla Pažoutová navrhla, aby během předvánočního prodeje ywčanských pohlednic (připravovaných už od roku 1947), YWCA nežádala peníze, ale pleny.²⁹³

Celkově lze říci, že dvojí zaměření činnosti a spolupráce s oběma masovými organizacemi se pro další osud YWCA ukázalo jako dvojsečná zbraň. Na jedné straně tato

²⁸⁹ NA, fond 626, karton 4-4: Zpráva o činnosti organizace určená ÚAV NF, do rukou ministra Čepičky, datována 29. října 1948.

²⁹⁰ NA, fond 626, karton 4-1: Dopis ústředí YWCA odbočkám z 15.4.1948.

²⁹¹ NA, fond 626, karton 4-4: Zápis ze schůze ústředního ÚAV YWCA z 6. 10. 1948.

²⁹² NA, fond 626, karton 4-3.

²⁹³ NA, fond 626, karton 4-4: Zápis ze schůze ÚAV YWCA z 6. 10. 1948.

nejednoznačnost, zda YWCA patří mezi ženské nebo mládežnické organizace (anebo církevní – i když o tom se velké diskuse nevedly, režim se totiž zpočátku zaměřoval spíše na církve jako takové, církevní spolky přišly na pořad dne až kolem roku 1950), jí pomáhalo přežít až do roku 1951, na straně druhé to však znamenalo neustálou nejistotu ohledně budoucnosti organizace, rozsahu její činnosti a nakonec i případné likvidace v podobě začlenění do jedné z těchto masových organizací.

HORKÝ PODZIM: DŮSLEDKY OSTRÉHO KURZU PROTI REAKCI

Devátého září, den po pohřbu prezidenta Beneše, na němž vedení KSČ očekávalo další mohutné protesty Sokolů/ek, vyhlásili vedoucí představitelé KSČ „ostrý kurz proti reakci“, jehož cílem bylo rychleji a tvrději prosazovat teorii třídního boje: bylo zavedeno třídní zásobování, zahájen ostrý postup vůči živnostníkům a kulakům, zřízeny tábory nucené práce, atd. V průběhu léta totiž došlo k několika protestům, na konci srpna pak archivní materiály KSČ hovoří o snížené bdělosti a jednání představenstev různých orgánů se odehrávají v duchu další aktivizace funkcionářů.²⁹⁴

Již na poslední srpnové schůzi ÚV SČM zazněly hlasy volající po důslednějším sjednocování mládeže a zlepšení výchovné práce v duchu socialismu.²⁹⁵ K tomuto účelu zahájil SČM na podzim politická školení funkcionářů a pokračoval v likvidaci Junáka a důsledně očistě Sokola, tak aby se jeho všechny župy plně zapojily do SČM a aby se již neopakovaly protesty z červnového všesokolského sletu. Vylučování novému režimu neloajálních sokolských funkcionářů bylo dokončeno v listopadu 1948.²⁹⁶

Komise mládeže působící při ÚV KSČ začíná v půlce září hovořit o „ideologickém nástupu“,²⁹⁷ a zároveň přichází první sebekritika práce SČM.²⁹⁸ Mezi klady organizace vyzdvihují členové/ky zejména kontrolu a politické řízení mládeže a zrovnoprávnění vztahu vyučující-studující ve školách. Mezi nedostatky Svazu pak zahrnují jeho třídní charakter (což je paradoxní vzhledem k prosazované ideologii a právě vyhlášenému „ostrému kurzu“) a organizační problém, kterým je zakládání dvou mládežnických organizací, svazové a stranické.

(Sebe)Kritika činnosti se pak vrací také na začátku prosince, kdy se ukázalo, že zmíněný „ideologický nástup“ nebyl úplně možný, paradoxně, pro ideologické neshody ve vedení Svazu, pro „sektářství a levičáctví“, jak to ve svém projevu nazval Hejzlar. Někteří funkcionáři (např. Hájek, Tauber) totiž v souladu s marxistickou ideologií třídního boje upřednostňovali a vyzdvihovali dělnické skupiny mládeže a chtěli do Svazu nabírat pouze mladé komunisty/ky, jiní (např. Hejzlar, Švermová) vnímali SČM jako organizaci se širokou členskou základnou a začlenění Junáka do SČM, které se odehrálo během podzimu, uvítali.

²⁹⁴ AHMP, fond 1509; NA, fondy 100/4 a 357/92.

²⁹⁵ Bartoš 1958.

²⁹⁶ NA, fond 19/3, karton 28.

²⁹⁷ *Tamtéž*: Zápis schůze ÚKM z 16.9.1948.

²⁹⁸ *Tamtéž*. Zápis schůze a přepis projevů vedoucích funkcionářů/ek ÚKM ze 7. 12. 1948. Co se týče Junáka, Komise mládeže se na schůzi 10.9. usnesla, že nikdo z Junáků se nesmí stát členem ústředního vedení Pionýrů.

Poslední prosincová schůze SČM pak konstatuje rozhodnutí ÚV KSČ, které dává za pravdu „křídlu“ Švermové a Hejzlara.²⁹⁹

I přes neshody ve vedení rozhodla Komise mládeže o sloučení SČM a SSM (jež se konalo na jaře 1949), uspořádala oslavy 30 let Komsomolu a VŘSR, pokračovala ve stavbách mládeže, práci v závodech (rozvoj tzv. Libčického hnutí), a rozhodla, že každý měsíc činnosti SČM proběhne pod jiným heslem. Po celou dobu pak běžel náborový program do SČM, nejčastěji formou soutěží, ať už mezi okresy nebo prostřednictvím soutěží tvořivosti mládeže (STM). Na konci roku pak Svaz konstatuje, že počet členstva se rozrostl „o více než 170%... 290.000 členů, 6.400 místních, 715 závodních, 515 školních a 76 internátních základních organizací je výsledkem růstu Svazu mládeže v roce 1948.“³⁰⁰

Co se týče důsledku „ostrého kurzu“ v ženských organizacích, konference funkcionářek Komise žen a poslankyň, která se uskutečnila v říjnu, zařadila mezi naléhavé úkoly také širokou uvědomovací kampaň, aby „ženy pomáhaly straně a vládě bojovat proti reakci, odhalovat škůdce, znemožňovat rejdy rozvratníků a šmelinářů.“³⁰¹ Na konci roku 1948 pak tajemnice předsednictva Rady žen prohlašuje, že „poslání ženských spolků je většinou dnes ilusorní, poněvadž téměř všechny mají ve svém programu úkoly lidovýchovné. Snad by se mohlo uvažovat o tom, že by pracovaly v komisích Rady žen a spolky zájmové by mohly být přibrány do ÚRO /na př. porodní asistentky.../.“³⁰² Předsednictvo pak schválilo ustavit komisi, která podá podrobné návrhy jednak na likvidaci některých spolků, jednak na splynutí jiných do Rady žen.³⁰³

V YWCA začal „ostrý kurz“ relativně pozvolna. Po prázdninové pauze zahájily představitelky opět jazykové i pohybové kurzy bez jakéhokoliv rozhodujícího stanoviska ze strany ÚAV NF, pouze s tím rozdílem, jak se objevilo v dopise pražské pobočky ústřední ředitelce, že podle směrnic smí spolek pořádat kurzy jen pro své členstvo. Dopis však není datovaný a proto je možné, že směrnice s „ostrým kurzem“ vůbec nesouvisela. Ywčanky tuto situaci vyřešily tak, že „všichni posluchači kursů v odbočce pražské YWCA v Holešovicích

²⁹⁹ *Tamtéž*. Zápis schůze ÚKM z 26. 12. 1948.

³⁰⁰ NA, fond 357/92, karton 70: Zpráva o činnosti SČM za rok 1948.

³⁰¹ NA, fond 100/4, karton 13-75. Na konci léta se v Praze uskutečnil sjezd Mezinárodní federace demokratických žen, na který se Rada žen jako členská organizace během léta připravovala. Ke sjezdu samotnému a jeho výstupům bohužel nejsou ve fondech téměř žádné materiály.

³⁰² NA, fond 100/4, karton 14-79: Zápis schůze předsednictva RČŽ z 14. 12. 1948. Zápis stále obsahuje starou zkratku „RČŽ“, navíc z něj vyplývá, že se členky Rady neoslovovaly „soudružko“, ale „paní“.

³⁰³ *Tamtéž*.

musí se státi podle stanov spolku přispívajícími členy spolku a zaplatiti přispívající členský příspěvek...³⁰⁴

Od září 1948 pak YWCA přestala dostávat výtisky časopisu Světové YWCA, Woman's Press, ačkoliv zaplatila předplatné.³⁰⁵ Z následující korespondence sice není jasné, zda Světová YWCA tento časopis vůbec posílala, je však zajímavé, že YWCA přestala časopis dostávat právě v době zahájení „ostrého kurzu“. Předplatné bylo zřejmě roční, protože dovoz zahraničního tisku zakázal Václav Kopecký již 24. února, a tato záležitost tak s ostrým kurzem také vůbec nemusela souviset. Následující události s ním však zcela jistě souvisely.

Na schůzi předsednictva OV KSČ v Praze 2, která se konala 31. srpna, hovořili přítomní o tom, že je třeba opět zvýšit pozornost vůči reakci, přičemž „s. Freund upozorňuje na hnízda reakce, která se tvoří na našem okrese, je nutno zásahu. S. Šmídl upozorňuje na YMCU, kde se konají tzv. metodistické schůze, kde se prakticky provádí podvratná činnost a šuška. ³⁰⁶ YWCA jako organizace s podobným zaměřením sice pozornosti tehdy ještě ušla, nicméně už na začátku října se ukázalo, že podle policie se údajná podvratná činnost a „šuška“ prováděla také v YWCA.

Od poloviny září se stejný OV KSČ začíná zaměřovat na dům v Žitné jako na jeden z vhodných objektů pro sídlo svého sekretariátu. V té době se do YWCA dostavila také komise místního Zemského národního výboru a shodla se na tom, že v domě je příliš „mnoho nevyužitého místa.“³⁰⁷ Ještě v polovině září OV diskutoval o vhodných prostorách a byl se podívat nejen na dům v Žitné – na „Ifku“, jak stojí v zápise – ale také na místnosti v Charitě a na Pivovarský dům.³⁰⁸ Na schůzi OV KSČ v listopadu se pak už píše, že plánovací komise OV musí navrhnout druhý vchod/východ sekretariátu a získat poukaz na elektrický sčítací stroj pro sekretariát. V říjnu totiž sekretariát vhodné místnosti konečně našel – zabral první patro domu v Žitné.

Sedmého října se v Žitné konala schůze pražského výboru, po níž měla následovat blíže nespecifikovaná přednáška. Zřejmě Vítězslava Vincencová, tehdejší ředitelka pražské pobočky pak následující události popsala takto:

„V 19,25 hod. byla jsem ze své kanceláře zavolána telefonicky do informace [asi informační kancelář YWCA, kterou v budově provozovala], kde bylo mnoho mužů a

³⁰⁴ NA, fond 626, karton 12-1. Dokument střediska YWCA v Praze VII z 13. 9. 1948. Generické maskulinum v orig.

³⁰⁵ NA, fond 626, karton 5-5.

³⁰⁶ AHMP, fond 1509: Zápis schůze Byra okresního výboru KSČ z 31. 8. 1948.

³⁰⁷ NA, fond 626, karton 15-8. Zápis schůze pražského výboru z 7. 10. 1948.

³⁰⁸ AHMP, fond 1509: Zápis Byra okresního výboru KSČ z 16. 9. 1948.

přistoupil ke mně muž, který se prokázal policejní legitimací se slovy, že si zde v domě musí udělat prohlídku. Mne převzal jiný muž, že musí se mnou hovořiti o samotě. [...] Malý muž vytáhl arch papíru, na němž bylo napsáno udání. Pod hlavičkou řed. Vincencová bylo udání na mne, že jsem po nějaké schůzi se zástupci SČM pronesla větu „takových pilulek budete muset spolknouti ještě více, než se to změní“.- Přiznala jsem, že jsem to řekla a že mohu vysvětliti v jaké souvislosti a jak jsem to myslela. Nepřipustili mne však k vysvětlení s připomínkou, kdyby jste to zapírala, tak máme řadu svědků ... více proti mé osobě napsáno nebylo, ale na druhé straně, že se na našich schůzích a vůbec u nás hovoří reakčně, nadává a šušká na vládu, což jsem vyvrátila... „Jako ředitelka jste za všechno, co se děje v domě, zodpovědná.“ Odpověděla jsem, že jsem si toho vědoma stejně jako toho, že se v našem domě nedělo nic protistátního... Pak předvedli Barku Krčkovou, já jsem zůstala po dozorem v místnosti, musela jsem se otočit čelem ke zdi, abych na ni neviděla. Barka byla obviněna, že nechtěla pustit dívky v den manifestace na Václavské náměstí z domu se slovy „nechodte tam, komunisté tam řvou.“ Barka to rozhodně popřela. Nepustila dívky, protože jsme rodičům za ně zodpovědné, mnohé jsou ještě neplnoleté. O reakčních řečech a šeptandě prohlásila totéž co já...

8.X. v odd. politických vězňů v Bartolomějské: Vyšetřování v č. 74. Tři referenti se mne ptali, jak je to s tou letákovou činností. Ptala jsem se, s jakou, že o žádné nevím. „Nezapírejte, našli jsme blány a letáky“. Já: našlo-li se tam něco, pak to bylo podvrženo. Protože se u nás nic takového nedělo. „Rozmyslete si, co říkáte, obviňovat policejní orgány z podvrhování“. Neříkám nic o policejních orgánech, místnosti jsou přístupné mnoha lidem a kdo nás do něčeho chtěl dostat, tak měl možnost dát tam leták.“³⁰⁹

Zápis vyšetřování je neúplný, touto informací končí.

Na základě trestního oznámení z „rozšiřování nepravdivých zpráv a držení ilegálních letáků“, které podala místní úřadovna Státní bezpečnosti, byla vykonána domovní prohlídka YWCA.³¹⁰ Při ní byly údajně nalezeny „protistátní letáky urážející manželku presidenta republiky a náboženská báseň“³¹¹, policie uzavřela kanceláře, zapečetila místnosti se zásobami (americké pomoci) a zadržela čtyři vrcholné představitelky YWCA – ústřední ředitelku Hanu Fraňkovou, ředitelku pražské pobočky Vítězslavu Vincencovou, správkyni internátu Barboru Krčkovou a klubovní sekretářku Jiřinu K. Seifertovou. Hanopis na Martu Gottwaldovou se však nikdy nenašel.³¹²

Následujícího dne po zadržení členek, jak události zpětně rekonstruuje zápis z další schůze 22. června 1949,

„pozvala si národní správkyně pí. Suchánková pí. předsedkyni Kalouskovou do YWCA, kam přišla v doprovodu pí. Balabánové [předsedkyně OV KSČ], sdělila jí, že se s okamžitou platností zastavuje činnost YWCA, večer že se už nesmí žádný klub scházet. Pí. Kalousková žádala obě jmenované, aby samy daly nějakou direktivu, jak to má být členkám oznámeno. Na to chtěly napsat prohlášení, nemohly se však nějak dohodnout a

³⁰⁹ PIB: 32.

³¹⁰ ABS, 305-81-3/63-65.

³¹¹ *Tamtéž.*

³¹² PIB: 33. Ani trestní spis bezpečnostních složek neobsahuje žádný jiný materiál než trestní oznámení a závěrečnou zprávu, viz ABS, 305-81-3/63-65.

oznámily, že se jdou poradit. Při té příležitosti pí. Suchánková řekla pí. Kalouskové, že do YWCA chodit nemá a že ji telefonicky vyrozumí o dalším řízení.³¹³

Tři dny poté, 11. října, kdy nejvyšší představitelky YWCA byly stále ve vazbě, se do prvního patra domu v Žitné nastěhoval okresní sekretariát KSČ.³¹⁴

Schůze, na níž se zpětně projednávaly události z října, se konala o půl roku později, a zápis tedy může zkreslovat skutečnost, přesto vyvolává otázky po roli národní správkyně, KSČ i ÚAV NF v celé záležitosti. Jak a kdy se OV KSČ rozhodl pro místnosti v YWCA a s kým toto rozhodnutí konzultoval? Věděla národní správkyně nebo SČM o úmyslu OV KSČ zabrat místnosti? Na konci října předsednictvo dotyčného OV KSČ diskutovalo o „odstranění potíží“ v otázce mládeže a rozhodlo, že „SČM budou dány k dispozici místnosti v YWCA v I. poschodí.“³¹⁵ Spolu z výše zmíněným ujednáním mezi YWCA a SČM z března 1948 o tom, že se nesmí nakládat s majetkem YWCA bez svolení SČM, z tohoto rozhodnutí vyplývá, že Svaz pravděpodobně o úmyslu OV KSČ věděl. Koneckonců, Suchánková přišla do YWCA spolu s předsedkyní okresního výboru. O tom, jakou roli hrála národní správkyně v rozhodnutí OV KSČ zabrat právě YWCA, a jakou roli hrál SČM, však dostupné archivní materiály mlčí.

Záležitost ilegálních letáků a šušky byla velmi pravděpodobně vykonstruovaná – jednak byla YWCA jako organizace s ústředím v Ženevě „na ráně“ bezpečnosti a úřadům v souvislosti s „ostrým kurzem proti reakci“, a policejní orgány tak chtěly ywčanky buď vystrašit anebo přímo dát záminku k likvidaci spolku.³¹⁶ Pravděpodobnější je však varianta, že okresní sekretariát KSČ na Praze 2 potřeboval získat místnosti pro svou činnost a prostory v Dívčím domě v Žitné se mu zamlouvaly ze všech dostupných možností nejvíce. O to spíš, že tiskařské družstvo Obnova, které od konce války zabíralo prostory v prvním patře a od konce roku 1947 bylo v likvidaci, se v půlce října 1948 mělo definitivně vystěhovat.³¹⁷ Celková atmosféra „ostrého kurzu“ se proto okresnímu výboru hodila.

Tuto domněnku potvrzuje také několik okolností zadržení představitelky YWCA: za prvé se v závěrečné zprávě trestního spisu uvádí, že protistátní smýšlení YWCA se projevovalo už od února 1948 a vyvrcholilo v době všesokolského sletu, kdy v *blízkosti* budovy byly nalezeny ilegální letáky. Letáky však nemusely být vytvořeny a rozšiřovány ywčankami. Ale i kdyby ano, proč bezpečnost nezasáhla už při sokolském sletu? Na vykonstruovanost protistátní

³¹³ NA, fond 626, karton 15-8: Zápis schůze pražského výboru z 22. 6. 1949.

³¹⁴ Na Praze 2 byly dva okresní sekretariáty KSČ, „horní“ a „dolní“. Ze zápisů jednání předsednictva místního okresního výboru KSČ však není zřejmé, který sekretariát místnosti požadoval. AHMP, fond 1509.

³¹⁵ AHMP, fond 1509.

³¹⁶ Kaplan (1991a,b) upozorňuje, že Bezpečnost politické procesy nejen vyšetřovala, ale často sama vytvářela.

³¹⁷ NA, fond 626, karton 15-8.

činnosti (aby se do domu mohl bez odporu nastěhovat sekretariát) poukazuje také fakt³¹⁸, že k zatčení došlo až měsíc po zahájení „ostrého kurzu“ a že představitelky YWCA byly již po týdnu od svého zadržení, 14. října, propuštěny, protože jim „nebyla prokázána vina a vědomost o letácích.“³¹⁹

Kromě samotného zabránění místností je nejasné, kdo vydal příkaz k zastavení činnosti a s jakým účelem, a nakolik jsou tyto dvě záležitosti propojené. Na domněnku, že přerušení činnosti mělo nějakou souvislost se zabráním místností by mohla odkazovat skutečnost, že byla zastavena pouze klubová a kurzovní činnost v Praze. Nadále však fungoval dívčí internát v Žitné a domov na Újezdě a bez jakéhokoliv přerušení také pobočky v Brně a Opavě. Nadále se scházel také ústřední akční výbor YWCA. Pozastavil ywčankám činnost ÚAV NF, který tím chtěl získat čas na rozmyšlenou, co udělat se spolkem? (Na což by poukazoval níže uvedený posudek SČM na YWCA.) Anebo se jednalo se o rozhodnutí OV KSČ (připomínám, že Suchánková oznámila zastavení činnosti za přítomnosti předsedkyně OV Balabánové), které se představitelům/kám ÚAV NF hodilo? Jakou roli v tom hrál SČM? Přístupné archivní materiály ÚAV NF, ÚV KSČ ani SČM bohužel žádné rozhodnutí neobsahují, písemné vyrozumění o pozastavení činnosti YWCA nikdy nedostala.³²⁰ Podle zápisu ÚAV YWCA z dubna 1949 jej obdržela pouze národní správkyň, aniž by je ywčankám ukázala.³²¹

Jak již bylo řečeno, představitelky YWCA byly propuštěny 14. října 1948. Třem z nich, Seifertové, Krčkové a Vincencové byla nařízena placená dovolená, ředitelka Fraňková však byla povolána zpět do práce, aby vypracovala zprávu o činnosti YWCA, kterou si vyžádal ministr Čepička.³²² Čepička si kromě zprávy ředitelky vyžádal posudek také od SČM a RŽ. Posudek Rady žen v dostupných archivních materiálech ÚAV NF ani ÚV KSČ bohužel není, avšak vzhledem k tomu, že předseda ÚV SČM, Zdeněk Hejzlar ve svém textu píše, že se dohodl na společném postupu s představitelkami Rady žen, je pravděpodobné, že posudek obsahoval podobné stanovisko. Stanovisko SČM, adresované organizačnímu oddělení ÚV KSČ, znělo následovně:

„Ke zprávě, kterou soudruhu Geminderovi předložila Rada čs. žen, doplňujeme:

³¹⁸ Na obě záležitosti mě také upozornil Karel Kaplan během naší konzultace. Dále uvedl, že zatýkání osob z důvodu zabránění místností či celých domů bylo běžné, pouze se podivil nad tím, že představitelky YWCA byly už po týdnu zadržení propuštěny.

³¹⁹ ABS, 305-81-3/63-65.

³²⁰ NA, fond 626, karton 15-8: Zápis schůze pražského výboru z 22. 6. 1949 a karton 5-3: Zápis schůze ÚAV YWCA z 27. 4. 1949.

³²¹ NA, fond 626, karton 5-3: Zápis schůze ÚAV YWCA z 27. 4. 1949.

³²² *Tamtéž*. Zápis bohužel nezmiňuje, kdo třem představitelkám nařídil placenou dovolenou.

Ve spolku YWCA, který sdružuje asi 3.000 mladých dívek a žen, z nichž 82% je z řad studentek, úřednic, učitelek a dívek v domácnosti v odbočkách Praha, Brno a Opava a která má v Praze a v Brně dívčí ubytovací internáty, vytvořila se situace, která vyžaduje neodkladného rozhodnutí o další existenci nebo zrušení spolku. Po únoru byl ve spolku vytvořen akční výbor a dosazena národní správa, aby touto cestou byla očista nebo postupná likvidace spolku připravena. Letošní činnost YWCA však ukazuje, že přes účast soudružek ve vedení /Pažoutová, Mouralová, Suchánková, Friedländerová/ je očistění spolku a jeho použití pro novou výchovu mládeže velmi obtížné a zdouhavé. Před krátkým časem byly čtyři pracovnice YWCA /profesionální sekretářky/ zatčeny pro podezření z protistátní činnosti a i když byly propuštěny, bylo na ně podáno trestní oznámení. Místnosti YWCA v Praze II, Žitná byly zapečetěny a část jich byla zabráná okresním sekretariátem KSČ Praha II. Kroužky a kursy YWCA jsou shromaždištěm převážně měšťácké a maloměšťácké mládeže a vytvářejí nebezpečí, že se v nich, stejně jako v YMCA a jinde, bude ukrývat ta část mládeže, která je rodiči odváděna od účasti v SČM. YWCA je řízena ze světového střediska v Ženevě, které je pod vlivem Anglo-američanů, její národní složky dostávají z Ameriky značnou finanční podporu a není pochyby o tom, že ministerstvo zahraničí USA vidí v YWCA důležitý nástroj amerického vlivu i základnu špionáže ve světě, i když nejsou konkrétní důkazy, že by YWCA v ČSR byla těmto cílům bezprostředně a konkrétně v této chvíli využívána. Naproti tomu československé zastoupení ve světovém středisku je málo významné a nelze jej podstatněji využívat k boji proti imperialismu. V ostatních lidově demokratických státech s výjimkou Polska, kde ještě do nedávna YWCA v určité formě existovala, nebyla po válce činnost této organizace obnovena. V YWCA je nyní situace, za níž by bylo možno provést likvidaci spolku vnitřním rozhodnutím jejích orgánů. Na poradě soudružky Hodinové /Rada žen/, Friedländerové /YWCA/, Suchánkové /národní správa YWCA a zastoupení SČM ve vedení YWCA/ a Hejzlara, stejně jako na předtím konaných poradách se soudružkou Pažoutovou a Mouralovou, bylo v zásadě dohodnuto, aby byl vedení strany i AV NF předložen návrh na takovouto likvidaci YWCA:

1. Aby byla YWCA rozpuštěna rozhodnutím svých orgánů na doporučení ÚAVNF, pokud možno bez násilných zásahů zvenčí a bez přímé souvislosti s nedávným zatčením sekretářek, u nichž není známa velikost jejich trestných činů a souvislost s jejich prací v YWCA,
2. aby členstvo YWCA bylo převedeno do SČM, z počátku hromadně, aby SČM ponechal je seskupeno v zavedených klubech, kursech, internátech a jiných, aby pak byly vyděleny vyloženě ženské věci /kursy vaření, šití a podobně/ a ženské kádry předány Radě žen a teprve po pevném přimknutí provedeno očistění vedoucích i členstva a jejich zařazení do normální struktury SČM,
3. aby majetek YWCA byl převeden na SČM, jak to umožňuje i znění stanov YWCA a aby tak byl vcelku zachován pro mládež,
4. aby pak SČM předal rekreační střediska ROH, jenž bude v příštím roce jediným organizátorem rekreace,
5. aby v případě, že by se ukázalo užitečným, byl zachován Československý výbor YWCA, který by ve světové organizaci ještě po určitou dobu obhajoval převedení svého členstva do SČM a jenž by případně využíval některých mezinárodních spojení.³²³

³²³ NA, fond 100/4, karton 12-71. Znění dopisu je uvedeno také v PIB.

Tento posudek, vlastnoručně podepsán Zdeňkem Hejzlarem, obsahuje několik důležitých informací. Za prvé je zcela šokující, že dlouhodobé členky a představitelky YWCA – Běla Pažoutová a Věra Mouralová, podle Hejzlara navrhly likvidaci spolku. Objasňuje to však výše uvedený návrh Pažoutové, aby YWCA byla pouze mládežnickou organizací. Za druhé Hejzlar píše, že kluby a kroužky YWCA jsou střediskem měšťácké mládeže, což není zcela pravda, vzhledem k tomu, že například v opavské odbočce, stejně jako ve zrušené odbočce v Ústí nad Labem byly výrazně zastoupeny dělnice, stejně tak v pražském i brněnském internátě byly ubytovány také ženy pracující v továrnách. Za třetí, ywčanská mládež od účasti v SČM odváděna nebyla, naopak, jak je uvedeno výše, akcí SČM pořádaných se účastnila a obě organizace úzce spolupracovaly na pořádání letních táborů. Je však vcelku pochopitelné, že YWCA neměla zájem na vlastní likvidaci včleněním do SČM. Jednalo se ze strany Hejzlara o účelnou manipulaci? Za čtvrté, Hejzlar píše o postupném začlenění ywčanek do SČM, z čehož vyplývá, že likvidace spolků probíhala také nenápadně, tak aby spolky co nejméně vnímaly svou postupnou likvidaci a členstvo politizaci.

Za páté, jak z výše zmíněno posudku právního oddělení na YMCA, tak z tohoto dopisu se ukazuje, že představitelé/ky KSČ jednak koketovali/y s myšlenkou využít spolky s mezinárodními styky pro vlastní ideologické a mocenské účely, k rozšiřování „pravdy“ o lidově demokratickém zřízení, a jednak se obávali/y mezinárodního dopadu okamžitého a násilného zrušení těchto spolků. Na mezinárodní aspekt rozhodování o YWCA poukazuje také fakt, že posudek Rady žen byl podle Hejzlara adresován Bedřichu Geminderovi, vedoucímu mezinárodního oddělení ÚV KSČ.³²⁴ Hejzlarův dopis také naznačuje diskurz studené války, nenávislné vystupování proti západnímu „imperialismu“ ztělesněnému anglo-americkým světem.³²⁵

Přes tento posudek jednoznačně navrhuující likvidaci spolku, ÚAV NF z neznámých důvodů v jeho intencích nerozhodl – možná právě kvůli mezinárodním aspektům likvidace – ani činnost YWCA, jak už bylo řečeno, nebyla zadržením představitelk zastavena úplně. Ústřední akční výbor se zabýval pro YWCA tolik důležitými letními tábory mládeže (v roce 1949 koordinovanými a organizovanými SČM), a zejména pak řešil potíže v domě v Žitné, vyplývající z nastěhování sekretariátu KSČ. Ten, aniž by kteroukoliv z představitelk YWCA

³²⁴ Bedřich Geminder byl souzen a v roce 1952 popraven v procesu se Slánským.

³²⁵ V neposlední řadě pak z dopisu – stejně jako z některých materiálů právního oddělení ÚAV NF – vyplývá, že YWCA a YMCA mohly být posuzovány společně, z hlediska rozhodování o osudu YWCA by tak mohlo být přínosné prostudovat archivní fond YMCA.

vyrozuměl, totiž začal ihned po nastěhování provádět stavební úpravy, využívat sprchy určené dívkám ubytovaným v internátě (ač to popíral), v lednu začal odvážet zařízení kuchyně, které bylo majetkem YWCA, později se ukázalo, že také rozpečetil uzavřené skříně s potravinami a spotřeboval velké množství kávy a cukru.³²⁶ O platbu za využitou elektřinu a plyn se YWCA se sekretariátem dohadovala ještě dlouho poté, co mohla obnovit svou činnost (v červnu 1949, viz níže). Ústřední akční výbor se zabýval také žádostí ÚV KSČ, aby YWCA sekretariátu vydala záclony a věšáky. Zdá se zcela absurdní, že národní správkyň Bohumila Suchánková se musela zeptat přímo na ÚAV NF, jak tuto situaci řešit.³²⁷

Zabráním místností tak byla YWCA nucena například přestěhovat informační kancelář z prvního do druhého patra, zařídit další samostatnou telefonní linku, začít řešit vnitřní stavební úpravu domu, tak aby pracovníci sekretariátu nemohli volně přecházet ze svých místností do prostor YWCA a ubytované dívky se cítily bezpečně, a také vyřešit vchod do domu, aby se oddělil vstup pro sekretariát a pro YWCA. Okresní výbor KSČ pak na jaře 1949 zabral další místnosti a ačkoliv měla YWCA v nájmu celý dům, v červnu, kdy mohla obnovit svou činnost, se ocitla bez dostatečného počtu vhodných místností pro klubovní schůzky a celospolkové akce. Představitelky pak musely najímat místnosti mimo dům v Žitné – což mělo výrazný dopad na rozpočet spolku.³²⁸

Zajímavou kapitolou z této doby, která se týká domu v Žitné, je jednání ohledně topiče (v archivních materiálech zabralo dvě plné složky). Zemský národní výbor totiž v polovině listopadu rozhodl, že YWCA jako nájemnice státního domu musí přijmout topiče. Což ředitelka YWCA odmítla s odůvodněním, že „z poměru nájemního ani z jiného důvodu není YWCA povinna přijímat topiče do svých služeb...“³²⁹ Možná tímto krokem ZNV řešil problém nezaměstnanosti, každopádně jednání se protáhla na dlouhou dobu, nakonec YWCA topiče do svých služeb přijala, a protože v domě byli další nájemníci, dělila se s nimi o náklady na jeho plat.

Nehledě na zákaz činnosti, a nejasnost ohledně dalšího působení, vyzývá na konci listopadu ministerstvo práce a sociální péče YWCA k sestavení pětiletého plánu zotavné péče³³⁰, ministerstvo zdravotnictví ji pak, jako organizaci pracující s mladými prostitutkami a mravně ohroženými ženami vůbec, zve ke spolupráci na kampani proti pohlavním chorobám.

³²⁶ NA, fond 626, kartony 5-3: zápisy schůzí ústředního akčního výboru v období října 1948 až června 1949.

³²⁷ *Tamtéž*: Zápis schůze ÚAV YWCA z 20. 12. 1948. V dalších zápisech se však záležitost věšáků nevrací.

³²⁸ NA, fond 626, karton 15-8.

³²⁹ NA, fond 626, karton 13-2.

³³⁰ NA, fond 626, karton 14-5.

„Vzestup pohlavních nemocí po ukončení války, zejména však vzestup nákazy přijící při klesající nemocnosti kapavkou...“ vysvětluje ministerstvo důvod kampaně, „zvýšené procento latentních případů u těhotných žen a vyšší procento přijíce u mrtvě narozených plodů přesvědčilo ministerstvo zdravotnictví o nutnosti provést rozsáhlou výchovnou akci proto, že informovanost lidu je předpokladem pro účinnost všech legislativních nebo lékařských opatření proti pohlavním nemocem.“³³¹

Jak přesně kampaň probíhala a jak se na ní YWCA podílela, není z archivních materiálů jasné, jedinou zmínkou je vyvěšování letáků zaslaných MZd v dubnu 1949.

V téže době, kdy YWCA rozesílala letáky ministerstva zdravotnictví, se na ÚAV NF konala schůze rozhodující o další existenci spolku, ovšem bez přítomnosti představitelk YWCA.³³² Již 19. dubna 1949 píše ředitelka Fraňková všem odbočkám:

„YWCA má být ponechána i práce rekreační a snad i práce s dorostem. Výbory budou pracovat jako dříve. Paní Suchánková sdělila dále, že budou ještě o YWCA a YMCA další porady na ÚAV NF. Přes veškeré úsilí nepodařilo se nám do dnešního dne ještě zjistit, zda se tyto porady konaly a co bylo na nich usneseno. Proto sdělujeme Vám prozatím jen tyto kusé informace, které nám byly pí. Suchánkovou tlumočeny...“³³³

Na konci dubna Bohumilu Suchánkovou v pozici národní správkyňe nahradila Vlasta Krejčová-Hrubá. Před svým odchodem Suchánková zopakovala, že YWCA likvidována nebude, trvalo však ještě další měsíc a půl, než Krejčová-Hrubá ywčankám tlumočila rozhodnutí ÚAV NF: „YWCA dále pokračuje ve své činnosti, usneseno, že členky akčního výboru budou kooptovány do ústředního výboru YWCA. Gen. taj. SČM na schůzi žádal, aby nová ředitelka pražské odbočky byla členkou ČSM, aby fungovala úzká spolupráce, ale předpokládá souhlas s navrhovanou osobou. Linie YWCA má být zachována.“³³⁴ Co se týče dalšího působení zadržených členek (které byly od svého propuštění na placené dovolené), „Káťa“ Seifertová se vdala a sama zažádala o rozvázání pracovního poměru, proti Barboře Krčkové nebylo žádných námitek, takže ta v roce 1949 odjela na celé léto na Rezek jako správkyňe objektu a tábora, jediná Vítězslava Vincencová měla negativní posudek. Mohla sice zůstat v YWCA, ne však na řídicí pozici.³³⁵

YWCA se tak mohla v plné sestavě vrhnout do další práce, a nebylo jí málo. Představitelé/ky komunistického režimu více než rok střídavě omezovali/y činnost YWCA a povzbuzovali/y ji do dalších aktivit, než se ywčanky rozhodly, že vzhledem k výrazným zásahům do chodu spolku, které znamenaly finanční neudržitelnost činnosti, a vzhledem

³³¹ NA, fond 626, karton 3-2: Pozvánka na schůzku z 24. 11. 1948.

³³² Podle archivních dokumentů YWCA se jednání mělo konat 31. 3. 1949, v materiálech ÚAV NF však schůze není zmíněna.

³³³ *Tamtéž*: Dopis odbočkám ze dne 13. 4. 1949.

³³⁴ *Tamtéž*: Zápis schůze ÚAV YWCA z 8. 6. 1949.

³³⁵ NA, fond 626, karton 5-3: Záписы schůzí ÚAV YWCA z 30. 5. a 8. 6. 1949.

k zákazu klubovní a kurzovní činnosti od září roku 1950, přejdou k jeho likvidaci (spolu s YMCA). Kaplan píše, že ÚAV NF rozhodl o likvidaci YMCA, YWCA a Armády spásy na schůzi 2. 5. 1950. Bohužel neodkazuje na žádný archivní zdroj a v dostupných zápisech ÚAV NF se informace o tomto jednání nevyskytují. Pravděpodobně však k nějakému rozhodnutí v květnu došlo, protože OV KSČ na Praze 2 začal polovině května 1950 po roce a půl opět diskutovat o YWCA, tentokrát o „vystěhování YWCA“ z domu v Žitné. Karel Kaplan během naší konzultace vyslovil domněnku, že to byla orientace na západ, která v konečném důsledku vedla ke zrušení všech tří spolků. Na začátku roku 1950 totiž došlo k dalšímu zostření třídního boje a kurzu proti reakci, režim zároveň přikročil k tvrdým zásahům proti církvím (což konvenuje s žádostí církevní komise místního ONV na počátku roku 1950, aby YWCA zaslala svůj kulturní program také na tento úřad) a zřejmě také již nepotřeboval předstírat svou demokratičnost vůči západním zemím.

Ywčanky se rozhodly ukončit činnost spolku a zlikvidovat jej společně s představiteli YMCA k 31. lednu 1951. Veškerý majetek obou organizací připadl ČSM (obě organizace původně navrhovaly, aby majetek získala Československá církev evangelická, ta to však odmítla) a na základě dohody se Svazem měly zaměstnankyně dostat pozitivní kádrové posudky. Je pravdou, že ty, které byly propuštěny již v průběhu roku 1950 z důvodů omezování činnosti a neudržitelné finanční situace se podle zápisů „dobře umístily.“ Činnost YWCA v Československu tak byla již podruhé, tentokrát na téměř 40 let, přerušena.

ZÁVĚR

Cílem mé diplomové práce bylo zmapovat historii spolku YWCA v roce 1948 a z této perspektivy pohlédnout na převzetí moci a její konsolidaci Komunistickou stranou Československa. Jelikož téma oklešťování spolkového života není zpracováno v odborné literatuře, bylo nutné provést původní archivní výzkum nejen ve fondu YWCA, ale také ve fondech dalších institucí a relevantních orgánů. Některé z nich však ještě nejsou plně zpracovány a zároveň je rozsah diplomové práce omezený, nemohla jsem proto přinést definitivní a vyčerpávající obraz pounorového spolkového života. Práce však nabízí zcela nové poznatky v oblasti proměny spolků po únoru 1948 a představuje tak odrazový můstek k dalšímu výzkumu.

Za hlavní přínosy mé diplomové práce považuji tři argumenty. Za prvé, v průběhu archivního výzkumu se potvrdilo, že ačkoliv byl směr vedoucí k postupné ideologizaci společenského života a ovládnutí mocenských mechanismů daný, komunistická strana neměla ujasněnou vizi prosazování své moci a postupně hledala způsoby, jak ji prakticky uplatňovat. Akční výbory nedostaly konkrétní směrnice jak pro svou činnost, tak z hlediska svých pravomocí vůči řádně zvoleným orgánům úřadů i organizací, představitelé a představitelky masových organizací po celý rok 1948 jednali/y o tom, jakou organizační podobu mají svazy mít, jaký rozsah kontroly vykonávat a v ÚV SČM dokonce probíhaly diskuse o samotné ideologii.

Na spolku s mezinárodní základnou, jako byla YWCA, se tato teze ukázala velice zřetelně. Představitelé/ky komunistické strany, resp. ÚAV NF, přes jasně deklarované návrhy na likvidaci (a to i ze strany samotných představitelky YWCA) neustále odkládali/y rozhodnutí o tom, jak s YWCA naložit jednak proto, že se obávali/y mezinárodního ohlasu likvidace – stejně jako Národní fronta i tyto spolky mohly v počátcích komunistického režimu sloužit k zachování zdání jeho demokratičnosti vůči západním zemím – a také proto, že přemýšleli/y o využití spolku k „boji proti imperialismu“. V případě YWCA se však nabízela také možnost sloučení s některou z masových organizací, RČŽ nebo SČM, či ponechání v dosavadní činnosti. Vzhledem k probíhajícím diskusím o podobě a rozsahu činnosti těchto masových organizací a vyjednávání, zda YWCA je mládežnickou nebo ženskou organizací, nakonec ke sloučení nedošlo. Nerozhodnost kompetentních orgánů tak vedla k omezování činnosti a finančním zásahům do chodu YWCA na jedné straně a opětovnému ujišťování o potřebnosti této organizace na straně druhé.

Za druhé, dlouhodobá nejasnost ohledně podoby spolkového života a obecnost směrnic pro činnost orgánů daly velký prostor představám, cílům a agendám individuálních nositelů a nositelek nové moci. Na jedné straně stojí AV RČŽ v Brně, který „příliš energicky“ zastavil činnost brněnské YWCA, na straně druhé jsou národní správkyně YWCA, které v zásadě proti účelu institutu národní správy jednaly ve prospěch YWCA. Poukazuje to tak na nutnost pojímat „stranu“ a „režim“ jako diferencované, vždy v konkrétních osobách ztělesněné instituce, které ne nutně a jednoznačně byly „těmi zlými“ prosazujícími kontrolu nad spolky. Také samotné spolky nebyly pouhými oběťmi konsolidace komunistické moci. Ustavením akčních výborů, přihlášením ke spolupráci s masovými organizacemi, a později konkrétními aktivitami se spolupodílely na ustavení a chodu komunistického režimu. Ačkoliv zřejmě neměly na výběr, navíc se jistě snažily přežít a dále pokračovat ve své činnosti, koncept spoluzodpovědnosti pomáhá rozkrýt binární myšlení režimu-lidu a komplexněji pochopit mechanismy, kterými komunistická strana nastolila svou mocenskou nadvládu.

Jako poslední zásadní aspekt této práce vnímám použití analytické kategorie genderu, abych poukázala na další dimenzi archivního materiálu a tehdejší společnosti. Jednak mi to umožnilo zjistit, jakou ženskou organizací YWCA vlastně byla. Ukázalo se, že díky osobnostem, které ve spolku působily a díky jejímu členství v Ženské národní radě, poválečné Radě československých žen, se YWCA spolupodílela na zlepšení postavení žen ve společnosti a působila jako feministicky emancipační. Ukazovala možnosti veřejné aktivity žen, zvyšovala sebe-vědomí dívek a žen a vzdělávala je, na druhou stranu v nich však potvrzovala a podporovala tradiční roli ženy nabídkou kurzů, zásadami, které prosazovala a hodnotami, které v dívkách pěstovala. V průběhu archivního výzkumu pak vyplynuly také důležité aspekty genderového řádu společnosti, například zjevný rozpor mezi ideologií KSČ, kdy představitelé prohlásili ženy a muže v lidově demokratickém systému za rovnoprávné a nepovažovali za nutné se otázkami nerovnosti zabývat, a praxí, v níž straníci snižovali práci žen, marginalizovali témata, která ženy do diskusí přinášely, a dokonce ženy vylučovali z rozhodovacích procesů. Důležité je, že samotné ženy si uvědomovaly tento rozpor, ač jej jako genderovou nerovnost nepojmenovaly, a stěžovaly si na jednání svých kolegů.

Tato skutečnost pak poukazuje na ustavování komunistického režimu jako patriarchálního systému, a vede proto k otázkám po periodizaci dějin. Ta se většinou děje po linii politicko-ekonomických událostí – ať už to jsou války, výměna vůdců nebo důležitá data v hospodářském vývoji dané oblasti. Česká historiografie například má tendenci postavit události roku 1948 do linie „osudových osmiček“ českých dějin. Z hlediska kontinuity či proměny genderového řádu se však dá hovořit o jiných meznících. Na základě mnou

provedeného výzkumu nelze jednoznačně říci, do jaké míry proměna politicko-spoločenského systému v roce 1948 a následujícím období představovala „osudovou“ změnu také v genderovém řádu společnosti, ale zdá se, že ne příliš. YWCA tak může stát na pomezí obou periodizací – pro spolek byla změna politického řádu klíčová, pro jednotlivé členky však nemusel rok 1948 přinést z hlediska genderových vztahů významnější proměny.

Ačkoliv má diplomová práce přinesla nové poznatky o části historie jedné z kdysi významných ženských organizací v Československu a o proměnách spolkového života po únoru 1948, je evidentní, že se do textu zdaleka nevešlo všechno, o čem by bylo možné psát – a v první řadě to jsou v této práci pouze naznačená témata rozhovorů s členkami YWCA. Historické události jsou vždy příliš komplexní a viděny z jiné perspektivy nabízejí jiný příběh. Kromě toho je z práce zřejmé, že samotný archivní výzkum vyvolal mnohem více otázek, než nabídl odpovědi. Jsou to však právě otázky, které ženou badatele a badatelky do dalšího výzkumu a vyvolávají, slovy Sandry Harding, vášně k dalšímu poznávání. Tyto otázky ale také naznačují, že vědění je nikdy neukončený proces. Poslední řádek této diplomové práce je proto zcela nutně pouhým začátkem.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Seznam archivních fondů:

Národní archiv

fond 626: YWCA

fond 100/4: ÚV KSČ 1945-1989, organizační oddělení Marie Švermová

fond 19/3: ÚV KSČ 1945-1989, oddělení masových organizací

fond 357/92: ÚAV NF

fond 1075/3: ministerstvo vnitra

Archiv hlavního města Prahy

fond 1509: OV KSČ Praha 2

Archiv bezpečnostních složek ministerstva vnitra

V-2534 Ostrava: trestní spis případu Vrabcová a spol.

ABS, 305-81-3/63-65: trestní oznámení a závěrečná zpráva o zadržení představitelk YWCA

Seznam literatury:

ARENDDT, Hannah. 1995. *Eichmann v Jeruzalémě: Zpráva o banalitě zla*. Praha: Mladá fronta.

BARTOŠ, Josef. 1958. *Československý svaz mládeže v letech 1945-1955*. Praha: Mladá fronta (vydalo oddělení agitace a propagandy ÚV ČSM).

BOURDIEU, Pierre. 2000. *Nadvláda mužů*. Praha: Karolinum.

BROWN, Kathryn L. 2000. *A Biography of No Place: The Ukrainian Borderlands and the Making of Nation-Space*. Bell & Howell Information and Learning Company.

BUREŠOVÁ Jana. 2001. *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20.století*. Olomouc: Univerzita Palackého.

CRAWFORD-MITCHELL, Ruth. 1980. *Alice Garrigue Masaryk 1879-1966: Her Life As Recorded in Her Own Words and by Her Friends*. University of Pittsburgh.

DAVIS, Natalie Z. 1976. „Women’s History in Transition: The European Case”, in Scott (ed.) 1996. *Feminism and History*. Oxford University Press.

FAURE, Justine. 2006. *Americký přítel. Československo ve hře americké diplomacie 1943-1968*. Praha: NLN.

HAVEL, Václav. 1991. Moc bezmocných. In *O lidskou identitu*. Praha: Rozmluvy.

HARDING, Sandra. 1986. *The science question in feminism*. Ithaca: Cornell University Press.

- HODAŇ, Bohuslav (ed.). 2003. *Sokolství od XIX. do XX. Století*. Olomouc: Hanex.
- Charta 77, 1977-1989, Od morální k demokratické revoluci*. Uspořádal Vilém Prečan. 1990. Praha: Čs. dokumentační středisko nezávislé literatury ve spolupráci s Ústavem pro soudobé dějiny a Archou.
- IGGERS, Georg G. 2002. *Dějepisectví ve 20. století*. Praha: NLN
- KAPLAN, Karel. 1991a. *Československo v letech 1945-1948*. Praha: SPN.
- KAPLAN, Karel. 1991b. *Československo v letech 1948-1953*. Praha: SPN.
- KAPLAN, Karel. 1992. *Kádrová nomenklatura KSČ 1948-1956*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny ČSAV.
- KAPLAN, Karel. 1993. *Stát a církev v Československu v letech 1948-1953*. Brno: Doplněk
- KAPLAN, Karel. 1993. *Majetkové zdroje KSČ v letech 1945-1952*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR
- KAPLAN, Karel. 1990. *Pravda o Československu 1945-1948*. Praha : Panorama
- KAPLAN, Karel. 1997. *Pět kapitol o únoru*. Brno: Doplněk.
- KAPLAN, Karel, Pavel Paleček. 2001. *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. Brno: Barrister & Principál.
- KICZKOVÁ, Zuzana a kol. 2006. *Paměť žien. O skúsenosti sebaotvárania v biografických rozhovoroch*. Bratislava: IRIS.
- KNAPÍK, Jiří. 2004. *Únor a kultura. Sovětizace české kultury 1948-1950*. Praha: Libri.
- KOMÁRKOVÁ, Božena. 1997. *Přátelství mnohých (Studentské křesťanské hnutí)*. Praha: EMAN.
- KVALE, Steinar. 1996. *InterViews: An Introduction to Qualitative Research Interviewing*. Sage Publications.
- LINKOVÁ, Marcela, Alice Červinková (eds.). 2004. *Myšlení hranic. Genderové pohledy na racionalitu, objektivitu a vědoucí subjekt*. Praha: Sociologický ústav AVČR.
- MAREK, Pavel. 2006. *České živnostnictvo 1945-1960 : likvidace živnostníků, řemeslníků a obchodníků v českých zemích*. Brno: Doplněk.
- MARGOLIUS KOVÁLY, Heda. 1997. *Under a Cruel Star. A Life in Prague 1941-1968*. New York: Holmes and Meyer.
- PAVKA, Marek. 2003. *Kádry rozhodují vše! Kádrová politika KSČ z hlediska teorie elit (Prvních pět let komunistické vlády.)* Brno: Prius.

POMATA, Gianna: History, Particular and Universal: On Reading Some Recent Women's History Textbooks. In *Feminist Studies*, Vol. 19, No. 1 (Spring, 1993), pp. 7-50.

SCOTT, Joan W. 1988. „Gender: A Useful Category of Historical Analysis“, in Scott (ed.) 1996. *Feminism and History*. Oxford University Press.

SEGLOVÁ, Lucia. *Praktický sprievodca po rozhovore a možnostiach bádateľa. Ako realizovať kvalitný rozhovor?* (nepublikovaný článok)

SKÁLOVÁ, Helena. 2004. *1945-1952 cesta k zániku ženského hnutí v Československu* (nepublikovaná bakalárska práca).

SKILLING, Gordon H. 2001. *Matka a dcera. Charlotta a Alice Masarykovy*. Praha: Gender Studies, o.p.s.

SOKOLOVÁ, Věra. 2004. Oběti nebo stoupenkyně? Gender a historiografické debaty o roli žen v nacistickém Německu. In *Ročenka Katedry/Centra genderových studií 03/04*. Univerzita Karlova v Praze.

SOKOLOVÁ, Věra. 2008. *Cultural Politics of Ethnicity: Discourses on the Roma in Communist Czechoslovakia*. Stuttgart: ibidem-Verlag.

ŠIMSOVÁ, Milena. *V šat bílý odění : zápasy a oběti Akademické Ymky 1938-1945: vzpomínky, svědectví a záznamy vyprávění*. Benešov: Evangelické manufakturní alternativní nakladatelství.

VANĚK, Miroslav, Pavel Mücke, Hana Pelikánová. 2007. *Naslouchat hlasům paměti. Teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.

VEBER, Václav. 2008. *Osudové únorové dny*, Praha: NLN.